

INDIANA
UNIVERSITY
LIBRARY

SKRIFTER

UTGIVNA AV

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

I

FINLAND

CXVIII

main

STUDIER

I

NORDISK FILOLOGI

UTGIVNA GENOM

HUGO PIPPING

SJÄTTE BANDET

INDIANA UNIVERSITY
LIBRARY

HELSINGFORS 1914

BEF

482186

PD 1503

.S9

v. 6

Y F105 .S9 v. 6
v. 6

HELSINGFORS
TIDNINGS- & TRYCKERI-AKTIEBOLAGETS TRYCKERI
1914

INNEHÅLL.

1. *Nat. Beckman* Principfrågor i svensk språkhistoria.
2. *Jöran Sahlgren* . . En fornsvensk ljudlag kompletterad.
3. *Hugo Pipping* . . . Vadstena-brakteaten och Charnay-spännet.
4. *Bruno Sjöros* Studier över fornvästgötska lagtexter.
5. *Hugo Pipping* . . . Till frågan om *l*- och *n*-ljudens kvalitet i de nordiska språken.

Principfrågor i svensk språk- historia

av *Nat. Beckman*.

I. Vår monografityp.

År 1879 ventilerades i Lund S. Söderbergs avhandling 'Forngutnisk ljudlära'. Den hade ju valt en synnerligen lämplig uppgift. Den gamla gutniskan var å ena sidan en fornartad å andra sidan en skarpt begränsad dialekt, för vilken en specialgrammatik både borde och kunde skrivas. Och en sådan borde bli så mycket mer givande, som i detta fall sambandet med levande folkmål var fullt klart.

Arbetet recenserades av Adolf Noreen i Sv. Landsm. I, 13. Det betecknades där som 'otvivelaktigt ett av de värdefullaste bidragen till Sverges språkvetenskapliga litteratur från de senaste åren', vilket naturligtvis icke hindrar, att åtskilliga frågor av rec. underkastas en förnyad prövning. Allra sist yttrar rec. följande för den följande utvecklingen betydelsefulla ord: 'Det hade varit högeligen önskligt, att förf. meddelat alldeles fullständiga exempel-samlingar vid vart och ett av de behandlade forngutniska ljuden, en formlig statistik över forngutniska ljudläran . . . Författarens arbete hade härigenom i hög grad vunnit i värde och användbarhet.' Därefter uttalas den önskan, att en sådan anordning skall vidtagas med den tilltänkta, aldrig utkomna formläran.

Det säger sig självt, att den av Noreen önskade anordningen har mycket för sig, ja, utan överdrift kan man säga, att arbeten av denna typ på ett visst stadium av vårt ämnes utveckling kunnat vara de mest önskliga och rent av nödvändiga, som kunnat skrivas. En dylik registrering av formerna är ju för den efterföljande forskaren ett hjälpmedel, som kan bespara honom ett oerhört arbete och möjliggöra överblickar på skilda områden, som eljest knappast låta sig vinna.

Den förste, som sökte efterkomma Noreens anvisning var Brate, som i sin *Äldre Västmannalagens ljudlära* (1887) gått tillväga på angivet sätt. Man märker i valet av uppgift en tilltalande och vetenskapligt värdefull lokalpatriotism. Västmanlänningen Brate har funnit glädje i att utforska vad man då ansåg för det äldsta alstret av hans hembygds litteratur, och han har givetvis hoppats, att hans kännedom om hembygdens dialekt skulle förklara åtskilliga företeelser. Arbetet har, som bekant, blivit mycket uppmärksammat. En mängd av dess i noter meddelade ordförklaringar och andra utredningar ha spelat en stor roll i den vetenskapliga diskussionen, och i det hela har arbetet flitigt anlitats. Dess uppställning är enkel, dispositionen bestämmes av bokstäverna i den studerade handskriften, varvid redogörelse lämnas för de urnordiska — ibland isländska — ljud, som resp. tecken motsvara. Därvid lämnas förklaringar över förekommande olikheter, åtminstone försök till sådana. Strängt fasthålles därvid den synpunkten att så vitt möjligt är, icke räkna med felskrivningar utan antaga, att man har med verkliga språkformer, icke blott skriftformer att göra.

Nästa exemplar av genren var Wadsteins *Fornnorska homiliebokens ljudlära* (1889). Här har

icke hembygdssynpunkten bestämt valet men en annan mycket berättigad synpunkt. Den beklagliga normaliseringstendens, som varit och delvis är bestämmande för de västnordiska handskrifternas utgivare, hade hållit oss i okunnighet om viktiga dialektala olikheter på det västnordiska området, även så påtagliga sådana som skillnaden mellan fornnorska och isländska. Nu företog sig Wadstein att utreda ljudförhållandena i en av de allra äldsta bland de fornnorska källorna, förvisso en högnödig uppgift, för vilkens lösande han förtjänar tack, även ur den synpunkten, att norskan ligger oss närmare än isländskan. Wadsteins bok företer f. ö. en nyhet, i det den inledes med en redogörelse för vad man kan veta om handskriftens ursprung och ålder. Detta saknas hos Brate, som, då han senare skrev om formläran i samma text, fick döpa om texten och kalla den Dalalagen. Wadsteins framställning frapperar dock därigenom, att den vid försök att datera den behandlade urkunden räknar blott med språkformerna. Numera äro vi väl ense om att en avskrift i första hand måste dateras efter skriftformerna.

Nästa avhandling i genren blev en 'akademisk Etta'. Det var Rob. Larssons Södermannalagens språk I, Ljudlära (1891). Ämnesvalet har här bestämts av det faktum, att Nerkeslagen förkommit, ty Larsson, som är en framstående kännare av Nerkes folkspråk, hade säkerligen helst velat behandla en urkund från sin egen provins. Nu fick stiftsbandet bestämma. Den avsedda fortsättningen skulle väl ha givit en formlära, ty någon syntax har man väl vid den tiden icke tänkt sig ens i sina drömmar. Forts. har uteblivit, däremot har förf. visat sitt intresse för sitt ämne genom en uppsats om ett senare funnet fragment av Södermannalagen.

Efter Larssons anhandling följde tre avhandlingar om mindre urkunder, Zetterbergs om Bjärköarätten, Björkmans om Smålandslagens kyrkobalk och Lidbloms om Lydekini anteckningar i vår handskrift av ä. Västgöotalagen. Det sistnämnda var väl ett något kuriöst ämnesval, ty det kan med fog betvivlas, att Lydekinus var svensk, och man får på detta sätt syssla utförligt med en del påtagliga kuriositeter, som vi väl egentligen inte ha tid med, innan vi rett ut de rent svenska urkundernas språkförhållanden. Före Lidblom kom Ottelin med en monografi över Cod. Bureanus, och det är den, som givit anledning till dessa anteckningar, vilka blott äro en utvidgad framställning av vad undertecknad som Ottelins fakultetsopponent muntligen anförde d. 28 november 1900.

'Bedömd efter sin grad och sin art' var Ottelins avhandling säkerligen ett mycket förtjänstfullt arbete, fakultetsopponentens kritik skulle härför väsentligen gälla graden och arten. Må det nu såsom en sällsynt förtjänst framhållas, att Ottelins akademiska etta verkligen åtföljts av en tvåa, så att vi fått det behöriga undantaget till en eljest skäligen undantagslöst verkande akademisk etikettsregel. En mycket stor förtjänst är också, att denna monografi för första gången i behörig utsträckning tar hänsyn till den behandlade handskriftens paleografiska förhållanden.

Min första huvudanmärkning mot genren var, att det av Noreen yrkade fullständiga meddelandet av de gjorda excerptsamlingarna i praktiken visat sig omöjligt, då det gällde större urkunder.¹ Under

¹ Hultman har för sin studie om α -omljudet nödgats på nytt excerpera urkunder, över vilka mycket sorgfälliga monografier skrivits.

sådana förhållanden kunde man icke värja sig för den tanken, att förf. efter det oerhörda arbetet med en sålunda lagd exciperering varit trött, då någon fråga av större intresse skulle ha krävt en mera omfattande undersökning i andra riktningar. Så blir materialet lätt för stort, då det gäller enkla frågor, och å andra sidan för litet, då det gäller de verkliga problemen. För ett statistiskt tolkande av en viss företeelse hade varit önskligt, att resp. författare långt oftare, än som skett, lämnat relativa siffror, antingen % av hela antalet ifrågakommande fall eller, såsom Ottelin gjort s. 11, genomsnittliga antalet per blad i handskriften.

Min andra anmärkning gällde det för myckna etymologiserandet. Denna är väl den viktigaste. Den sammanhänger med det faktum, att nästan alla hithörande arbeten varit gradualavhandlingar. För den framtida forskaren hade kanske det rena registret mången gång genom sin större översiktlighet varit värdefullare än registret med inströdda resone-mang av etymologisk art. Men det var nu en gång så, att förf. genom sitt arbete skulle vinna en akademisk grad, och avhandlingens bedömare kunde ju med fog begära, att avhandlingen vittnade icke blott om flit utan även om kunskaper. Så insattes i dessa avhandlingar en förklaring, ofta flere alternativa förklaringar, på så gott som varje påfallande form. Om någon sådan icke kan lämnas, gör förf. en ursäkt, att han icke kan förklara företeelsen. Mot detta skulle jag vilja hävda, såsom vid nämnda disputation skedde, att en dylik monografi har till uppgift: 'icke att etymologiskt förklara ordförrådet i en viss handskrift utan att ge ett så vitt möjligt uttömmande svar på frågan: hur såg en viss dialekt ut på en viss tid?' Huvuduppgiften är sålunda icke etymologisk utan kritisk. Huvudsaken

är icke att förklara, hur de föreliggande formerna uppkommit, den är att kritiskt skilja det rent tillfälliga eller på skrivvanor beroende från det, som varit verkligt levande språk. Härvid kan naturligtvis ofta en etymologi vara ett medel. Kan jag ge en slående etymologi på en skenbart underlig form, så har jag ju givit ett starkt sannolikhetsskäl för antagandet, att formen i fråga varit en verklig levande form. Men de många löst uppgjorda etymologierna ha säkerligen minskat avhandlingarnas värde, då de liksom befriat författarna från skyldigheten att även såsom värdelöst utsöndra en del stoff.¹ Båda de nu nämnda metodiska bristerna tillsammans ha verkat därhän, att högst nödiga kontrollundersökningar försummats. Bland sådana nämnde jag vid ovannämnda disputation uppspårandet av originaldiplom, som kunde antagas härröra från ungefär samma ort och tid — om turen var god kanske samma hand. Senare studier ha kommit mig att tänka på inflytelser från danska skrivvanor, som nog kunnat verka i Sverge även före Kalmar union. — Som exempel på det hithörande vill jag ur samma opponentanteckningar nämna, hurusom Ottelin behandlar formen *lejom* i Cod. Bur. Han meddelar, att formen är belagd i nsv. dial. Därmed har han enligt min mening gjort allt, vad man av honom kan be-

¹ Min här uttalade mening hade förut framställts i 'Bidrag till kännedomen om 1700-talets svenska', Arkiv XI, 164: 'Utredningar rörande de behandlade företeelsernas historiska uppkomst ingå i avhandlingens plan endast i det fall, att de kunna giva användbara kriterier för bedömandet av begagnade källuppgifters sanningsvärde. Anbringandet av flere förklaringar skulle endast bidra till att göra det för läsaren svårare att finna reda på de fakta, han i alla fall i första rummet skulle ha rätt att söka i min avhandling.'

gära. Han har givit ett säkert bevis på att formen kan vara en verklig talform. Att den därjämte kan tänkas vara skrivfel, faller av sig själv. Förf:s ursäkt, att han icke kan förklara formen, förefaller onödig. Han har gjort, vad man med skäl bör begära av en sådan monografi.

Bland de högviktiga uppgifter, som kommo att försummas just på grund av det allt för tunga materialet, var även bestämmandet av den dialekt, som handskriften representerade. Mina hithörande anmärkningar rörande den av mig å tjänstens vägnar granskade avhandlingen ha givit anledning till en liten uppsats i Samlaren 1901.

Ottelins avhandling om Cod. Bur. blev den sista av denna typ, som gick ut från Uppsala. Tre år senare kom från Lund — såsom ett 25-årsminne av Söderbergs Forngutnisk ljudlära — E. Olsons monografi över Östgötalagen (1904). Olsons avhandling är präglad av den flärdlösa samvetsgrannhet, som utgör det sympatiska draget i allt, som skrivits av denne författare. Men i rent metodiskt avseende är den kritiklöst kalkerad på förebilderna och utgör till och med ett stort steg bakåt så till vida, som den icke följt Ottelins exempel att medtaga även paleografiska synpunkter. Förf. har icke ens i original sett den handskrift, vars språk han behandlar. Med avseende på Olsons avhandling framträder särdeles starkt, vad man nog kunnat se även på de föregående, att arbetet blev mera otacksamt för varje år, som gick, i det andra forskare, som skrevo monografier icke över handskrifter utan över problem, hade plockat ut allt material av större intresse; sålunda lämnande åt den flitige monografiförfattaren att antingen blott bekräfta vad förut sagts eller förklara sig oförmögen att lösa de återstående

problemen. — Under de nio år, som gått, har Olsons avhandling icke fått någon efterföljare i Lund.¹

Återstår då att nämna en hithörande avhandling från Helsingfors — en, men ett lejon. Jag syftar naturligtvis på Hultmans monografi över Hälsingelagen. Jag kan icke säga, att Hultmans avhandling jävar mina förut gjorda påståenden. Ramen, handskriftsmonografi i omfång, som passar för en gradualavhandling, har han i dubbel måtto sprängt. Detta redan genom själva omfånget; 350 sid. 4:o = 700 sid. 8:vo orkar knappast någon doktorsaspirant med. Jag tror mig f. ö. veta, att Hultmans avhandling var planlagd så där halvtannat årtionde innan den kom till förverkligande. Icke heller detta orkar en blivande fil. d:r med. Men Hultmans avhandling har sprängt den sedvanliga ramen på ett annat sätt. Om jag i någon mån förstår saken rätt, så utgör dess exkurs om *a*-omljudet avhandlingens ojämförligt betydelsefullaste parti. Denna exkurs omfattar 160 s. 4:o = 320 s. 8:vo, den är alltså redan åtskilligt större än den normala gradualavhandlingen, redan den verkar snarast professorsspecimen, och den är ju en monografi av helt annan typ, en problemmonografi in amplissima forma, en storartat tilltagen kontrollundersökning av den art, som de andra författarna icke orkat med.

Emellertid vilja vi, innan vi lämna detta ämne, framhålla ännu en brist i 'vår monografityp'. Den har bidragit att allt för länge hålla oss kvar på den historiska ljudlärans mark. En stor del av dessa monografiers författare ha kommit att ägna sig åt

¹ Olson har senare ederat och grammatiskt behandlat östgöotalagens 1300-talsfragment. Monografier av den typen, som behandlar det karakteristiska för en urkund, bli ju aldrig förlorade. Metodiskt måste anmärkas, att det numera föreliggande rika dialektmaterialet icke behörigen använts.

lärarekallet vid läroverk. Säkerligen äro de tack-samma för den skolning i vetenskaplig metod, som de med sitt avhandlingsarbete fått. Men säkerligen skulle mer än en gärna ha sett, att uppgifter kunnat föreläggas honom, som givit mer för hans levnadsarbete vid skolan och som lättare kunnat fullföljas under arbetet där.

Men allra sist skall jag, då jag gjort Noreen medskyldig i uppkomsten av en avhandlingstyp, som nu synes ha överlevat sig själv, erinra om ett ord, som en gång yttrades av honom i en lärjungekrets. Det lydde ungefär så: 'Nu är det så många av er, som valt att behandla stora urkunder ur en synpunkt. Vore det inte nu tid på att någon försökte behandla en liten urkund ur alla synpunkter?' Orden hade förtjänat att bli bevingade i vår tids mening. Tyvärr blevo de det blott i den homeriska: de förklingade nästan lika fort som de sades. Om en sådan monografi kommit till stånd, så härrör den icke från någon av dem, som vid det nämnda tillfället voro tillstädes.¹

II. Hovspråk och riksspråk.

Frågan om vårt riksspråks utveckling ur sina dialekter är utan tvivel den svenska språkhistoriens viktigaste fråga. Den är också en fråga, i vilken kulturhistoriska faktorer spela in. Dess lösning kräver kulturhistorisk insikt, och dess resultat komma kulturhistorien på en mycket väsentlig punkt till hjälp.

¹ Jag tänker på t. ex. v. Friesen, 'Vår äldsta Handskrift på fornsvenska' eller Hesselmanns 'Göta kämpavisa'.

Det torde väl också vara så, att knappast någon forskare i svensk språkhistoria kunnat undgå att komma i beröring med den viktiga frågan. Jag skall för egen del påminna om ett par tidigare egna uttalanden, som förefalla att av de flesta medforskare ha bortglömts.¹

Jag kom först in på frågan vid mina studier över 'Sekundära nasalvokaler'.² De geografiska och kronologiska förhållanden, jag med större eller mindre visshet ansåg mig ha konstaterat, kunna sammanfattas så: 'Redan före reformationen voro former med bortfallet *-n* i artiklar m. m. spridda över den ojämförligt största delen av det dåvarande svenska språkområdet. Då emellertid dessa former icke kommit att tillhöra riksspråket, så måste en riksspråks-tradition ha varit verksam redan vid medeltidens slut, tillräckligt stark för att uppehålla de gamla formerna med *-n*.'

Väl tror jag, att jag vid den tiden tänkte mig riksspråkstraditionen mer genomförd, än jag nu anser den ha varit. Men i huvudsak torde min 1893 uttalade mening ännu kunna uppehållas. Jag framhöll som riksspråksbildande faktor särskilt kyrkan, därvid jag drog ut en språkhistorisk konsekvens ur det av Schück påvisade förhållandet, att en svensk medeltidspredikan förekommit i långt större utsträckning, än man vid den tiden plägat antaga. Och det lär väl icke behöva anses för djärvt, om man antager, att den från predikstolen hörda svenskan kvarhållit även i talspråksmedvetandet, om jag så får uttrycka mig, åtskilligt språkgods, som annars säkerligen gått förlorat i tal och icke i längden

¹ Jag har att tacka Lindroth för en erinran om befintligheten av ett hithörande yttrande.

² Sv. Landsm. XIII, 3, s. 47 ff.

kunnat uppehållas i skrift, åtminstone icke i lässpråket. Att nu särskilt formerna med *-n* i *boken* o. d. kunnat behållas, har väl därjämte berott på inflytelser från dels skriften, dels danskan, dels närstående former, särskilt maskulinum.

Om jag emellertid 1893 gjorde mig i någon mån överdrivna föreställningar om det fornsvenska riksspråket, så fick jag snart anledning revidera mina åsikter. Jag fann hos Sven Hof vederhäftiga, lätt kontrollerade uppgifter om den talade svenskan i Västergötland ännu på 1700-talet, som snarast skulle velat framkalla den frågan: Fanns det på Hofs tid i verkligheten — bortsett från ordförrådet — någon skillnad i Västergötland mellan bondedialekt och vad jag skulle vilja kalla herrskapsdialekt?

Det var dessa intryck, som bestämde min ståndpunkt till frågan. Jag har på ett par ställen i min gradualavhandling¹ varit inne på frågan. På det ena falla orden så: 'Ett svenskt riksspråk fanns redan under medeltiden, men detta riksspråk sträckte väl knappast sin reglerande verkan mycket längre än till skriften.'² Huru skulle det kunna ha varit annorlunda på en tid, då t. ex. en resa från Västergötland till Stockholm tog samma tid som nu till Paris eller London, och då skolorna knappast brydde sig om modersmålet och även med bästa vilja ej hade kunnat göra något för dess ljudliga sida, då man alls icke hade utarbetat någon metod för dithörande frågors vetenskapliga och pedagogiska behandling?' I en not hänvisas ytterligare på indigenatsrätten, som lagt hinder i vägen för riksspråkets utveckling ännu på Hofs tid, då 'från västgötska predikstolar och katedrar hördes nästan ute-

¹ Ark. XI, 154.

² Spärrat vid avtryckningen.

482186

slutande västgötskt språk'. Det var ett förbiseende, att icke även nationsföreningarna nämndes, ty en präst, som ett par år hade vistats i Uppsala och där mest umgåtts med 'landsmän', hade nog även under dessa år hört väl så mycket västgötska som bildad uppländska. De metodiska konsekvenserna av min åsikt om dialektsplittringen ännu på 1700-talet och även ibland denna tids bildade personer dragas samma tidskrift sid. 160 i samband med de lämnade biografiska notiser, som meddelas för varje åberopad författare: 'Man måste nämligen på varje steg av undersökningen¹ hålla fast, att riksspråkets ljudform ännu var blott ofullständigt stadgad, och att slutsatserna [från de på främmande språk syftande uppgifterna] för svenskan direkt gälla endast författarens dialekt'.

Efter det nämnda avhandling hade publicerats, har, som väl bekant är, Hesselman ägnat en mycket stor del av sin betydande produktion åt riksspråksfrågan. I början föreföll det mig, som om han hade något överdrivit kritiken. För min del hade jag sagt, att riksspråket väl icke normerat mycket mer än skriften åtminstone under medeltiden. Hesselman föreföll mig mena, att den ännu långt in i nyare tid icke normerat något mer än skriften. Vid Hesselmans disputation erinrade jag om uttalsformerna *mäj*, *däj*, *säj*, vilka ju icke kunna ha spritts genom skriften, då de aldrig tillhört denna, men som detta oaktat spritt sig till nästan hela området.² De måste då ha spritt sig inom 'det bildade talspråket' och de kunna, i den mån de kunna uppvisas från områden, där samma

¹ Spärrat vid avtryckningen.

² Enligt en uppgift skulle genuina gottlänningar, även bildade, icke använda dessa former.

ord i dialekten ha annan form, anses som bevis på tillvaron av ett 'rikstalspråk', som börjat normera åtminstone en del av samtalsspråket i vissa klasser.

I sin förträffliga uppsats 'Bidrag till läran om nysvenska riksspråket', som ingår i festskriften 'Nordiska Studier' till Adolf Noreen (1904), karakteriserar Hesselman sina föregångares åsikt 'kanske en smula karrikerat' sålunda: 'Man synes ha utgått från en viss allmän föreställning om ett något så när enhetligt s. k. riksspråk, att talspråk¹, som skulle ha använts av de högre klasserna ända sedan medeltiden (1350?), skilt från övriga dialekter genom sina särskilda ljudlagar, men i det hela jämnställt med dessa'.

Att Hesselmans ord icke ens som karrikatur kunna passa in på min i det föregående framlagda ståndpunkt, förefaller mig klart. Och jag var från början benägen tro, att han ganska mycket överdrev. Väl kunde man tala om 'riksspråkets ljudlagar', men riksspråket måste då anses som en förkortad beteckning för 'de i det hela ej allt för olikartade dialekter, som starkast påverkat riksspråket'. Ty att riksspråket som sådant icke har ljudlagar, att det i det hela icke utvecklas spontant utan blott motvilligt viker för de ändringar, som de verkligen levande dialekterna spontant genomföra, detta ansåg jag, särskilt på grund av Pauls utredning, såsom en av de elementära och (åtminstone i teorien) allmänt erkända sanningarna i vår vetenskap.²

Det hade aldrig varit min avsikt att upptaga tvist med Hesselman om den lilla orättvisa, han möjligen kunnat undgå, om han åtminstone nämnt, att en av hans närmaste föregångare i den rent ny-

¹ Spärrat av mig, N. B.

² Principien der Sprachgeschichte³, s. 378 ff.

svenska språkhistorien icke kunde anses dela den av honom klandrade uppfattningen. Det var mig klart, att vi vid disputationstillfället hade missförstått varandra, och att vi som principiella motsättningar av betydelse uppfattat skiljaktigheter, som blott gällde tillämpningsfrågor av rätt begränsad betydelse. Och så hade jag väl aldrig kommit att röra vid dessa frågor, om icke Olson i sin avhandling om rimmen i Flores och Blanzeflor¹ hade kommit att uttala en del högst märkliga tankar. Förf. söker genom en språkhistorisk analys datera dikten, vilken som bekant daterar sig själv. Därvid finner han, att Erikskrönikan och Flores visa ett vida yngre språkbruk, än man skulle ha väntat, en sak, som jag från av Olson förbisedda synpunkter skall senare belysa. I detta sammanhang yttrar han: 'Jag kan därför av de berörda förhållandena icke draga någon annan slutsats än den, att språket i olika kretsar varit högst olika framskridet i utvecklingen. De språkliga noviteter, som utmärka Flores och Er(iks)krönikan), äro så gott som alla sådana, som tillhöra det senare svenska riksspråket. De kretsar Erikskrönikans och Flores författare tillhörde, voro uppenbarligen hov- och adelskretsarna. Att språkbruket i dessa kretsar varit av betydelse för uppkomsten av ett svenskt riksspråk, har man väl skäl att a priori antaga och är åtminstone i en enskild punkt uppvisat för den senare språkutvecklingen (jfr Tegnér, Om genus i sv. 177 ff.). Här kunna vi emellertid konstatera, att i de nämnda kretsarne det svenska riksspråket i åtskilliga viktiga punkter var grundlagt redan i förra hälften av 1300-talet.'²

¹ Festskrift till K. F. Söderwall (1912), s. 45 ff.

² A. st. s. 114; spärrningarna av Olson.

Olsons ord ha den förtjänsten, att de tydligt uttala den åsikt, som man vill kritisera. Olson tror uppenbarligen på ett i hov- och adelskretsarna redan före 1350 grundlagt riksspråk. Då åtminstone adelskretsarna blott till ringa del voro skrivkunniga, så måste han avsett talat språk. Olsons ord 1912 uttala således tydligen exakt den åsikt, som Hesselman år 1904 ansåg sig ha återgivit blott som karrikatur av faktiska åsikter och som jag ansåg honom ha karrikerat med en orättvis överdrift.

Vidare är det uppenbart, att Olson anser det svenska riksspråket ha gjort sin entré med en hop viktiga novationer. Till jämförelse erinrar jag om följande ord hos Paul: 'Als eine solche Norm ist die Gemeinsprache wie ein Gesetzbuch oder ein Dogma an sich unveränderlich. Veränderlichkeit würde ihrem Wesen schnurstracks zuwieder laufen.'¹ Det är mig ganska dunkelt, hur Olson tänker sig, att hans hov- och adelskretsar kommit att i blinken trolia fram ett språk, som på en massa håll var nytt; däremot kan jag mycket väl tänka mig, hur en talad eller skriven dialekt blir av sociala eller litterära skäl ansedd vara förmer än de andra och på denna grund efterbildad. Men om en del hithörande mera senare.

En annan invändning är följande. Det må ju anses rätt troligt, innan vi undersöka saken, att hovets och adelns språk blivit rikstalspråk. Men var detta enhetligt? Kunde det så bli vid denna tid? Och avvek adelsmannens språk från bondens i samma bygd på samma sätt, som det senare riksspråket avviker från det språk, som talas av samme bondes avkomlingar.

Jag skall ånyo erinra om ett av mina egna små bidrag till frågans lösning. Jag hade på (numera

¹ A. a. s. 378.

delvis vederlagda) teoretiska grunder ansett mig böra till 1400-talet förlägga bortfallet av *-n*, en av de allra viktigaste dialektala vulgarismerna i vår tids språk. För att pröva riktigheten av min teori sökte jag igenom nästan allt, vad jag kunde komma åt av svensk 1400-talslitteratur — hela tiden med negativt resultat. Om den av mig behandlade företeelsen var dialekt på 1400-talet, så var den uppenbarligen en dialektal vulgarism, som inte ville in i skriftspråket. Sent omsider fann jag den rätt rikligt företrädd i den från Karl Knutssons kansli utgångna i original bevarade Karlskrönikan. Onekligen hade jag goda skäl att sätta i fråga, om ett riksspråk i vår tids mening på Karls tid kunde framgå ur språket i konungens omgivning.

Hur skulle det då vara med de övriga medeltidskonungarna? Möjligen medger man utan bevis, att varken Albrecht av Mecklenburg, Margareta (av Danmark), Erik av Pommern, Kristofer av Bajern eller Kristian av Oldenburg kunna antagas ha haft någon avgörande inverkan på riksspråkets utveckling annat än genom främjande av danismer och germanismer. Återstår då för hela perioden 1319—1500 en enda man, Magnus Eriksson, och det är ju till hans tid, som Olson vill förlägga sitt riksspråks uppkomst. Kan nu verkligen Magnus Eriksson så kraftig verkan åstadkomma?

Då man besvarar en sådan fråga, måste man nog en smula djupare, än stundom sker, sätta sig in i tidens förhållanden. Man brukar ju beteckna Magnus som östgöte, och det är ju ostridigt, att hans ätt var östgötsk. Men hans språk bestämdes naturligtvis långt mindre av hans börd än av hans barnoms omgivning; och det lilla vi veta, tyder på att hans norskfödda moder till större delen låtit honom uppfostras i Norge. Enligt Munchs 'Det norske folks

historie', huvudarbetet på området, vistades Magnus i Norge åtminstone vid bl. a. följande tillfällen: 9/4 1320 (Tönsberg), 20/6 s. å. (Bergen), 18/10 1323 (Tönsberg), sept. 1324 (Bergen), mars 1325 (Nidaros), april s. å. (Bergen), 1327—28 (Bergen), sept. 1329 (Oslo), dec. 1330 (Oslo).

Som myndig konung vistades han nog mera i sitt större rike. Men hans hov tedde sig nog väsentligen annorlunda, än vi vilja tänka oss. Den nordiske konungen var från gammal tid snarast en nomad. I Norge erfara vi, hur konungarna foro omkring på *veitslor*, och i Sverge var det icke stort annat. Detta förhållande bestod ännu på Gustav Vasas tid, och vi kunna då a priori antaga, att det bestod under Magnus Erikssons. Det var för övrigt en nödvändighet av dubbla skäl. Dels behövde konungen vanligen vara tillstädes, om han i allvarligare fall skulle kunna göra sin vilja gällande. Dels fanns under denna penningfattiga tid ingen annan möjlighet att underhålla hirden än att resa omkring och avverka de matförråd, som lokala natura-prestationer och skördarna på kungsgårdar och familjegods hade givit. Kungen befann sig ständigt på resa. Jag skall ur våra diplomatarier framlägga en del fakta, som tala ett ganska tydligt språk just rörande förhållandena under Magnus Eriksson.¹

Så här tedde sig Magnus Erikssons itinerarium under en del år närmast efter hans myndighetsförklaring:

¹ Källorna äro vårt svenska, synnerligen väl uppställda 'Diplomatarium svecanum' och det betydligt svårhanterligare Diplomatarium norvegicum, till mindre del Styffes 'Bidrag' och Rydberg, Sveriges traktater. Det bör märkas, att konungens norske kansler under särskild form utfärdade brev i konungens namn. Dessa äro naturligtvis här lämnade ur räkningen. Rörande svenska brev, som utfärdats i konungens frånvaro men i hans namn, se s. 20, not 3.

- 1332 Stockholm $23/4$; Kalmar $19/6$; Söderköping $9/8$; Bohus $16/9$, $14/10$; [Oslo $18/12$?]¹.
- 1333 Strängnäs $8/1$? (DS, nr 3191); Örebro $16/1$; [Lödöse $8/2$?¹]; Lindholm [$8/6$], $23/6$; Helsingborg $10/7$; Lund $12/7$; Örebro $22/8$; Stockholm $8/9$ ², $20/9$; Sigtuna $29/9$; Skällvik (Östergötland)³ $29/10$, $12/11$, $6/12$; [Bohus $26/12$; detta hör troligen till föreg. år].
- 1334 Örebro $9/2$; Stockholm $4/3$, $29/4$; Novum castrum (= Axvall) $20/5$, $21/5$; Lindholm $24/5$; Stockholm $12/11$.
- 1335 Strängnäs $8/1$ ²; Skara $28/1$; [$7/2$ Västerås?⁴]; Stockholm $15/2$, $24/3$, $9/4$, $18/5$, $16/6$ ²; Lindholm $26/7$, $29/7$; Lödöse $31/7$; Tönsberg $27/8$ ², $25/9$ ²; Bohus $7/11$ ⁵; Skeninge $30/11$.
- 1336 Varberg $16/1$, $18/1$; Stockholm $8/3$ (?); Bohus $17/6$; [Krönt $21/7$]⁶; Stockholm $22/7$, $2/8$, $12/8$; Uppsala $18/8$; Sth. $8/9$; [Sth. $29/12$ kan höra till föreg. år].
- 1337 Stockholm $12/2$, $23/2$?, $16/3$; [$21/7$ Lödöse⁷]; Oslo $11/9$ ², $29/9$; [sannolikt Oslo julen 1337⁸].
- 1338 Tönsberg $10/3$ ²; [Bohus $12/4$ ⁹]; Skeninge $25/4$; Jönköping $29/4$; Bohus $2/6$ ², $23/8$; Uppsala $22/9$?; Helsingborg $15/11$.
- 1339 Skara $13/2$; Stockholm $9/4$; Helsingborg $1/5$, $9/5$ ¹, $20/5$; Bohus $23/8$; [Lödöse? $6/9$ ¹⁰]; Helsingborg $8/9$, $18/11$.

¹ Enligt Munch, No. folks hist. II, 1, 141, 155. Om breven $27/12$, $30/12$ 1332 Oslo verkligen utfärdats av M. är ovisst.

² Norska. Liksom de flesta här behandlade har det formeln 'os sialfom hiaverandom'.

³ Gården nyss inköpt av Magnus.

⁴ Munch, a. st. 184.

⁵ Möjligen bröllopsdagen, Munch, a. st. 187.

⁶ Stockholmsminoriternas annaler, Munch, a. st. 195.

⁷ Enl. Munch, a. st. 204.

⁸ Munch, a. st. 214.

⁹ Munch, a. st. 218.

¹⁰ Munch, a. st. 233.

- 1340 Telge $16/3$; Stockholm $19/3$, $6/5$; Holla (Söderml.?) $22/5$; Helsingborg $28/6$, $29/6$, $3/7$; Stockholm $8/9$, $20/9$, $21/10$; Valby (Nerke?) $7/11$.
- 1341 Helsingborg $2/1$, $3/1$; Stockholm $28/1$, $7/2$, $15/4$, $10/5$, $22/5$, $4/6$; Sko $21/6$; Sigtuna $22/6$; Stockholm $28/6$; Kalmar $28/8$, $30/11$.
- 1342 Kalmar $18/1$; Skeninge $13/2$; Sandsjö (Smål.) $19/2$; Gårveda (d:o) $22/2$; Sandsjö $25/2$; Jönköping $3/3$; Varberg $9/6$, $28/6$.
- 1343 Varberg $2/1$ ¹; Skeninge $9/1$; Helsingborg [$23/6$ ²], $28/6$, $4/7$, $17/7$, $2/8$, $15/8$, $5/9$, $28/9$, $18/10$, $18/11$.
- 1344 Varberg $29/5$; Telje $27/6$; Tynnelsö (Söderml.) $30/6$; Strängnäs $2/7$; Arboga $3/7$; Västerås $1/8$; Laholm $15/8$; Tomarp (Skåne) $25/8$; Trälleborg $31/8$, $1/9$; Helsingborg $10/9$, $11/9$; Laholm $20/9$; Härlanda (vid nuv. Göteborg?) $3/10$; Valby (Nerke?) $7/11$, $9/11$; Örebro $11/11$; Munktorp (Västmanl.) $21/11$; Uppsala $6/12$, $9/12$, $13/12$; Stockholm $27/12$, $31/12$.
- 1345 Stockholm $2/1$, $3/1$, $5/1$; Strängnäs $11/1$, $13/1$; Gåsinge (Söderml.) $16/1$; Nyköping $20/1$; Skeninge $9/2$; Vetlanda (Smål.) $20/2$; Varberg $24/2$; Långaryd (Småland) $7/3$, $8/3$; Berg ³ (Jämtland) $15/3$; Bräcke (d:o) $16/3$; Lödöse $17/4$; Helsingborg $19/6$ (?); Skeninge $3/7$; Telge $10/7$, $17/7$; Stockholm $29/7$; Söderköping $5/8$; Kalmar $29/8$; Växiö $28/9$; Laholm $20/11$.
- 1346 Oslo $21/1$; Lödöse $30/1$, $1/2$; Akershus $7/4$, $9/4$; Lödöse $1/5$ ⁴, $3/5$; Stockholm $22/7$, $23/7$, $26/7$, $27/7$; Bjursund (Söderml.) $5/8$; Örebro $11/8$; Grenna $18/8$;

¹ Norska, se föreg. sida, not 2.

² Munch, a. st. 279.

³ Munch, a. st. 289. Över 90 mil fågelvägen på 7 dagar! Urkunderna synas icke medge något tvivel.

⁴ Svenska testamentet; språket märkbart dialektalt; snarast västgötskt.

- Gökhem (Västergötl.) $22/8$; Ljunghem (3 mil från föreg.) $23/8$; Laholm $15/9$.
- 1347 Linköping $23/1$; Kopparberget (Falun) $14/2$ ¹; Husby (Dal.) $17/2$ ²; Västerås $19/2$; Stockholm $4/3$; Söderköping $12/3$; Skeninge $17/3$; Örebro $22/3$, $8/4$ (?) ³, $17/4$, $20/4$ (?); Hammarön (Värml.) $28/4$; Tingvalla (d:o) $29/4$; Millesvik (d:o) $2/5$; Lödöse $25/5$; [Växiö och Ryd $28/5$ möjligen ovisst]; Tönsberg $21/6$, $28/6$; [Jarlsö $8/7$ ⁴]; Lödöse $15/7$ ⁵, $17/7$; Örebro $23/7$; Huvudskär $26/7$; Stockholm $30/7$; Kyrksund (Finl.) $17/8$; Åbo $1/9$, $3/9$, $4/9$; Vardö (Åland) $10/9$; Stockholm $3/10$, $4/10$; Vårfruberga $9/10$; Skara $20/10$; Bohus $25/11$ ¹, $1/12$.
- 1348 Bohus $13/1$; Oslo $18/2$, $19/2$ ¹, $20/2$; Helsingborg $4/4$; Grenna $14/4$; Örebro $25/4$; Stockholm $7/5$, $17/5$, $28/5$, $29/5$; Liduhamn (nära Stockh.) $4/6$; Fälttåg till Ryssland sommar och höst; Våla $18/10$; Stockholm $30/11$.
- 1349 Köping (?) $12/1$; Oslo $27/2$ ¹, $1/3$; Bohus $8/4$, $13/4$; Helsingborg $25/4$; Alvastra $10/5$; Stockholm $28/5$, $31/5$, $2/6$, $7/6$, $23/6$, $2/7$; Uppsala $19/7$; Västerås $25/7$, $26/7$ ¹; Strängnäs $31/7$, $1/8$; vid Trosa $5/8$; Nyköping $8/8$, $9/8$, $10/8$; Jönköping $11/9$; Lödöse $25/9$, $29/9$; Hok (Smål.) $3/11$; Arboga $3/12$.

¹ Norska; se s. 18, not 2.

² Kopparbergsprivilegierna. Diplomet har mot vanligheten i konungens brev vokalbalans $a : \text{æ}$, kanske redan nu en nordskandinavisk egenhet. Troligen har brevets innehåll bestämts vid besöket i Kopparberg $14/2$, varefter en av bergslagets skrivare fått utarbета det och resa efter till Husby för beseglingen.

³ Sedan konungen $26/8$ 1346 utfärdat bestämmelser om en nämnd, som dömde vissa mål i hans namn, tyckas brev kunna förekomma med hans sigill, under domar av nämnden; från $22/3$ finnes ett dylikt från Västerås, ehuru konungen då var i Örebro.

⁴ Munch, a. st. 476.

⁵ Norskt testamente.

1350 Västerås $10\frac{1}{2}$ ¹; Bergen $7\frac{1}{6}$; Karmtsund (Ryfylke) $14\frac{1}{6}$; Svartsjö $27\frac{1}{7}$; Stockholm $30\frac{1}{7}$, $4\frac{1}{8}$, $20\frac{1}{8}$; Fogdö (Söderml.) $25\frac{1}{8}$.

Här slutar vårt diplomatarium och jag kan för de följande åren icke göra anspråk på så stor fullständighet som förut. En del efter Munch gjorda antydningar må dock ytterligare belysa frågan: $5\frac{1}{12}$ 1350 Reval; 1351: $18\frac{1}{2}$ Riga, $2\frac{1}{4}$ Hapsal, $13\frac{1}{5}$ Åbo, $5\frac{1}{6}$ Stockholm, $12\frac{1}{7}$ Kalmar, September Helsingborg, $10\frac{1}{10}$ Lödöse.

Detta må vara nog. Fortsättningen går i samma stil och kan läsas hos Munch, bekvämast i översikten vid slutet.

Jag vågar hoppas, att den som med någon uppmärksamhet genomögnat min lista på data, skall ge mig rätt i följande:

Teorin om ett rikstalspråk, utbildat ur t. ex. Mälarprovinsernas, särskilt Upplands dialekter vid Magnus Erikssons hov låter sig icke förena med de fakta, vi känna, rörande detta hofs levnadsvillkor. Hovet vistades icke mer i dessa trakter än i vissa andra, bland vilka en del i vår tids mening västsvenska orter (Varberg, Lödöse, Bohus) på grund av konungens egenskap av unionskonung spela en framträdande roll. Vid hovet hade sålunda knappast någon dialekt större utsikt att göra sig gällande på de övrigas bekostnad. Där rådde säkerligen en mycket stor språkförbistring. Där talades och skrevs norska (bokstavligen konungens modersmål), svenska och latin, ävensom danska, att nu inte tala om plattyskan. Delvis kunna vi i bevarade diplom spåra språkförbistringen, då det är uppenbart, att åtminstone privilegierna för Kopparberg och det svenska testamentet

¹ 'Um fastogang' = caput jejunii.

förete dialektdrag, som enklast förklaras så, att konungen icke alltid haft fulltaligt kansli utan stundom även för viktiga skrivelser använt skrivkunnigt folk på den ort, där han i varje fall vistats. Tidens förhållanden kunde nog gynna dialektblandningar, knappast ett enhetligt rikstalspråk.

Men det finnes ett annat skäl att tala försiktigt om riksspråkets möjlighet att normera talet vid mitten av 1300-talet. Icke alla språkliga företeelser äro lika lätta att efterbilda, då man icke från barn domen lärt dem. Den, som själv har 'skorrande' *r*, har svårare att efterbilda tungspets-*r*, än den, som har det senare, då han vill efterbilda det förra. Om en av två dialekter har slagit samman kategorier, som en annan ännu åtskiljer, så har den lättare att imitera granndialekten, som har de olika kategorierna och vet, att en av dem skall generaliseras. Så är det ju icke svårt för en svensk att tala danska korrekt så till vida, att han använder riktiga ändelsevokaler; det är ju blott att låta *a*, *e*, *i*, *o*, *u* sammanfalla i *e*. Däremot har en dansk, som vill tala svenska, särskilt om han icke äger språkliga studier, avsevärda svårigheter att övervinna, ty det är ingalunda lätt att göra sig en regel rörande fördelningen av de olika ändelsevokalerna. Vidare är det välbekant, att accentförhållanden göra alldeles särskilda svårigheter.

Nu torde det kunna anses säkert, att just accentförhållanden utgjorde en viktig skiljaktighet mellan olika svenska dialekter, och därvid ha de, som mest inverkat på skriften och vårt senare rikstalspråk, haft två kategorier, som i vissa bland de övriga motsvarats av blott en. De dialekter, i vilka vokalbalansen framträdde just under 1300-talet, hade med all säkerhet kvar kortstavighetsaccenten i en ordgrupp, som i dialekter, där vokalharmoni rådde,

med sannolikhet kunna antagas redan nu ha sammanslagit långstaviga och kortstaviga ord i en enda kategori. Jag erinrar om huru som Hesselman visat, att i de riksspråksbildande dialekterna i kortstaviga ord ändelsens vokal påverkat stamstavelsens, medan i dialekterna med vokalharmoni förhållandet är omvänt. Man må nu tänka sig de svårigheter, som skulle förefinnas för den västgöte, som skulle lära sig tala uppsvenskt och därvid använda två accentsystem, det ena för honom alldeles nytt och därjämte på ett mot hans barndomsspråk stridande sätt fördela ändelsevokalerna.¹ Den, som vill göra ett experiment, kan taga fram Levanders monografi över dalmålet och söka inlära blott några få fraser, så att de komma att uttalas på ett ur här ifrågavarande synpunkt korrekt sätt.

Sammanfattningen av vad jag anfört, måste sålunda bli den, att Olsons a. arb., s. 115 uttalade åsikt, att det redan under första hälften av 1300-talet funnits 'kretsar i vilka talats ett starkt utjämnat² om än i någon mån hos den enskilde individen dialektfärgat riksspråk', måste anses som en betänklig anakronism. Till den av Olson karakteriserade ståndpunkten nådde utvecklingen säkerligen först flere århundraden senare; på 1300-talet funnos icke vare sig kulturhistoriska eller språkhistoriska förhållanden, som gjorde en sådan utveckling möjlig.

¹ Jag sysslar med en genomgång av de i riksarkivet förvarade västgötska originaldiplomen från 1300-talets senare hälft. Dessa använda ändelsevokalerna på ett sätt, som ofta strider mot både vokalbalans och vokalharmoni. Jag nämner blott att *gudh* i dativ normalt heter *gudhe*.

² Spärrat av N. B.

III. Några iakttagelser rörande språket i Erikskrönikan.

Såsom förberedelse till en följande avdelning rörande en mera principiell fråga måste jag här lämna en utredning av vissa frågor rörande språket i Erikskrönikan. Det synes mig, och häri är jag ense med Olson, vara klart, att ett studium av språket i våra äldsta rimverk måste börja med Erikskrönikan. Till en början är denna säkert daterad. Det lider icke minsta tvivel, att den är författad av en person, som under 1300-talets första år varit ögonvittne till en del av de händelser, som den själv berättar. Så vitt jag vet, har ingen vederhäftig invändning gjorts mot denna redan av Klemming uttalade åsikt. Men därtill kommer, att det är ett original, vi ha att göra med. Detta är synnerligen viktigt, icke minst då man vill söka bestämma originalets språk efter rimmen, ty i en översättning är risken vida större, att för författarens öra falska rim genom förläggets inverkan kunnat inflyta.

Innan jag går in på realiteterna, måste jag föreslå medforskare ett par termer, som synes mig oundgängligen nödvändiga (för så vitt ingen annan kan ersätta dem med bättre). Jag skulle vilja beteckna:

med parallellrim ett rim mellan ord, vilka, så vitt vi känna under hela sin utveckling rimmat med varandra. Parallellrim äro t. ex. *te : se*;

med konvergensrim ett rim mellan ord, vilka i sina äldre kända former icke rimma men från någon viss tidpunkt genom ljudlagsenlig eller analogisk förändring hos ettdera (båda) blivit rena rim. Konvergensrim äro t. ex. *neder : heder*, av vilka det ena tidigare haft diftongen *æi*, det andra kort *ǣ*.

med divergensrim rim mellan sådana ord, som i sin äldre form varit goda rim men genom språkets utveckling upphört att vara det. Divergensrim äro *giva : liva*, vilka på ett äldre stadium voro goda rim men nu icke äro det.

För språkhistoriska ändamål äro naturligtvis i allmänhet blott konvergens- och divergensrim användbara. Detta innebär en ganska betänklig reduktion i det brukbara materialet, men det är nu en sak, som icke kan hjälpas.

Jag har redan förut berört de dialektala förhållandena i 1300-talets Sverge och framhållit den konstitutiva betydelsen av skillnaden mellan dialekter med och dialekter utan vokalbalans. Det är uppenbart, att man behöver påminna om hithörande förhållanden, ty då Cederschiöld¹ vill göra troligt, att i vårt språk redan vid denna tid skulle ha funnits en av rimverken företrädd dialekt, som kunde låta alla ändelsevokaler sammanfalla i ett grumligt *æ*, alltså *e*-, resp. *ä*-mål, så måste detta betecknas som ett synnerligen revolutionärt uttalande, då vi ännu på 1400-talet erfara verkningar av förhållanden, där ändelsevokalerna varit långa ända till tiden för övergången *a > å*. Med fog opponerar Olson mot detta obevisade och alldeles obehövlige antagande.

Det vore ju av stort intresse, om vi kunde bilda oss en bestämd mening rörande den frågan, vilken dialektgrupp vår krönikas författare tillhört. Av allt att döma har Danmark i mångt och mycket utgjort ett novationsområde, och de dialekter, som ligga nära Danmark, t. ex. Västergötlands och Smålands, kunna med fog antagas vara längre framskridna i utvecklingen än de närmare Stockholm belägna, som kommit att huvudsakligen bilda vårt

¹ GHÅ 8, 3, s. IX.

riksspråk. Då påtagligen vår förf. icke räknat så noga med de svagtoniga ändelsernas konvergens i rim lärer ingenting kunna slutas av hans kvinnliga rim. De fall, då en ändelse användes såsom manligt rim, äro ju klara nödrim, men det kan ju icke skada att se till, om vi av dem kunna inhämta något. Den ändelse, som i vårt fornspråk omväxlande utgöres av *i* eller *e* förekommer som manligt rim i följande fall:

1. I öppen stavelse: *Birge : the* 3253; *fengilse : se* 1604; *Hallande : the* 879; *nordmennene : forse* 3144; *Norige : the* 2882, 3042; *Norighe : ske* 4538. Detta är summa 7 rimpar, och ändelsen är i alla fallen *e*. Någon slutsats kan icke därav dragas rörande dialektens ställning till vokalbalansen, då samtliga ord i förhållande till denna tillhöra *e*-gruppen. Vokalharmoni låter sig väl icke gärna antaga. I det hela är materialet för ringa för långt gående slutledningar. Några exempel på *i* i verklig böjningsändelse finnas icke. Däremot ha vi *y* i *syskyne : syne* 1235, som väl knappast medger någon slutsats.

2. I sluten stavelse *Haralder : mer* 1487; *Holmger : fler* 36. Här ha vi *e*. Med *i* förekommer *Norigis : vis* 2676, 3118. Att ifrågavarande ändelsevokal förekommer som *i* före *s*, är icke ovanligt även i dialekter, som annars ha *e*.

Möjligen skulle man på en annan väg kunna komma till en slutsats om dikternas språk i dess förhållande till den nämnda viktiga dialektiska differensen. Pipping¹ har för Erikskrönikan uppställt en så lydande regel: I tvåstaviga rimord med öppen penultima rimmar kort penultimavokal icke med lång, om närmast följande konsonant är tonlös.

Alltså kan man få se *føra : göra* trots den ursprungligen olika vokalen. De skulle utgöra kon-

¹ SNF II, 4, s. 2.

vergensrim, såtillvida som kvantiteten hos \emptyset ursprungligen varit olika men senare blivit lika. Rim av denna typ finner Pipping i 50 säkra fall av knappa 500 möjliga. Däremot kräves kongruens i avseende på vokalens kvantitet i sådana rim som *heter : leter*, *tapat : skapat* o. s. v. där en tonlös konsonant följer.

Jag har någon gång förr påpekat Pippings benägenhet för att försiktigt stanna vid en empirisk regel, där hans efterföljare äro böjda att gå vidare och på hans material bygga upp en hypotes, som skulle förklara företeelsen. Olson har även och med rätta framhållit, att Pippings regel knappast kunnat vara en metrisk teori; om den är riktig, måste den förutsätta, att vi haft en förlängning av rotvokalen, vilket ju ganska väl skulle låta sig förena med Hesselmans teorier, enligt vilka vi säkerligen haft förlängning tidigare i slutet stavelse än i öppen och tidigare framför klingande vokal än framför klanglös. Emellertid vill Olson avvisa hela teorien, som enligt hans mening beror blott på att materialet är tillräckligt litet för att medgiva ett stort spelrum för tillfälligheter.

Att i den normala svenskan stavelseförlängningen tillhör en senare tid än Erikskrönikans, är ju väl bekant. Men vår kronologi för saken bestämmes till avsevärd del just av vokalbalansen, och den gäller sålunda icke för dialekter med vokalharmoni eller med tidigt börjande sammanfall av ursprungligen skilda ändelsevokaler, som ju svagt antydes av Erikskrönikans rim.

Det är då frågan, om vi kunna på annat sätt påvisa, att Erikskrönikans dialekt haft förlängning av kort vokal i några hithörande fall. Som känt är, och som även av Olson påpekas, står övergången $i > e$ i mycket nära sammanhang med förlängningen

av gammalt *ǣ* i kort stavelse. Det bör då tillses, om vi kunna uppvisa rim, som förutsätta, att *ǣ* blivit *ē*. Detta torde icke vara omöjligt. Etymologiskt *ǣ* rimmar med etym. *æi* i följande fall: *hedher : nidher* 705; *nidher : vredher* 3862; *vidher : hedher* 99; *mik : lek* 3865; *sik : lek* 1099. Härtill kommer som det viktigaste, att *til* rimmar med *del* i allt 10 gånger (231, 339, 545, 851, 1211, 1891, 2829, 4033, 4255, 4360). Mindre betydelse har däremot, att *ǣ* en gång rimmar med *e* i ett lånord. Det gäller då *til : abel* 571. *Til* har utom *del* och *Abel* blott två rimord, parallellrimmen *vil*, *skil*. Det måste väl då erkännas, att rätt stor sannolikhet föreligger, att vi i här behandlade ord, som alla höra till dem, i vilka förlängning relativt tidigt skolat inträda, haft förlängningen genomförd redan vid tiden för Erikskrönikans tillkomst. Resultatet bör provas genom att man kollationerar med de fall, där etymologiskt kort *ǣ* rimmar med etymologiskt långt *ē*. Detta förekommer endast i de två fall (604, 3181), där *giva* rimmar med låneordet *bliva*. Det är ju känt, att *giva* har en i viss mån egenartad utveckling, och torde de få fallen vara alldeles för få för att kunna inverka på vårt omdöme, helst man ju icke så lätt kan säga, i vilken form låneordet *bliva* inkommet i vår författares dialekt.¹

¹ Det är bekant, att handskriften A av Erikskrönikan, liksom enligt Klemming även D (Cod. Lagerbring, som förtjänt mer uppmärksamhet, än den fått), ofta har *ei*, *ey* i ord med etymologiskt *æi*. Detta har dock icke varit förf:s talspråk. Äldre *æi* rimmar med *e* i lånord, t. ex. *flere : krieria* 1110; med *e*, som i hiatus skyddats mot övergång till *æ* i *see : thee* (1258, 1577 m. fl.). Formerna med *ei*, *ey* ha således knappast språkhistoriskt intresse. Då emellertid förf. haft mycken beröring med Norge, ha diftongskrivningarna ur en annan synpunkt stort intresse. En jämförelse visar, att diftongerna i de båda handskrifterna möta i olika ord. Handskrifterna äro alltså sinsemellan oberoende; *ei* är en norvagism, som återgår på arketypen och betecknar våra handskrifters nära härstamning från denna.

Vad jag här anfört, meddelas på grund av materialets otillräcklighet under mycken reservation, men det synes dock tyda på att Erikskrönikans urskrift tillhört någon dialekt, som avsevärt tidigare än de för vårt äldsta skriftspråk viktigaste genomfört vissa ljudlagar, t. ex. stavelseförlängningar.

IV. Stilarter och språkhistorisk kronologi.

Då man för elementära undervisningsändamål vill påpeka ett par stilarter, som genom sakens natur tendera till att bli arkaiska, så erbjuda sig i främsta rummet å ena sidan lagspråket, å andra sidan det religiösa språket, och dessa ha för ändamålet använts i det populära arbetet *Svenskan* som skriftspråk av Cederschiöld och i nära anslutning därtill i min *Svensk språklära* för de allmänna läroverken. Nu är det ett litteraturhistoriskt välbekant faktum, att vår svenska medeltidslitteratur till rent av överväldigande del utgöres av arbeten, som tillhöra endera av dessa principiellt arkaiserande stilarter.

Detta för språkhistorisk metod viktiga förhållande får ytterligare betydelse därigenom, att som allt för välbekant är, våra handskrifter blott i ett par fall äro original men i de flesta fall avskrifter av skrifter. Att vi i många fall få räkna med blandning av språkformer av väsentligen olika ålder i samma handskrift, skall visa sig av följande enkla påpekanden.

VGL I föreligger i handskrift från c. 1285, dess arketyper är från c. 1225, denna innehöll säkerligen åtskilliga arkaismer, även om man bortser från formler sådana som det från tiden före kristendomens införande (900-talet) härrörande edsformuläret.

ÖGL handskrift från c. 1350, arketyper från c. 1290, troligen redan den arkaiserande.

Cod. Bur. handskrift från c. 1350, arketyper kanske från c. 1270, säkerligen i viss mån redan den arkaiserande.

Vi se lätt härav, att de handskrifter, som vi nu ha kvar, i många fall måste äga ett språk, som i stora delar måste förutsättas ha varit bortlagt i det levande talet ett halvt, ja, bortåt ett helt århundrade före handskriftens tillkomst. Då vi datera språkformer efter dessa handskrifter, måste vi alltså på varje punkt av undersökningen hålla fast, att vi måste tänka oss en ganska bred felmariginal. Särskilt måste vi vara försiktiga, då det gäller att göra jämförelser mellan handskrifter, vilkas innehåll betingar språk av väsentligen olika stilart eller olika lokaldialekter.

Möjligen bör det erinras, att förhållandena på Island ligga betydligt annorlunda. Vi ha här en hel litteratur, sagorna, som förhållandevis ligger långt närmare det talade språket. Vi ha en hel massa handskrifter, som tillkommit under snarlika förhållanden och inom ett jämförelsevis homogent språkområde. På grund av allt detta kan man i isl. handskrifter gå fram med metoder, som i Sverge blott med stor försiktighet kunna efterbildas.

Slutligen må ännu en erinran göras. Vi datera språkformer efter handskrifter och handskrifter efter språkformer. En sådan cirkel är ju rent logiskt sett förkastlig, men den är i all historisk forskning oundgänglig. Men just därför, att vi mången gång måste bygga preliminära resultat på dylika cirkelslut, är det så mycket nödvändigare, att vi begagna varje tillfälle till kontroll genom att införa material, som icke beröres av våra vanliga cirklar.

Mina här sammanställda reflexioner ha fram-

kallats av Olsons förut berörda 'Studier över rimmen i Flores och Blanzeflor'. Olson påpekar här, s. 112, att 'Ingen, som genomläst ovanstående redogörelse, torde ha undgått det intrycket, att både Flores och Erikskrönikan (här dessa skrifers förlorade arketyper, såsom Olson med ledning av rimen sökt partiellt restituera dem) i språkligt avseende intaga en yngre ståndpunkt, än man i betraktande av deras avfattningstid kunde vänta'. Enligt vad jag förut visat, kan detta icke verka synnerligen överraskande, om de nämnda rimverken, som säkerligen rätt naivt återgåvo sin författares tal (med enstaka inflytelser från annat håll, t. ex. den ovan uppvisade från norskan) skulle förete yngre former än våra lagtexter och legendarier, sådana dessa föreligga i handskrifter från några årtionden in på 1300-talet. Vi erinra, att Erikskrönikans dialekt förefaller i det hela ha hört till de mera oursprungliga (sydvästsvenska?).

Som bekant datera sig Eufemiavisorna själva, särskilt Flores, till kort före Drottning Eufemias död 1312. Nu kan man visserligen finna nödfallsförklaringar, om man vill jäva dikternas egna uppgifter, men sådana böra väl dock icke tillgripas, om ej nöden tvingar, detta så mycket mer, som de angivna data passa synnerligen väl till vad vi erfara om historiska förhållanden, som skulle framkalla de åt Hertig Erik ägnade dikterna. Och tvingande skäl ha knappast av Olson anförts.

Till en början hänvisar jag på den stora likhet, som han uppvisar mellan Flores och Erikskrönikan. Erikskrönikan får ju anses som en i det närmaste fast punkt; dess datering till c. 1320 måste anses säker. Väl påpekar Olson även ett antal olikheter mellan denna och Flores, men dessa få avgörande betydelse, blott om man med honom antager, att ett

'starkt utjämnat' riksspråk fanns redan på 1300-talet. Eljes kunna de vara dialektdrag. Och i det hela måste jag bestrida möjligheten att med språkliga jämförelser, sådana Olson gjort dem, datera en blott i avskrift föreliggande dikt så noga, som Olson förutsätter. Dikten säger 1312, Olson 1350, en skillnad på c. 40 år. Vi känna icke den talade, från arkaismer fria svenskan i olika bygder tillräckligt noga för att med framgång kunna genomföra en sådan bevisning. Ger Olssons metod till resultat 1350, så måste 1312 anses ligga inom metodens felmariginal.

Vi komma säkerligen längre, om vi datera de av Olson behandlade språkformerna med det datum, som Flores åsätter sig själv, än om vi söka datera Flores medelst Olsons teori om samma formers ålder.

Efterskrift vid korrekturet. Sedan ovanstående skrevs, har min huvudsynpunkt i uppsats II fått ett förträffligt stöd i Hultmans föredrag 'Om uppkomsten av den bildade talsvenskan i Finland', Litteratursällskapets förhandl. och uppsatser, 27, s. 251 ff. — Ett par detaljer i Magnus Erikssons itinerar (t. ex. de dubbla besöken i Strängnäs d. 8 jan.) kunde ställas under debatt, men detta inverkar ej på vårt huvudresultat.

En fornsvensk ljudlag kompletterad.

Av *Jöran Sahlgren.*

I den i korr. föreliggande artikeln 'Din' i SAOB har min kollega, medarbetaren i SAOB, fil. kand. N. R. Palmlöf framställt den av honom gjorda iakttagelsen beträffande skrivningen av begynnelsekonsonanten i ordet *din*:

'att i G. I:s reg. o. därmed jämförliga samtida världsliga källor skrivningar med *th* o. *t* förekomma omväxlande med hvarandra, den förre dock mycket sällan i nom. o. ack. sg. n. NT 1526 o. de äldsta reformationsskrifterna hafva däremot så godt som genomgående *th* öfverallt utom i nom. o. ack. sg. n., som undantagslöst har *t*, en grafisk skillnad som synes gå tillbaka på medeltida skrifbruk. (Så har t. ex. hufvudhandskriften till „Suso“ från slutet af 1400-talet, som i regel tecknar *t*-ljudet med *th* i slutet af ett ord o. mellan två vokaler, alltid *thin* osv. men med sällsynta undantag *tith*).'

Vid läsningen af denna intressanta anmärkning fick jag genast den tanken att bakom detta 'medeltida skrifbruk' måste ligga en fornsvensk ljudövergång eller med andra ord att *tith* åtminstone i vissa dialekter under y. fsv. tid uttalats med begynnande

t-ljud under det att samtidigt *thin* uttalats med begynnande *ð*.

Vid en undersökning av andra pronominella ord, som i nysv. ha uddljudande *d* av gammalt *p* fann jag att i Söderwalls ordbok i formavdelningen under *pänne* anföres följande *t*-former: 4 *tässen*, 6 *tässe*, 2 *tässon*, 1 *tesso*, 2 *tässon*, 3 *tässins*, 1 *tessins*, 2 *tessen*, 2 *tässom*, 2 *tessom*, 2 *tessa*, 1 *tenna*, 2 *tänna*. För *pär* 'där' anför Söderwall ingen *t*-form men för *pit* 'dit' 19 *t*-former. För *pänne*, *pär* och *pit* upptar således Söderwall 49 *t*-skrivningar. Dessa äro så fördelade att för former, där på stamvokalen följer perspirerad konsonant, finnas 46 *t*-skrivningar, för former, där på stamvokalen följer pertonerad konsonant, finnas blott 3 skrivningar med *t*.

Beror detta på en tillfällighet, på ett grafiskt bruk eller på en ljudregel?

För att kunna besvara denna fråga har jag gått igenom en del texter från y. fsv. tid, vilka i regel i uddljud i starktryckig stavelse ersatt *p* med *t*.

Vid excerpering av de 35 första (3—37) sidorna av Sv. medeltidspostillor 1 (handskr. fr. 1400-talets början) har jag funnit att 1) *tha*, *the*, *them*, *then*, *thenne*, *ther*, *thera*, *thet*, *thetta*, *thin*, *thina* alltid skrivas med *th*; 2) *thu* skrives alltid med *th* utom s. 21²⁰, där *es tu*¹ läses i stället för *est thu*, som förbindelsen skrives samma sida r. 22 (r. 22, 24, 27 skrives även *äst thu*); 3) *thinom* skrives en gång (s. 7²⁹) *tinom*.

Med *t* skrives *tessa* (1 gg: 13³⁰), *tesse* (5 ggr: 4⁷, 16²⁸, 21¹³, 24¹⁸, 25¹⁰), *tessen* (3 ggr: 10²⁶, 10²⁸, 15⁶), *tässen* (1 gg: 10²¹), *tesso* (1 gg: 36³), *tässon* (1 gg: 6¹²), *tik* (27 ggr: 3²³, 6¹, 6¹³, 8⁷ osv.), *thik* 2 ggr: 27⁸, 35²⁰), *tith* 'ditt' (10 ggr: 3²⁵, 8⁸, 16²³, 32⁶, 34¹⁵ osv.), *tit*

¹ I *äst t(h)u* har naturligtvis *t(h)u* uttalats med *t*-ljud.

'ditt' (1 gg: 36²³), *ty* (32 ggr: 4⁴, 4²³, 5⁵, 5²¹, 5²⁹ osv.; ofta även *thy*), *tädhan* (1 gg: 12²⁷), *täntidh* (1 gg: 15²⁹).

För handskriftens 35 första trycksidor gäller regeln att av pronomina ord former på bar vokal eller med på vokalen följande pertonerad konsonant skrivas med *th* (undantag *tu* 1 gg, *tinom* 1 gg, *tädhan* 1 gg, *täntidh* 1 gg, *ty* 32 ggr). Att *ty* fått en så betydande massa *t*-skrivningar beror på *t*-uttal i starktryckig ställning.

När efter vokalen följer perspirerad (el. f. d. perspirerad) konsonant skrives i regel *t* (undantag: *thäs* 37³⁰, *thet*, *thetta*). S. 38 och följ. uppträda stundom sådana former som *thesso*, *thessom*.

Från några andra y. fsv. handskrifter vill jag anföra:

Konungastyrelsen (i Småstycken på fornsvenska; handskr. fr. c. 1435) skriver s. 13: *tik* (*thu*), *tässe* o. *tässen*.

Codex Verelianus (handsk. fr. 1457) skriver i Tungulus: *tith* 'ditt' 28 (*thit* 30, *thin* 28); *tik* 28 (8 ggr), 31, 32, 39, 42 (*thu* 28 [4 ggr], 31 osv.); *thessa* 30, 31, *thessæ* 30, *thæss* 34 (3 ggr) och i Valentin (s. 1—36): *tith* 'ditt' 10, 13 (*thit* 12 [2 ggr], 30, 32; *thin* 35); *tiid(h)* 'dit' 6, 36, *tith* 11, 33, 34 (*thit* 5, 15; *ther* 10); *tik* 8, 10 (2 ggr), 16, 20 (2 ggr), 32, 35 (2 ggr), 36 (*thu* 8, 10, 20, 32, 35); *thæs* 5, 8, 21, 25, 34.

Erikskrönikan s. 1—60 (handskr. fr. 1470—80) skriver: *tik* v. 184, 198, 366, 746, 747, 1118 (*thu* 198; men *tw*, *tu* 190, 343, 372, *attu* 183, *skalt(t)u* 187, 367, *wiltu* 188); *tith* 'dit' 159, 282, 286, 620, 821, 900, 994, 1491, 1633, *tiith* 750, 1052, 1498, 1536, *tiit* 864 (*thiit* 731, *ther* 166, 398, 748, 995 osv.); *tess* 26, 336, 371, 485, 595, 1207, 1229, 1367, *täss* 1032 (*thäs* 1375, *then* 6 osv.); *tessa* 192, 760, 933, 942, 1220, 1723, *tesse* 1709 (*thenna* 196, *thetta* 348, 354).

Suso (handskr. fr. slutet av 1400-talet, skriven i Vadstena) skriver s. 1—32 konsekvent *tha*, *the*, *them*, *then*, *thenne*, *ther*, *thz*, *thzta*, *thin*, *thina*, *thinna*, *thinne*, *thino*, *thinom*, *thins*, *tho*, *thog*, *thy*, *thän*, *thänna*, *thänne*, *thäs*, *thu* (1 gång *tu*) med *th* och lika konsekvent *tik*, *tiith*, *tith*, *tässa*, *tässe*, *tässen* (1 gg *thässen*), *tässens* (1 gg *thessens*), *tässom*, *täslikes* med *t*. Av ovannämnda ord har jag antecknat *thu* 75 ggr, *tik* 58 ggr; *thänna* 8 ggr, *thänne* 4 ggr, *tässa* 1 gg, *tässe* 9 ggr, *tässen* 5 ggr, *tässens* 2 ggr, *tässom* 4 ggr, *täslikes* 1 gg; *thin* 13 ggr, *thina*, *thinna*, *thinne*, *thino*, *thinom*, *thins* tillsammans 25 ggr, *tith* (= ditt) 10 ggr, *tiith* 1 gg. Motsättningarna 75 *thu*)(58 *tik*, 12 *thänn-*)(21 *täss-*, 28 *thin-*)(10 *tith* kunna ej bero på tillfälligheter.

Jungfru Marie örtegård (handskr. fr. 1510, Vadstena) s. 3—48 skriver konsekvent *thu* (24 ggr), *tik* (20 ggr), *tässa* (8 ggr), *tessa* (1 gg), *tässe* (14 ggr), *tässen(s)* (14 ggr), *tässom* (1 gg), *täslikes* (3 ggr), *thin(s)* (10 ggr), *thino(m)* (8 ggr), *thina* (6 ggr), *thinna* (2 ggr), *thin(n)e* (4 ggr), *ti(i)th* 'ditt' (6 ggr). I regel skrives *thäs*, *thär*, men 2 ggr *täs(s)* och 1 gg *tär*. 'Dit' skrives 1 gg *thit* och 1 gg *thiit*. I övrigt skrives konsekvent *the*, *them*, *tha*, *thy* etc.

S. Basili o. Benedicti klosterregler i 'Skrifter till läsning för klosterfolk' s. 169 f. (handskr. från börj. av 1500-talet, skriven i Vadstena) har s. 169 *thu* 4 ggr, *tik* 2 ggr; s. 170 *thu* 6 ggr, *tik* 6 ggr; s. 171 *thu* 9 ggr, *tik* 4 ggr.

S. 170 har 2 *thin* och 2 *tith*, s. 171 2 *thin* och 2 *tith*. Några skrivningar *tu*, *thik*, *tin* eller *thith* förekomma ej på anförda sidor.

I Undervisning för skriftefäder (samma handskr. som föreg.) i 'Skrifter till läsning för klosterfolk' s. 151—166 förekommer *tässe* s. 151⁹, ²¹, *tässen* 154³², 158¹⁰, 159¹³, *tässo* 156¹⁸, *tässom* 159²⁸, 161¹², 162¹²,

tässa 160³², *täslikes* 154¹⁷, 156²⁸, 161⁶, 165²³, *tik* 155²⁴, 27. Av dessa ord förekomma inga *th*-skrivningar. En gång skrives *täs* 155²⁵ och en gång *thäs* 163¹¹. För övrigt märkes för *tänskuld* 161²¹, *tädhan* 165⁹.

E. Matthæi Förmanelsebrev (samma handskr. som föreg.) a. a., s. 139—148 skriver 37 ggr *tik* (aldrig *thik*), 5 ggr *thu* (aldrig *tu*), 6 ggr *tith* (aldrig *thith*), 5 ggr *thin* (aldrig *tin*), 5 ggr *täso(m)*, *tässen*, *tässa* (aldrig *thäss-*).

Ett fornsvenskt legendarium, s. 435—442 (handskr. fr. 1520—25, Vadstena) har följande *t*-former: *tässa* 435; *tæs* 437 (*thæs* 436 [2 ggr], 438, osv.); *tith* 'dit' 438, 439; *tik* 440 (2 ggr). Med *th* skrives konstant *thetta* 435, 438; *thu* 439, 440, 441; *the*, *them* etc.

Av ovan anförda ex. framgår att under 1400-talet utbildats en ortografisk regel, som under 1500-talets början i vissa handskrifter från Vadstena tillämpas så gott som undantagslöst, att med *t* skrives: *tik*, *tith* 'ditt', *tässa*, *-e(n)*, *-om*, *täslikes*, men med *th*: *thu*, *thin*, *thenna*; *tha*, *the*, *them* etc. I svagtryckig ställning uppträdande pronominella ord med begynnande *t(h)* skrivs regelbundet (ytterst få undantag) med *th*, då efter uddljudet följer lång barvokal eller vokal + pertonerad konsonant. Med *th* skrivs så gott som undantagslöst även *thz*, *thetta* (*thztta*), *thäs*. 'Dit' skrives ofta *ti(i)th*.

Att motsättningarna *thu*)(*tik*, *thin*)(*tith*, *thänna*)(*tässa* ej bero på tillfälligheter ha exemplen visat. Bero de då på en ljudregel? Är över huvud en ljudregel tänkbar, som kan förklara dessa skrivningar?

Övergången *pin* > *ðin*, *pu* > *ðu* i svagton beror på den allmänna ljudregeln att svagtryckig ställning

underlättar assimilation.¹ *p* blir tonande genom inverkan av det följande *i*:et (*u*:et), eller med andra ord: det pertonerade ljudkomplexet *in* (*ũ*) gör att rösttonen sättes in innan artikulationen av *p* avbrutits. Med *pit* 'ditt' och *pik* 'dig' äro förhållandena ej fullt analoga. Det på *p* följande ljudkomplexet är endast till en liten del tonande² och bör väl ej lika starkt ha påverkat den föregående *p* som ett *in* eller *ũ* skulle ha gjort.

Jag finner troligt att övergången *p* > *ð* kan vara äldre framför kort vokal + pertonerad kons. eller (gammal) lång vokal än framför kort vokal + perspirerad kons. I vissa dialekter har kanske denna övergång ej slutförts före övergången *p* > *t*. I dessa dialekter skulle då bli en motsättning *thu* (uttalat *ðũ*): *tik* osv.

Men varpå bero då skrivningarna *thz*, *thetta* (*thzta*) och *thäs*?

För *thz* äro två förklaringar tänkbara. Redan från runsv. tid finnas ex. på att gammalt *t* (dock ej i förbindelse med perspirerad kons.) i svagtryckig ställning i slutljud övergått till *ð* (Noreen, Aschw. gr. § 266; jfr Kock, Undersökn. i sv. språkhist., s. 8 f.). I *thet* kunna vi således räkna med tonande slutljud redan under runsvensk tid. Enligt den skisserade ljudregeln borde således av *pæt* bli *ðæð*. Å andra sidan bör man ej häller glömma att *thz* är en stående förkortning, där borttagandet av *h*:et i hög grad skulle förändrat synbilden och försvårat uppfattandet av det underliggande sememet. *Thzta* är närmast en modifiering av förkortningen *thz* och delar öde

¹ Jfr Kock, Undersökn. i sv. språkhist. s. 17.

² Om hur ringa roll *i* spelat i t. ex. *kalla pik* ger parallellen med isl. *kallask* < *kalla sik* en föreställning, en sak varom doc. Hj. Lindroth erinrat mig.

med denna. Skrivningen *thæs* kan ju bero på association med *thæn*.

Jag är således närmast benägen att tro att motsättningarna *thu*)(*tik, thin*)(*tith, thænn-*)(*täss-* bero på differerande uttal av uddljudet. Möjligheten att bakom nämnda medeltida motsättningar blott ligger ett grafiskt bruk håller jag ej för stor. För nysvenskans förhållanden ställer sig däremot saken annorlunda.

Givetvis skulle såväl i tal- som skriftspråk småningom utjämningar inom paradigmen ske. Nya Testamentet 1526 skriver t. ex. *tu, tigh; thenne, thesse* men behåller motsättningen *thin*)(*titt, tit*.

Huru sig än med omskrivna fråga förhåller, torde dock kännedomen om de påpekade skrivningarna vara av ej ringa vikt för bestämmandet av en handskrifts ålder och proveniens.

Vadstena-brakteaten och Charnay-spännet.

Av *Hugo Pipping*.

Många gåtor äro förknippade med runsättningarna på de intressanta fornföremål, som allmänt gå under namnen Vadstena-brakteaten¹ och Charnay-spännet. Båda runsättningarna innehålla den äldre runraden i stympad form, vilket föranlett meningsutbyten angående runornas ordningsföljd i den fullständiga fuþarken. Och de flesta torde utan vidare medge, att intet försök att tolka runföljderna på sidan om fuþarken utfallit lyckligt.² Samma dom kommer troligen att fällas om det tolkningsförsök, som jag går att meddela. Men jag hoppas, att nedanstående uppsats under alla omständigheter skall verka befruktande på diskussionen, emedan den innehåller en del nya iakttagelser angående förhållandet mellan inskrifterna på de båda nämnda föremålen.

Innan jag går att meddela dessa iakttagelser, måste jag diskutera ett par tvistefrågor av vikt.

¹ En brakteat, präglad med samma stamp som Vadstena-brakteaten, men delvis stympad, är funnen i Motalatrakten. Se Montelius Fornvännen 1906, sid. 148.

² Jfr liknande uttalanden av Wimmer Runenschrift, sid. 76, not 1 och sid. 79, samt Aarbøger 1894, sid. 78, Montelius Fornvännen 1906, sid. 146, Bugge Norg. Indskr. I, Indl., sid. 5 och sid. 11. Om v. Grienbergers tolkning av Vadstena-inskriften se nedan.

Som känt fattas de fyra sista runorna i Charnay-fuþarken, och man måste därför taga sin tillflykt till andra uppteckningar av runraden för att kunna bilda sig en föreställning om, i vilken ordning dessa runor pläгат skrivas. Med trygghet torde man få antaga, att de två runor, som följt närmast efter runan **m** (den sista i Charnay-fuþarken), varit **l** och **ng**, såsom fallet är både på Vadstena-brakteaten och på Kylver-stenen.¹ Inskriften på denna sistnämnda sten visar fuþarkens två sista runor i ordningsföljden **d**, **o**. Men på Vadstena-brakteaten fattas runan **d** helt och hållet. Många hava ansett, att denna runa en gång funnits på brakteaten, men blivit övertäckt eller förstörd genom ett pålött ornament av guldpärlor, och denna mening förfäktas ännu av Montelius i Fornvännen 1906, sid. 147. Å andra sidan har Klemming² med bestämdhet påstått, att pärlornamentet icke täcker den ringaste del av någon runa.³ Man måste därför med Wimmer Runenschrift, sid. 86 f. och Bugge Norg. Indskr. I, Indl., sidd. 6 och 30 inrymma möjligheten av att den, som förfärdigat stampen till Vadstena-brakteaten, utelämnat icke den sista runan utan den näst sista. Om ett fel en gång måste begås på grund av bristande utrymme, förstod tillverkaren av stampen helt visst, att bortlämnandet av fuþarkens sista runa av en kunnig granskare måste observeras vid första ögonkastet, medan frånvaron av den näst sista runan icke behövde märkas med samma lätthet. Vadstena-brakteaten talar sålunda icke bestämt emot, att de två sista runorna i Charnay-spän-

¹ Se v. Friesen och Hansson Ant. tidskr. f. Sverige XVIII.2 och Bugge Norg. Indskr. I, Indl., sid. 7.

² Hos Stephens Old-Northern Runic Monuments II 536.

³ Enligt Montelius Fornvännen 1906, sid. 149 är på duplettexemplaret från Motala den plats, där man väntat att finna runan **d**, helt och hållet täckt av brakteatens ögla.

nets fupark skulle haft ordningsföljden **d, o**, och Kylver-stenen talar med bestämdhet därför. Även på västgermanskt område fås bättre stöd för en ursprunglig ordningsföljd **d, o** än för **o, d**.¹

Då Bugge Indl., sid. 30 i alla fall tvekar att ansätta **do**, icke **od** såsom slutet på den ursprungliga runraden, härrör denna tvekan egentligen blott därav, att en omkastning av **od** till **do** under inflytande av kunskapen om grek. omega som alfabetsslut förefaller Bugge förklarlig, men en omkastning i motsatt riktning oförklarlig.²

Vare sig nu att runföljden **do** varit den ursprungliga, eller att den under inflytande av det grekiska omegas ställning i en viss utsträckning ersatt en äldre runföljd **od**, synes det vara ett rimligt antagande, att Charnay-spännets ristare känt och använt runföljden **do**. Detta antagande göres i det följande.

Mycket omtvistad är betydelsen av den fjärde runan **k** på Charnay-spännet.³ Då runan sammanfaller med **k**-runan i det ags. alfabetet, ligger det givetvis nära till hands att uppfatta den som ett tecken för **k**-ljudet, och i denna riktning hava även flere forskare uttalat sig. Se Wackernagel Kleinere Schriften III, sidd. 367, 383 och 403; Henning sidd. 54 ff. och där citerad litteratur. Även Wimmer Runenschrift, sid. 80 f. anser det möjligt, om ock osannolikt, att ett **k**-tecken föreligger. Bestämda uttalanden mot nyssnämnda åsikt finner man hos Wimmer Aarbøger 1894, sid. 77, Bugge N. Indskr. I 140 och Indl.,

¹ Se Bugge Norg. Indskr. I 30.

² O. v. Friesen Ant. t. f. Sv. XVIII.2, sid. 22 uttalar sig något bestämdare än Bugge för ordningsföljden **do**.

³ Avbildningar hos Wimmer Runenschrift, Tafel III, Fig. 2; Henning Die deutschen Runendenkmäler, Tafel II, Fig. 4; Bugge Norg. Indskr. I, Indl., sid. 10.

sid. 11, där det säges, att den omtvistade runans ljudvärde snarast måste vara *l*. Möjligheten av en läsning *ng* diskuteras även på några ställen, men avvisas såsom osannolik. Se Wimmer Runenschrift, sid. 81, Aarbøger 1894, sid. 77; Bugge N. Indskr. I 140.

Det skall genast antecknas, att skäl kunna anföras mot alla de föreslagna läsningarna. Mot läsningen *k* talar framför allt, att *k*-runan i fuþarken på samma spänne har en annan gestalt och uppträder utan huvudstav.¹ I likhet med Henning sid. 54 kan jag dock icke betrakta detta skäl som avgörande. Ingenting är vanligare än att abc-böckernas och förskrifternas normalförteckningar icke giva en korrekt och fullständig bild av det vanliga skrivbruket. Ingen människa använder i vardagslag den form av *H*, som är normaltyp i det tyska alfabetet. I det ryska skrivna alfabetet var under min skoltid en typ, kongruent med svenskt *g*, den, som i främsta rummet inlärdes som tecken för *d*-ljudet, men det vanligaste tecknet är tvivelsutan en rundel med en släng, som riktas uppåt och bakåt. I svensk skrift brukas två olika typer för *r*, och samma person använder ej sällan båda typerna. Långt och kort *s* användas ännu i svensk skrift och i frakturtryck utan någon olikhet i ljudvärdet.

Med rätta framhåller Henning, att fuþarken på Charnay-spännet kan vara kopierad efter ett förlägg, som icke avspeglar ristarens eget skrivbruk.

Ett annat skäl, som anförts mot läsningen *k*, är följande.²

De äldsta runinskrifterna visa alla en *k*-typ utan huvudstav. Därefter uppträder på nordiskt område

¹ Jfr Wimmer Runenschrift, sid. 81.

² Jfr Wimmer Runenschrift sid. 80 f., Aarbøger sid. 77; Bugge N. Indskr. I, Indl., sidd. 31 f. och 161.

en typ, liknande ett upp och nedvänt eller rätt vänt Y, och först därefter visar sig typen Y, till vilken Charnay-spännets k förhåller sig som en stupruna. På ags. område är typen k avgjort förhärskande, men på grund av de analogier, som de nordiska runornas utveckling erbjuder, och på grund av en k-typ, funnen en gång på en brakteat och representerande mellanstadiet A, har man antagit, att ags. k haft en likartad förhistoria som nordiskt Y.

Då mellanstadiet A på ags. område är så ytterst svagt styrkt, låter det dock helt visst tänka sig, att ags. k och Charnay-spännets k uppkommit på en annan och direktare väg än nordiskt Y.

O. v. Friesen¹ har gjort troligt, att k-runan leder sitt ursprung ur grek. kappa, och Bugge har i N. Indskr. I, Indl., sidd. 160 f. anslutit sig till denna hans mening. Enligt v. Friesen (och Bugge) har den äldsta belagda formen av k-runan förlorat sin huvudstav genom ymnig användning i ligatur vid skrivningen av vanliga ord sådana som ik, ek, -eka, mk eller de allra vanligaste av de ord, i vilka k-ljudet ingick. Men om detta en gång medgives, är det klart, att Charnay-spännets k och ags. k i viss mån stå urtypen närmare än vad fallet är med den äldsta belagda typen, som saknar huvudstav.

Beträffande ags. k framhålles detta uttryckligen av v. Friesen sid. 42. Bugge tvekar (sid. 161) att följa v. Friesen så långt, detta emedan han anser, att runformerna med komplett huvudstav uppträda för sent för att kunna anses vara direkta avläggare av den postulerade urtypen. Detta är måhända riktigt, fastän man å andra sidan kunde genmäla, att runmaterialet är för knappt, för att man skulle kunna vara säker på, att frånvaron av belägg

¹ O. v. Friesen Om runskriftens härkomst, sidd. 41 f.

under en längre tid också bevisar, att typen med komplett huvudstav verkligen varit utdöd. Men även om Bugge har fullständigt rätt i att ags. k (och Charnay-spännets k) icke härstamma direkte från en kappa-liknande urtyp med bevarad huvudstav, kan sammanhanget mellan k och den (av v. Friesen och Bugge) postulerade urtypen dock vara evident. Ty samma ligaturer, som vållat huvudstavens bortfall, kunde vid vilken tidpunkt som helst vålla dess restitution genom felaktig upplösning.¹ Och det är ingalunda a priori givet, att en sådan restitution måste ske samtidigt och i samma utsträckning på alla de geografiska områden, där runskrift användes. Trots Wimmer och Bugge måste jag därför anse det tillåtligt att utläsa Charnay-spännets k som k. I varje fall tror jag icke, att något annat fullt tillfredsställande förslag framställts. Wimmer och Bugge läsa, som tidigare nämnts, l. Närmare utvecklande ett yttrande av Henning sid. 54, not 3, vill jag då påminna om, att runan l är massvis belagd och utomordentligt stabil till sin form. Icke ett enda fall är känt, där bistaven ej skulle utgå från en punkt, belägen ovanför huvudstavens halva höjd, och där den ej skulle sluta ett gott stycke ovanför huvudstavens fot. I Charnay-spännets k börjar bistaven nedom huvudstavens mitt och sträcker sig åtminstone i det allra närmaste till samma nivå, som intages av huvudstavens bas. Det skall medges, att, såsom Bugge framhåller², vissa tyska runinskrifter (Freilaubers-

¹ Från ett vanligt germ. k med tillfogad huvudstav kunde man genom bortlämnande av den övre eller den undre bistaven få ʏ eller k. Jfr Wimmer Runenschrift, sid. 81. Att den postulerade mellanformen med huvudstav och två bistavar icke är belagd, måste givetvis annoteras.

² N. Indskr. I 140 och Indl., sid. 19.

heim, Ems, mindre Nordendorf-spännet) innehålla (förmodade) *l*-tecken med jämförelsevis lågt ställda bistavar. Men även dessa hålla sig innanför de ovan angivna gränserna och beteckna påtagligen extrema former, eftersom *l*-bistaven börjar nära huvudstavens topp i inskrifterna från Engers, Osthofen och Nordendorf¹ (det större spännet). Det är icke lyckligt att för en runa, vars ljudvärde ej framgår av sammanhanget, nödgas ansätta en variantform, som skulle stå ett gott stycke utanför extremerna av en i högsta grad stabil runtyp. Ännu betänkligare är det att härleda en *l*-runa på en otydd inskrift från latinsk kursivskrift², medan grekiska alfabetet anses vara normalkällan för den ifrågavarande runan.³

Huvudorsaken till, att man velat utläsa den ifrågavarande runan som *l* eller *ng*, är givetvis den, att dessa två runor äro de enda, som icke äro säkert belagda i Charnay-spännets fuþark eller bland runorna på sidan om densamma.⁴ Men detta skäl är på intet sätt avgörande, såsom redan tidigare framhållits.

Mot läsningen *ng* har anförts, att runan *l* står efter ett skiljetecken, medan *ng*-ljudet ej förekommer i uddljud. Detta argument vore nära nog bindande⁵, om man kunde veta med visshet, att den ifrågavarande runskriften är avsedd att utläsas direkte och inte enligt någon chiffer.

Då denna senare möjlighet utan tvivel står öppen, kan jag icke anse det gängse huvudargumentet mot

¹ Wimmer Aarbøger 1894, sidd. 49 och 67. Henning Tafel II, Fig. 5, Tafel III, Fig. 7.

² Bugge N. Indskr. Indl., sid. 19.

³ Bugge anf. st., sid. 170 i anslutning till Luft och v. Friesen.

⁴ Se Wimmer Runenschrift, sid. 81, Aarbøger, sid. 77; Bugge N. Indskr. I 140 och Indl., sid. 11.

⁵ Jfr dock Bugge N. Indskr. I 141, noten.

läsningen *ng* för giltigt. Men några positiva skäl för att utläsa *k* som ett *ng*-ljud kan jag icke uppsåra.¹ Som ett sådant kan naturligtvis ej anföras, att ljudvärdet *ng* enligt Bugge Indl., sid. 11 möjligen kunde passa för runan *ŷ* på det mindre Nordendorf-spännet. I N. Indskr. I, sid. 141 f. ansätter Bugge själv för *ŷ* på Nordendorf-spännet ljudvärdet *k*, en uppfattning som stämmer förträffligt med Hennings förkättrade åsikt, enligt vilken Charnay-spännets *k* bör utläsas som *k*.

Under uttryckligt medgivande av, att ingen hittills framställd förklaring av tecknet *k* är i alla avseenden tilltalande, har jag beslutit mig för att lägga Hennings läsning till grund för den följande undersökningen. I den mån man finner något anmärkningsvärt i de iakttagelser jag går att meddela, ökas också sannolikheten för att jag härvid förfarit riktigt.

Ehuru Vadstena-brakteatens och Charnay-spännets inskrifter ofta behandlats i ett sammanhang, synes man icke hava observerat en av likheterna mellan dem. I båda inskrifterna föregås runfuparken av åtta runor.² Enligt gängse mening³ utgöra de åtta runor, som föregå fuparken på Charnay-spännet, en fortsättning av den skrift, som följer efter fuparken på spännets rektangulära platta. Men häremot kan invändas, att inskriften till höger om fuparken slutar med samma runa *d*, som inleder inskriften till vänster. Och som känt är det sällsynt,

¹ Jfr Bugge N. Indskr. I 141, not 1.

² Avbildningar av Vadstena-brakteaten finner man t. ex. hos Wimmer Runenschrift, Tafel III, Fig. 1; Bugge N. Indskr. Indl., sid. 5.

³ Henning sid. 55. Wimmer Runenschrift, sid. 79. Bugge Indl., sid. 11.

att samma runtecken skrives två gånger å rad. (Jfr dock Wimmers läsning **godd** på Freilaubersheim-spännet; Wimmer Aarbøger 1894, sid. 63.)

I varje fall är det blott en hypotes, att runorna skola läsas i den nyssnämnda ordningen, och därtill en hypotes, vars ofruktbarhet synes framgå av tolkningsförsökens klena resultat. Däremot är den av mig gjorda iakttagelsen ett faktum.

Och likheten sträcker sig ännu längre. Jämför man med varandra runföljderna **luwatuwa** (på Vadstena-brakteaten) och **dan : kiano** (på Charnay-spännet), finner man, att i båda två den andra runan är densamma som den sjätte och den tredje densamma som den sjunde. Detta kan vara en tillfällighet, men det kan också bero på, att inskrifterna äro väsentligen identiska, men uppträda under olika gestalt, därför att den ena av dem eller båda återgivits, icke i direkt fonetisk skrift, utan i chiffer. Antager man, att chifferskrift föreligger på båda hållen, förstår man också omedelbart, varför direkt utläsning av runorna på intetdera hållet givit något tillfredsställande resultat.

Från Rök-stenen känna vi en chifferskrift, som består däri, att varje runa inom en given serie flyttats ett visst antal steg åt sidan i runraden, dels ett steg¹, dels tre steg.² Om nu likartad chifferskrift, men med olika nycklar använts på Vadstena-brakteaten och på Charnay-spännet för att återgiva väsentligen samma ljudföljd, böra de likabelägna runorna i **luwatuwa** och i **dan : kiano** i allmänhet befinna sig på samma avstånd från varandra i runfufparken. Och detta är i själva verket fallet med sex av de åtta runorna, såsom framgår av nedanstående tabell:

¹ Bugge Ant. t. f. Sv. V, sid. 72.

² Pipping SNF III.8, sid. 26.

l	u	w	a	t	u	w	a
<i>ng</i>	<i>p</i>	<i>h</i>	<i>r</i>	<i>b</i>	<i>p</i>	<i>h</i>	<i>r</i>
d	a	n	∴	k	e	a	n
							<i>k</i>

Den omständigheten, att överensstämmelse icke omedelbart ernåtts i alla de åtta fallen, behöver icke avskräcka oss från att fortgå på den en gång inslagna vägen. Det sannolika är ju påtagligen, att här är fråga om en formel, som av gammalt pläгат ställas framför fuparken. Men på de olika delarna av det germanska området kunde givetvis divergenser uppkomma på grund av dialektklyvning och därmed sammanhängande lokala förändringar med hänsyn till runtecknens användning.

Om, såsom jag förmodar, *luwatuwa* och *dan ∴ kiano* icke hava någon betydelse vid direkt utläsning utan utgöra chifferomklädnader, är det naturligtvis lönlöst att inom dessa ljud- och rungrupper söka förklaringen till divergensen mellan runorna på den femte och på den åttonde platsen i de båda runföljderna. Här måste man leta sig fram på en annan väg.

Ett av de tidigast framträdande särmärkena för de nordiska språken är bortfallet av uddljudande *j*, vilket hade till följd, att runan **jāra* fick sitt namn ändrat till **āra* och kom att beteckna ljudet *a* i st. f. ljudet *j*. Enligt Bugge Indl., sid. 13 kan det icke avgöras direkte, om den tolfte runan i Vadstena-brakteatens alfabet benämndes **jāra* eller **āra*. På annat håll finnes det bevis för, att urn. uddljudande *j* bortfallit omkring år 600¹, och Vadstena-brakteaten

¹ Jfr Noreen P. Gr.³ § 6.4, § 85.3. Skåäng-inskriften [felaktigt avbildad hos Stephens III, sid. 24], som av Noreen Aisl. Gr.³, sid. 342 hänföres till 500-talet, har enligt Bugge N. Indskr. I 280 och Indl., sidd. 19, 208, samt Aarbøger 1905, sid. 172 runtecknet * = **āra*. [Annorlunda Wimmer

anses av många härstamma från 500-talet.¹ Det torde då icke vara alltför djärvt att tänka sig, att fuþarkens tolfte runa på denna brakteat betecknade ljudet *a*, icke *j*.

Den regel vi tidigare funnit för relationerna mellan runorna 1, 2, 3, 4, 6, 7 i Vadstena-brakteatens *luwatuwa* och Charnay-spännets *dan : kiano* kan kortast och klarast uttryckas på följande sätt. När en runa i Vadstena-brakteatens inskrift har ordningsnummern n inom alfabetet, har motsvarande runa i Charnay-spännet ordningsnummern $n + 2$. Den 5:te runan *t* i Vadstena-inskriften har emellertid nummern 17, och den 5:te runan i Charnay-inskriften *i* har nummern 11, d. v. s. $n - 6$ i st. f. $n + 2$. Felet är 8 steg eller precis det avstånd, som ligger emellan runorna *a* och *j*. Vi kunna sålunda för de ifrågavarande inskrifternas 5:te runa få precis samma regel, som för runorna 1, 2, 3, 4, 6, 7, om vi antaga, att den text, som på båda hållen omklätts i chiffer, på den femte platsen haft runan *a*, som bibehållits i syd-germansk skrift, men i urnordisk skrift ersatts med *j*.

Denna iakttagelse ger oss även nyckeln till den chiffer som använts. Runan *a* ligger 7 steg bakom den 5:te runan [*i*] i *dan : kiano*, och runan *j* ligger 5 steg bakom den 5:te runan [*t*] i *luwatuwa*. Alltså består Vadstena-chiffren i en förskjutning på 5 steg framåt, Charnay-chiffren i en förskjutning på 7 steg.

En antydning om, att chiffern varit så beskaffad, ligger måhända däri, att Vadstena-inskriften begynner med runan *l*, som är den 5:te i sin ätt, och Charnay-inskriften med runan *d*, som är den 7:nde i sin ätt.

Verifikationen av vårt resonemang bör givetvis

Runenschrift, sid. 166; v. Grienberger Ark. XIV 116]. Å andra sidan har *j* ansetts hava ljudvärdet *j* på Darum-brakteaten [från cirka 600]. Jfr Noreen Aisl. Gr.³, sid. 336.

¹ Jfr Noreen Aisl. Gr.³, sid. 346; Bugge Indl., sid. 5.

sökas därigenom, att vi konstruera upp de runföljder, som stå fem steg bakom Vadstena-inskriften och sju steg bakom Charnay-inskriften. Om vi kalkylerat riktigt, bör man på denna väg få förklaringen till, att vårt system till en början klickat med hänsyn till den åttonde runan i serien.

Genom den ovan angivna förskjutningen kommer man till följande runserier:

Vadstena:	Charnay:
slpdjlpd	slp : dalpt

Det har redan framhållits, att runan **j** i Vadstena-serien kan vara likvärdig med runan **a** i Charnay-serien. Härtill kommer nu, att runan **t** i Charnay-gruppen mycket väl kan motsvara **d** i Vadstena-gruppen, blott man tager den fht. ljudskridningen i betraktande.

Charnay-spännet är funnet i Burgund i närheten av en stor gravplats från folkvandringstiden. Beträffande spännets ålder märkes, att på den ifrågasvarande gravplatsen anträffats två guldstycken, utgörande efterapningar av mynt, som torde präglats under Justinianus (527—565) och Mauritius (562—602).¹ Salin synes anse, att spännet bör hänföras till 500-talet.² Beträffande befolknings- och språkförhållandena i Burgund vid denna tid hänvisar jag till Wackernagels yttrande i *Kleinere Schriften* III, sid. 334: 'Diesseit des Jahrs 534³ beginnt für alles Deutsch auf Burgundischem Gebiet der Zweifel, ob es auch Burgundisch, ob es nicht ebenso wohl Fränkisch, vielleicht auch Gotisch sei: denn ein Theil des

¹ Se Bugge Indl., sidd. 9 f.

² B. Salin Thierornamentik, sidd. 146, 147 och 359.

³ Det år, då det burgundiska riket erövrades av frankerna.

Landes blieb für einstweilen in Ostgothischer Gewalt'. Utan tvivel föreligger, rent historiskt sett, möjligheten att Charnay-inskriften är författad på frankiskt språk eller på en burgundisk eller gotisk dialekt, som färgats av frankiska uttalsvanor.

Tidpunkten för den högtyska ljudskridningen förlägges av Braune Ahd. Gr.³⁻⁴ § 83 till den förlitterära epoken och förmodas hava ägt rum under 5:te—7:nde århundradena. Den av de kända frankiska dialekterna, som i geografiskt avseende ligger närmast Burgund, är den så kallade rhenfrankiskan.¹

Här råder stark vacklan mellan *d* och *t*, dock så, att *d* i mycket stor utsträckning är bevarat i uddljud.²

Charnay-spännets fjärde runa motsvarar enligt vår chiffer ett *d* = *d* på Vadstena-brakteaten. Då den fjärde runan på Charnay-spännet står omedelbart efter ett skiljetecken, föreligger här efter all sannolikhet ett uddljudande *d*, som undgått förskjutning. På den åttonde och sista runans plats (alltså förmodligen i in- eller slutljud) finna vi — efter upplösningen av chiffern — i Charnay-inskriften ett *t*, svarande mot *d* i Vadstena inskriften.

Måhända är det en tillfällighet, att en så detaljerad överensstämmelse med senare rhenfrankiska uttals- och skrivvanor synes föreligga. Men svårigen är det en tillfällighet, att man genom anlitande av min chiffer får till stånd en fullständig kongruens mellan inskriften på Vadstena-brakteaten och de åtta första runorna på Charnay-spännet, om man antager, att Charnay-ristaren, påverkad av frankiska uttalsvanor, kunnat röja osäkerhet vid valet mellan runorna *d* och *t*.

¹ Se Braune Ahd. Gr.³⁻⁴, sidd. 5 f.

² Braune Ahd. Gr.³⁻⁴ § 163 med anmärkningar, speciellt 1 [Isidor] och 2 [Otfrid].

En god del av det ovan sagda kan helt kort sammanfattas på följande sätt:

Det var av gammalt vanligt att låta runfufparken föregås av runföljden:

slp : dalpd

Överförd på ett område, där språket påverkats av frankiska uttalsvanor, antog denna runföljd gestalten:

slp : dalpt

Överförd på urnordiskt område antog den nämnda runföljden gestalten:

slp[:]djlpd

sedan runan *j* fått ljudvärdet *a*.

På Vadstena-brakteaten är den urnordiska runsättningen återgiven genom en så beskaffad chiffer, att varje runa flyttats fram fem steg inom runraden, såsom följande tabell utvisar:

s	l	p	d	j	l	p	d
<i>t</i>	<i>ng</i>	<i>a</i>	<i>o</i>	<i>E</i>	<i>ng</i>	<i>a</i>	<i>o</i>
<i>b</i>	<i>d</i>	<i>r</i>	<i>f</i>	<i>p</i>	<i>d</i>	<i>r</i>	<i>f</i>
<i>e</i>	<i>o</i>	<i>k</i>	<i>u</i>	<i>æ</i>	<i>o</i>	<i>k</i>	<i>u</i>
<i>m</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>þ</i>	<i>s</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>þ</i>
l	u	w	a	t	u	w	a

På Charnay-spännet är den av frankiskan påverkade runsättningen återgiven genom en så beskaffad chiffer, att varje runa flyttats fram sju steg inom runraden, såsom följande tabell utvisar:

s	l	p	:	d	a	l	p	t
<i>t</i>	<i>ng</i>	<i>a</i>	<i>o</i>	<i>r</i>	<i>ng</i>	<i>a</i>	<i>b</i>	
<i>b</i>	<i>d</i>	<i>r</i>	<i>f</i>	<i>k</i>	<i>d</i>	<i>r</i>	<i>e</i>	
<i>e</i>	<i>o</i>	<i>k</i>	<i>u</i>	<i>g</i>	<i>o</i>	<i>k</i>	<i>m</i>	
<i>m</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>þ</i>	<i>w</i>	<i>f</i>	<i>g</i>	<i>l</i>	
<i>l</i>	<i>u</i>	<i>w</i>	<i>a</i>	<i>h</i>	<i>u</i>	<i>w</i>	<i>ng</i>	
<i>ng</i>	<i>þ</i>	<i>h</i>	<i>r</i>	<i>n</i>	<i>þ</i>	<i>h</i>	<i>d</i>	
d	a	n	:	k	i	a	n	o

Den som med mig är övertygad om, att de påvisade koincidenserna mellan Vadstena-brakteatens **luwatuwa** och Charnay-spännets **dan : kiano** icke kunna bero på rena tillfälligheter, kan strängt taget avsluta forskningarna på denna punkt. Utredningen av vad runföljden **slp : dalpd** betytt, torde icke kunna leda till något säkert resultat, så länge icke något nytt fynd bragt i våra händer de fullt utskrivna orden.

Här föreligger uppenbarligen en brakygrafisk uppteckning av den art, som representeras t. ex. av inskriften på Fonnaas-spännet.¹ Upplösningen av dylik kortskrift lämnar rum för det största godtycke. Och en felslagen tolkning kan bidra till att skymma undan de relativt säkra resultat, till vilka den föregående undersökningen lett oss. Bland dessa skulle jag vilja särskilt framhålla följande.

1. I Charnay-spännets **fuþark** var **d** den 23:dje runan, icke den 24:de. Ty spännets första runa, som enligt det påvisade systemet bör följa två steg efter runan **l** (vilken utan tvivel var den 21:sta), är **d**.

2. Den fjärde runan på Charnay-spännet bör man med Henning utläsa som **k**, icke med Wimmer och Bugge som **l**. Ty **k**, men icke **l** satisfierar den chiffer, som visat sig användbar för de övriga runorna i **dan : kiano**.

3. Vid den tidpunkt, då Vadstena-brakteaten förfärdigades, hade urn. uddljudande **j** redan fallit, åtminstone i en del trakter, och runan **j** hade antagit ljudvärdet **a**.

4. Ristaren av inskriften på Charnay-spännet talade ett germanskt språk, som åtminstone i någon mån var påverkat av frankiskan.

¹ Bugge Vitt. Hist. och Ant. Akad. Handlingar XI: 3, sidd. 79 ff., Norg. Indskr. I, sidd. 50 ff.; Burgun Videnskapsselskaps Forh. Kristiania 1911. N:o 1.

5. Det finnes exempel på chifferskrift, där varje runa flyttats 5, resp. 7 steg från sin ursprungliga plats.

Jag är fullt medveten om, att jag, då jag drager dessa slutsatser, till en viss grad rör mig i en cirkel.

Om slutsatserna 1—4 icke godkännas i förväg, stämmer chiffern blott i fyra fall av åtta, och om chiffern icke stämmer, förlora mina slutpåståenden en god del av den grund, på vilken de vila. Men å andra sidan måste jag påminna om följande omständigheter.

1. Antagandet att runan **d** i Charnay-spännets fuþark, om denna varit fullständigt utskriven, skulle varit den 23:dje, har positiva stöd även utanför mitt cirkelbevis. Framför allt märkes, att Kylver-fuþarkens **d** är den 23:dje runan.

2. Antagandet att den fjärde runan **k** i Charnay-inskriften bör utläsas som **k** är icke gjort ad hoc, utan innebär blott ett instämmande i en åsikt, som uttalats förut, oberoende av mina hypoteser, och som råkat i misskredit på grund av omständigheter, vilkas vikt man betydligt överdrivit.

3. Diskussionen av möjligheten att utläsa Vadstena-brakteatens **j** som **a** är tidigare väckt av Bugge.

4. Tanken på att den fht. ljudskridningen skulle ha avsatt spår i sydgermanska runinskrifter är icke ny. Jag hänvisar till diskussionen av namnet **Arsipoda** [**Arsiboda?**] på Bezenye-spännet B hos Wimmer Aarbøger 1894, sidd. 39 ff. (där även ett uttalande av Sievers anföres).¹

Av de bevis på bevarat **d**, som kunna anföras ur tyska runinskrifter, har (det att döma av fynd-

¹ Jfr dock även v. Grienberger Ark. XIV 124, där läsningen *Arsiboda* förordas. Bugge Indl., sid. 17 tvekar mellan läsningarna **b** och **p**, men lutar dock mot v. Grienbergers uppfattning, som heller icke varit helt främmande för Wimmer.

orten rhenfrankiska) Friedberg-spännets **puruphild** icke någon avgörande betydelse i riktning emot mina antaganden, då förbindelsen **ld** i viss mån intager en undantagsställning. Hos Isidor är inljudande **ld** alltid bevarat (se Braune Ahd. Gr.³⁻⁴ § 163, anm. 1).

Beträffande de två **d**-tecknen på Emser-spännet, som också måste räknas till det rhenfrankiska området, märkes, att båda stå intervokaliskt, och att Isidor i intervokalisk ställning oftare har *d* än *t*. (Braune anf. st.)

Inskrifterna på de likaledes rhenfrankiska spännena från Osthofen och Freilaubersheim äro (helt och hållet eller till de delar, som innehålla runan **d**) starkt omstridda. Om Osthofen-spännet se Henning sid. 70 ff., Bugge N. Indskr. I 138 f., Wimmer Aarbøger 1894, sidd. 66 ff. Om Freilaubersheim-spännet se Henning sidd. 78 ff., Bugge N. Indskr. I 137 f., Wimmer Aarbøger sidd. 51 ff.

Anmärkningsvärt är ju dock, att vi på bajerskt område icke finna någon skrivning **t** för gammalt **d**. Jag tänker särskilt på skrivningen **wodan** på det större Nordendorf-spännet. Se Henning sidd. 87 ff.

5. Chiffer-runskrift, bestående i systematisk förskjutning av varje runa ett bestämt antal steg åt sidan, är förut känd från Rökstenen. Jfr ovan sid. 9.

Jag vågar därför påstå, att jag i mitt resone-mang egentligen icke infört några nya antaganden. Om jag det oaktat lyckats få fram en fullständig kongruens mellan de åtta runor, som föregå Vadstena-fuþarken, och dem, som föregå Charnay-fuþarken, synes det mig, att deras identitet är konstaterad. Men då böra även mina övriga påståenden hålla streck.

Trots de betänkligheter jag uttalat på sid. 15 skall jag nu gå in ett stycke på de rena gissningarnas område.

Jag antager, att den uppkonstruerade runföljden **slp : dalpd**, lämpligen utfylld och sedermera iklädd en moderniserad, fornisländsk dräkt, kan hava lytt:

sú es launþýðing : dylisk alpióð

och jag ger översättningen:

Detta är den hemliga uttydningen. Måtte den stora mängden bliva i okunnighet om den.

Enligt Fritzner² I 276 betyder *dyliast í e-u* 'være i Uvidenhed om noget'. Konstruktionen är kanske icke gammal nog för att hava haft full motsvarighet i äldre germansk tid. Men här gäller det ju blott att få fram några konturer, som kunna utfyllas på olika sätt.¹

Härefter följa fuþarkens 20 första runor, och sedan läses runserien

upfnþai : id

Även här föreligger givetvis brakygrafi.

I nära anslutning till Henning, som dock alldeles onödigtvis söker en fonetisk förklaring till ett *n*-bortfall framför *p*², föreslår jag en läsning, genom vilken (utan garanti för full överensstämmelse) fås fram en motsvarighet till en gotisk opt. 3 pers. sg.

***unþa-finþai**

med betydelsen 'må utfinna'.

Beträffande möjligheten av att ansätta ett germ. **unþa-finþan* med denna betydelse må man jämföra å ena sidan got. *unþapliuhan* = ty. *entfliehen* och å den andra sidan ty. *entnehmen* = *erschliessen, erkennen* (Weigand-Hirt I 448).

¹ En gravare anmärkning är, att direkta motsvarigheter till fisl. *dyli* äro belagda varken i got. eller i västgerm. Men man kan tänka också på andra till germ. *duel* hörande ord.

² Se sidd. 56 f.

Subjektet till den ifrågavarande optativen är väl ett kvinnligt personnamn, vars två första ljud äro angivna genom runorna *id*¹, och som burits av en kvinna, till vilken spännet getts som gåva. Ristaren uttalar här sin önskan, att mottagarinnan måtte finna lösningen till hemligheten, fastän denna bör bliva dold för den stora mängden.

Objektet till optativen **unþa-finþai* söker jag med Henning i de tre runor, som stå inramade på spännets nedre del. Den första av dem är den till sitt ljudvärde omtvistade trettonde runan i fuþarken *ᚦ*, de två följande äro *ᚱ*. Alla tre runorna tillsammans hava säkert bildat en språkform, svarande mot den gotiska pronominalformen *asf* (enligt Henning sid. 68 alternativt *apn*) *ija* 'henne', 'den'. Att detta Hennings antagande ej är orimligt, erkännes av Bugge N. Indskr. I 140. Vid valet mellan *asf* och *apn* föredrager jag *asf* och antager, att pronominet syftar på det tidigare nämnda substantiv, som på isländska skulle heta **launþyðing* och är fem.

Enligt Bugge Indl., sid. 11² är det osäkert, om de två runorna på mittfältet av spännets undre del äro ristade av samma hand som övriga delar av inskriften, och denna korta runföljd kan omöjligen bliva föremål för ett särskilt tolkningsförsök. Men den är dock av ett visst intresse. Ty den första runan *ᚱ* anträffas även på det mindre Nordendorf-

¹ Då vi tidigare trott oss finna spår av frankiskt inflytande på ristarens språk, är det kanske skäl att påpeka en omstridd uppgift, enligt vilken namnet *Ida* skulle ha förekommit i Pipinernas stamtavla. Se Förstemann *Altdeutsches Namenbuch* I 943, men även Bonnell *Die Anfänge des karolingischen Hauses*, Berlin 1866, sidd. 51 och 68. Beträffande skrivningen med *d*, icke *t* vill jag ännu en gång påminna om, att hos Isidor stark vacklan råder mellan *d* och *t* i intervokalisk ställning [194 *d* mot 80 *t*. Se Braune *Ahd. Gr.*³⁻⁴ § 163, anm. 1].

² Jfr Wimmer *Aarbøger* 1894, sid. 78.

spännet, där Bugge ansett utläsningen **k** som möjlig.¹ Då **k** är stupruna i förhållande till **ʀ**, finner jag häri ett starkt stöd för att jag haft rätt i att med Henning utläsa Charnay-spännets **k** som **k**.

Den andra och sista runan är enligt Bugge Indl., sid. 11 att utläsa som **r**.

Om jag nu ser bort från dessa två fristående runor, kommer jag till följande tolkning av Charnay-spännets inskrift:

A. (lönskrift). *Detta är den hemliga uttydningen.
Måtte den bliva förborgad för den stora
mängden.*

B. Runfuparken.

C. *Måtte Id[a] utfinna den.*

Avdelningen A återfinnes på Vadstena-brakteaten. Troligen var det sed att låta runfuparken föregås av en chifferskrift, där det med orden *detta är den hemliga uttydningen* angavs, när nyckeln till chiffern blivit funnen. Sedan följde en önskan om, att hemligheten måtte bliva förborgad för de fleste. Mellan dessa båda satser finnes intet skiljetecken på Vadstena-brakteaten, fastän Charnay-spännet här har fyra punkter. Men på denna inkongruens torde min bevisföring icke behöva stranda.

Till sist har jag ännu att yttra några ord om den tolkning av Vadstena-brakteatens inskrift, som givits av v. Grienberger i Ark. XXIX, sidd. 364 ff. Runföljden *luwatuwa* utläses av v. Grienberger som **Lūta-tōba* = 'Tófi mit dem haarschopf'. För att möjliggöra denna tolkning nödgas v. Grienberger antaga, att runan **w** på Vadstena-brakteaten kunnat stå som tecken för spirantiskt **b** och runan **u** som tecken för ljudet **o**. Trots de paralleller, som v. Grien-

¹ Se N. Indskr. I 141 och not 1; Indl., sid. 11.

berger sökt anföra från andra runinskrifter, synes det mig, att båda dessa antaganden äro i någon mån betänkliga. Och så länge ingen evident tolkning av runföljden **luwatuwa** åstadkommits vid direkt utläsning, torde de skäl, som anförts till förmån för utläsning med chiffer, bliva bestående.

Studier över fornvästgötska lagtexter.

Av *Bruno Sjöros*.

I.

Spår av olika källor i KB i Äldre västgöotalagen.

De studier över språket i Vg I som tillsvidare föreligga, visa att en ganska stor oregelbundenhet i stavning och språkformer gör sig gällande. I ett stort antal fall har man, säkerligen med rätta, betraktat egendomligare former såsom ofta lätt förklarliga skrivfel; andra fall kunna bero på att olika skrivare dels följt sina original, dels sitt eget språkbruk, dels reminiscenser från andra arbeten som de läst eller avskrivit. Men ifall vissa egenheter i språk och ortografi uppträda i större mängd inom en jämförelsevis liten del av texten, kan det vara skäl att se till, om icke tillräcklig grund förefinnes för antagandet att olika dialekter, eller åtminstone olika skrivsätt, göra sig gällande, och att man således har att göra med spår av olika källor, vilka av skrivare inarbetats vid denna eller någon föregående kodifiering.

Redan Richert har påvisat, att LR, CB och Pl ej tillhört den ursprungliga texten (Tidsskr. f. Fil. N. R. IV, s. 1 ff.), och senare har Pipping (Neuphil. Mitt. 1909, s. 182, not 3; Festskr. tillagnad K. F.

Johansson, s. 19; Ark. XXVII s. 289) på grund av särskilda egendomligheter i KB gjort sannolikt, att denna balk intager en särställning i förhållande till lekmannabalkarna.¹ Med anledning härav yttrar Lindroth (Ldsm. 1912, s. 126 f.)² bland annat, att man ej har någon anledning att tro på tillvaron av en kodex utan kyrkobalk.³ Emellertid är det ingalunda a priori osannolikt, att en lagtext utan kyrkobalk funnits, även om man ej vill antaga liknande skäl härför som de vilka kommit MELL att sakna kyrkobalk; även i cod. B 58 (Vg II) fattas ju kyrkobalken. Framför allt är det mycket rimligt, att kyrkobalken vid kodifiering eller avskrivning av lagen av ett eller annat skäl tagits ur en annan kodex. Att så faktiskt skett i åtminstone ett fall, omtala Collin-Schlyter (Corpus I s. XXVII f.), vilka om hdskr. L yttra: 'Denna handskrift — — — är i det afseendet märkvärdig, att KyrkB. här härstammar ifrån en annan handskrift än den, som ligger till grund för alla de öfriga handskrifterna af WGL:s yngre Kyrko-Balk'. — Dessutom är det alls ej osannolikt, att redan före lagman Eskils tid vissa delar av lagen varit upptecknade: ett intressant exempel på laguppteckning av äldre datum erbjuder ju Forsaringens inskrift. Tolkningen av denna är ju i många stycken osäker, men däri torde dock alla meningar överensstämma, att skriften innehåller stadganden ur en kyrkobalk.

Vad särskilt en kyrkobalk beträffar, är det ju mycket naturligt, att vissa delar varit upptecknade,

¹ Om FB och Utg.B. i Vg II se nedan sidd. 36 ff.

² Lindroths avvikande tolkning av KB:s egendomligheter skall jag längre fram upptaga till granskning.

³ Pipping har ingenstädes i tryck föreslagit någon förklaring av det faktum, att språket i KB är ett annat än i lekmannabalkarna.

kanske rent av direkt avfattade i domkapitlens kanslier, då det gällde att få in för kyrkan viktiga bestämmelser i lagen. Att under en tid, då den kanoniska rätten sökte kämpa sig fram, i strid med den hävdvunna rättsuppfattningen, ett kompromissande ofta blev nödvändigt, har Beckman i sina intressanta undersökningar (Ark. XXVIII och XXX) visat, och ingenting är naturligare än att kyrkans fordringar helt eller delvis på förhand skriftligen formulerats. Vid redigeringen av lagen ha sådana anteckningar till större eller mindre del kunnat inflyta oförändrade i texten, och med dem deras språk och stavsätt. Att man i Vg I KB har spår just av ett sådant förfarande, skall jag nedan söka göra troligt.

Frågan huruvida KB i Vg I härrör från samma förlaga som lekmannabalkarna, skall jag tillsvidare lämna åsido och till en början söka visa, att KB:s språk, eller åtminstone skrivsätt, ger anledning att tro, det olika delar därav haft olika källor. Att denna uppgift erbjuder stora svårigheter, är jag livligt medveten om, då det ju är naturligt att eventuellt förefintliga olika källskrifters stavning i hög grad måste ha inverkat på den kodifierande textens ortografi. Huru lätt en medeltida skrivare lät en innött skriftbild inflyta vid avskrivandet av en text med helt avvikande ortografi, därpå finnas ju talrika bevis. Man kan därför icke vänta att finna en viss konsekvent stavning genomförd i en del av balken, en annan i övriga delar: bortsett från att kanske icke ens förlagorna haft konsekvent stavning, har naturligtvis en föregående dels ortografi måst påverka senare partiers i rätt hög grad. Då härtill i detta fall kommer, att statistiken rör sig med låga tal, är det klart att gränserna för de olika delarna bliva mycket svåra att angiva. Det är därför enligt min mening fullkomligt oberättigat och oriktigt att,

såsom Lindroth (loc. cit. not 3) gör, fordra att 'en skarp ortografisk gräns' skall kunna uppvisas mellan två textdelar för att berättiga antagandet, att dessa härstamma från olika håll; det är nog att för olika delar typiska flockar kunna påvisas. Vid undersökningen har jag också stundom fått nöja mig härmed. — Å andra sidan är just KB lämplig för en sådan undersökning, då en längre, föregående texts ortografi ej kunnat inverka.

Ett ställe som direkt inbjuder till närmare undersökning, är det mycket diskuterade *Af kyrkiu ræt* 4: 1.¹ Collin-Schlyter anmärka härtill: 'Br(ocman) legit *ran*. Forsan ita habuit archetypon, quod secutus est scriptor noster. Rectius tamen *drap* ut habet Cod. G'; i denna är dock rubriken enligt utgg. tillagd av yngre hand (l. c. s. 84, not 58). Schwartz-Noreens handupplaga har *ræt*. Otman översätter 'Om kyrkorätt', men påpekar att överskriften utan skäl är ställd över denna flock, och att *ran* ej passar ihop med flockens innehåll. Noreen förmodar (Ark. V s. 385), att ordet kanske vore att utläsa *væt* = dråp, och översätter så i Börtzell-Wieselgrens edition. Beauchet översätter: 'Du droit de l'église'. Bergin tvekar: han skriver *Af kirkiu væt (ræt)* och översätter: 'About church oath (right)'; den egendomliga, av intet motiverade översättningen 'oath' beror väl på missuppfattning av Noreens uttalande. Pipping (Äldre västgötalagens ordsfatt) läser *ræt* och översätter 'rätt (lag)'.

För min del tror jag, att Collin-Schlyters läsning *ræt* icke blott kan, utan bör bibehållas. Ingenting i handskriften tyder på att denna rubrik skulle, såsom i allmänhet vid diskussionen om detta ställe påpekats, hänföra sig blott till den närmast

¹ Siffrorna angiva sida och rad i Collin-Schlyters edition.

följande flock 3; jag tror att den i själva verket hänför sig till flockarna 3—6, kanske 3—7. Ur innehållets synpunkt passa åtminstone fl. 3—6 mycket väl tillsammans: de handla alla om när kyrkas invigning är bruten, och om huruvida ny invigning av biskopen erfordras, ävensom om den ersättning han äger uppbära därför. Det förefaller mycket lockande att betrakta just dessa 4 flockar såsom en för sig utarbetad anteckning om biskopens rättigheter i dessa för honom, ekonomiskt taget, nog så viktiga fall. När så dessa föreskrifter inflöto i balken, följde överskriften i hastigheten med.

Språkligt visa fl. 3—6 flere anmärkningsvärda överensstämmelser.

Svarabhaktivokal förekommer utsatt i följande ord, uppräknade i den ordning de hava i texten: *Uerder* 3spri, *maþer* ns, *marker* ap, *Værþer* 3spri, *prefter* ns, *bønder* ns, *marcher* (2) ap, *byſcuper* ns, *bonder* np, *Taker* 3spri, *ligger* 3spri, *kamber* ns; sma 13 ggr, alla med e. Beträffande fl. 7 känner jag mig osäker: språkligt låter den väl förena sig med fl. 3—6 med hänsyn till svarabhaktivokalen (*Uerdher* 3spri, *Varþer* 3spri, *apter*, *marcher* np, *marcher* ap; sma 5 e) och även i andra avseenden (se nedan), men med hänsyn till innehållet går detta mindre väl, såvida ej fl. 8, 9 medtagas, vilket bestämt förbjudes av språket eller åtminstone skrivsättet i dessa flockar.

I de båda föregående flockarna begagnas i motsats till fl. 3—6(7) både e och æ såsom svarabhaktivokal; exemplen äro följande: flock 1: *Krister* ns, *prefter* ns (2); *konongær* ns, *bøndær* np, *varþær* 3spri; sma 3 e, 3 æ; fl. 2: *brinder* 3spri, *næter* ap, *fialuer* nsm; sma 3 e. Den senare flocken visar visserligen överensstämmelse i detta avseende med fl. 3—6, men flere andra egenheter hos den-

samma göra det omöjligt att sammanföra den med dessa. Icke heller med avseende å innehållet höra dessa flockar till den ifrågavarande gruppen.

Då svarabhaktivokalerna enligt min mening, karakterisera även en annan grupp av flockar, anför jag här den fullständiga materialsamlingen: fl. 8: *brender* (2) 3spri, (*pr*)*ester* ns, *scruper* ns, *apter*, *kuaper* 3spri, *byvper* 3spri; *markær* ap, *mærchær* np; sma 7 *e*, 2 *æ* — fl. 9: *apter*; sma 1 *e* — fl. 10: *falder* (3) 3spri, *nider*, *niper*, *viper*; *sialvar* nsm, *mapar* ns; sma 6 *e*, 2 *a* — fl. 11: — fl. 12: *værder* 3spri, *marder* ns, *fargheper* nsm, *biscuper* (2) ns, *viper*, *værper* 3spri, *prester* ns; sma 8 *e* — fl. 13: *alper* nsm, *ligger* 3spri, *pridiunger* ns, *gilder* nsm, *vinter* as; *liggær* 3spri, *kirkiugardær* ns; *biscopér* ns¹, *biscopær* ns, *kirkiugarþær* ns; sma 5 *e*, 5 *æ* — fl. 14: *læker* nsm, *biscuper* ns, *ligher* 3spri; *fiukær* nsm *fiungær* 3spri; sma 3 *e*, 2 *æ* — fl. 15: *lægher stap* as, *lægherstad* as, *fkylidugher* (2) nsm, *biscuper* ns; *nætær* ap, *længær*, *læghærstad* ds, *Sitær* 3spri, *bipær* 3spri; sma 5 *e*, 5 *æ* — fl. 16 *ganger* 3spri, *fakar* nsm; sma 1 *e* 1 *a* — fl. 17: *tacher* 3spri, *prester* ns; *biscopær* ns, *offær* as, *kombær* 3spri; sma 2 *e*, 3 *æ* — fl. 18: *læghærstað* as, *læghærstad* as, *takær* 3spri; sma 3 *æ* — fl. 19: — fl. 20: *ligger* 3spri, *aker* as; *aftær*; sma 2 *e*, 1 *æ* — fl. 21: *comber* 3spri; *kirkiugarþér* ns, *hældær*; sma 1 *e*, 2 *æ* — fl. 22: *orfaker* nsm, *prester* ns, *biscopær* ns, *bøndær* np; sma 2 *e*, 2 *æ*.

Såsom av materialsamlingen synes, upphör det undantagslösa bruket av *e* såsom svarabhaktivokal med fl. 7, blott fl. 12 saknar andra vokaler i denna ställning. Bruket av *æ* tilltager mot slutet av balken, och jag önskar särskilt fästa uppmärksamheten vid

¹ Såsom Noreen (Ark. VIII s. 176 ff.) visat har tecknet *é* i Vg I vanligen ljudvärdet *æ*.

fl. 14—17 och 18—22, vilka enligt min mening bilda grupper med annat ursprung än övriga delar av balken. Fl. 1, 2, 8—13 har jag ingen bestämd mening om. Procenttalen för *æ* i de fem grupperna bliva: 1—2: 33,3 %; 3—7: 0 %; 8—13: 19,4 %; 14—17: 45,4 %; 18—22: 61,5 %. Det torde icke anses oberättigat att betrakta de höga procenttalen för 14—17 och i synnerhet 18—22 som ett indicium för att dessa flockar ha annat ursprung än 3—6(7). Det kunde synas, som om fl. 13, där *e* och *æ* äro lika många, borde föras till 14—17; att så ej skett beror på olikheter, som jag nedan skall påpeka. — Någon egentlig vikt kan knappast fästas vid procenttalet för 8—13, då frekvensen av *e* och *æ* är så ytterst olika i de skilda flockarna. — Nedan skall jag beröra innehållet i 14—17 och 18—22.

I Vg I, i synnerhet i KB, inträffar det ofta, att i stamstavelser, där man språkhistoriskt och normalfornsvenskt har *ǣ*, i stället tecknas *e* (Pipping, Neuphil. Mitt. 1909, sid. 182, not 3). I följande materialsamling, som avser att belysa denna företeelses frekvens, medtager jag ej de fall, då någondera av dessa vokaler ingår i diftong. Av ord, där *a* står för *æ* och omvänt *æ* för *a* (jfr Kock, Sv. ljudh. I s. 315 ff., Pipping, Neuphil. Mitt. 1909, sidd. 179 ff.), medtagas de förra t. ex. *varþ* 5: 13 (= *værþ*), där emot ej de senare t. ex. *kirkiugærþér* 9: 14 (= *kirkiugarþér*). Då säkra växelformer förekomma t. ex. *varæ* : *væræ* ha de med *e*, *æ* naturligtvis medräknats. — Att flere av exemplen utgöras av ord, vilka ofta äro oaccentuerade, har jag ej fäst avseende vid, då denna omständighet ej synes ha spelat någon roll för teckningen med *e* eller *æ*.¹

¹ Att ingå på specialförklaringar av *e* i stället för väntat *æ*, faller naturligtvis utom ramen för denna uppsats.

Växlingen *e, æ* i stamstavelser: fl. 1: *her*, *prester* (2) ns, *lengi*, *vegh* ds; *ær* (3) vb, *vælgöta* gp, *boclærðir* np, *bæræ* inf, *prést* as, *hændir* 3spri, *þæt* asn, *æn*, *þét* asn; sma 5 *e*, 11 *æ*. — fl. 2: *þerra*¹ gp, *geræ* inf, *quels* gs, *klerkar* np; *æn*, *næter* ap, *þrætandi* nsm; sma 4 *e*, 3 *æ*. — fl. 3: *uerder* 3spri, *þet* (2) nsn, *er* (3) vb, *gengerd* as, *en*, *letæ* inf; *ræt* ds, *dræpin* nsm, *ær* vb, *værk* ns; sma 9 *e*, 4 *æ*. — fl. 4: *en*, *eller*; *gæræ* inf; sma 2 *e*, 1 *æ*. — fl. 5: *prester* ns, *eller*, *hetta* inf, *gengerð* as, *mæssufat* ap, *þen*, *er* rel, *fermæ* inf; *værþer* 3spri, *æru* 3ppri; sma 8 *e*, 2 *æ*. — fl. 6: *er* 3spri, *festiband* ns, *þessi* npn, *en*; *æru* 3ppri; sma 4 *e*, 1 *æ*. — fl. 7: *uerdher* 3spri, *þet* nsn, *er* (3) 3spri, *prest'* (2) ns, *þen* asm, *þes* gsn, *er* rel, *ecki*, *presti* ds; *mæssufat* np, *níþingsværk* ns, *hæreþe*² ds, *æru* 3ppri; 12 *e*, 4 *æ*. — fl. 8: *brender* (2) 3spri, *(pr)ester* ns, *prest'* (4) ns; *þen* nsm, *er* (2) rel, *er* 3spri, *presti* ds, *tende* 3spti; *tænd'* 3spri, *varþ* asn, *þés* gsn, *mærchær* np, *æru* 3spri, *kuaper* 3spri, *tændi* 3spti, sma 13 *e*, 7 *æ*. — fl. 9: *mæssufat* ap, *prest'* (2) ns; *bær* 3spri, *værð* npn, *bætri* npn; sma 3 *e*, 3 *æ*. — fl. 10: *iardeghendi?*, *en* (5), *breft*, 3spri, *felli* 3sprk, *er* 3spri; *hængir* 3spri, *æller*, *lær* ds, *ér* 3spri, *bræft'* 3spri, *værri* nsf, *ær* 3spri, *værð* nsf, *bættri* nsf; sma: 9 *e*, 9 *æ*. — fl. 11: *æru* 3spri; sma 1 *æ*. — fl. 12: *þen* nsm; *prester* ns, *lænsprests* gs, *lensprest'* ns; *værder* 3spri, *dræpin* nsm, *ællær*, *æn* (4), *hætti* 3sprk, *mælæ* inf, *værþer* 3spri, *æller*, *mæssu* as, *læghia* inf, *ællar*, *lænsprests* gs, *þæs* gsn, *ær* rel, *mæn* np, *lær* ds; sma 5 *e*, 19 *æ*. — fl. 13: *þet* nsn, *er* 3spri, *þet* asn; *mælli*, *gærþe*

¹ Formen kan motsvara fisl. *þerra*; *þem* (i KB blott d p) fattar jag som långvokaliskt (Noreen, Aschw. Gr. § 508.14).

² Oaktat ordet är kompositum, torde andra stavelsen vara så svagt accentuerad, att den ej bör medräknas.

inf, þæt nsn, ér 3spri, þæt asn, hærcæd ns; sma 3 e, 6 æ. — fl. 14: prest ns, prests gs; æn (7), ællér, ær (4) 3spri, fæker nsm, æru 3ppri, lænt sup, mæssu (2) as, mæssufatum dp, væriæ inf, mæd'r. fæk 3spti; sma 2 e, 21 æ. — fl. 15: prest ns, er rel, lengær, gest as, screppu as; ælstæ asn, æn, mæn ap, frællsum dpm, nætær ap, læta inf, æller, gæst ns, lægherstad as, præst ns, ær (2) 3spri, læghærstad ds; sma 5 e, 13 æ. — fl. 16: ber 3spri, presti ds; læs 3spri, ær 3pri; sma 2 e, 2 æ. — fl. 17: prester ns, þet asn; ær 3spri, væstirmæn np; sma 2 e, 3 æ. — fl. 18: læghærstað as, længræ, læghærstad as, þén nsm; sma 4 æ. — fl. 19: þet; æn, ær 3spri, skæppur np, ællær pænningæ¹ gp; sma 1 e, 5 æ. — fl. 20: affædhum adv, præstins gs, lætæ inf, ællær, ær rel, næst, æn; sma 6 æ. — fl. 21: æn, skæræ inf, mæð, ær 3spri, ækki, hældær; sma 6 æ. — fl. 22: þen asn, prester ns; prest ns, ængin asm, vrækæ inf, æn, ær 3spri; sma 2 e, 5 æ.

Huru de olika flockarna förhålla sig till varandra torde framgå ur följande statistiska överblick:

Fl.	e	æ	Fl.	e	æ
1	5	11	13	3	6
2	4	3	14	2	21
3	9	4	15	5	13
4	2	1	16	2	2
5	8	2	17	2	3
6	4	1	18	—	4
7	12	4	19	1	5
8	13	7	20	—	6
9	3	3	21	—	6
10	9	9	22	2	5
11	—	1			
12	5	19		91 e	136 æ

¹ penningæ i Pippings Ordsfatt är tryckfel.

I balken i dess helhet tecknas sålunda *e* i 40,1 % av samtliga hithörande ord. Granskar man däremot de olika delarna, ställa sig procenttalen väsentligen annorlunda. Sålunda utgöra orden med *e* i stamstavelsen i

fl. 1—2	39,1 %	fl. 14—17	22,0 %
fl. 3—6 (7)	74,2 (74,4) %	fl. 18—22	10,3 %
fl. 8—13	42,3 %		

Såsom av dessa siffror synes, är bruket av *e* icke inskränkt till 3—7, utan förekommer även i andra delar av balken, särskilt i fl. 8 (65,0 %). Att jag dock ej fört denna flock till gruppen 3—7 beror på språkliga skäl (nedan sidd. 15, 17), och i de senare flockarna finnas några skrivningar, vilka synas mig tyda på olika ursprung för dessa och 3—7. Man kan ju gott förstå, att en skrivare, som i förlagan till 3—7 fann *æ* tecknat *e* genomgående (eller åtminstone till avgjort övervägande antal), och i de andra förlagorna fann samma ord tecknade med *æ*, lätt skulle komma att förväxla bruket av *e* och *æ*, i synnerhet till en början. Det är så jag anser att *e* i de senare flockarna bör betraktas, och detta synes mig stödås av förväxlingen i motsatt riktning: *mære* asn, 6: 10 (fl. 10), *pær* npm 6: 18 (fl. 12), *pæm* dp (fl. 14), *æigh* 7: 13 (fl. 14), *mæra* asn 8: 3 (fl. 15).¹

Som bekant ersättes normalfornsvenskt svag-

¹ Det faller av sig självt, att här ej är platsen att ingå på de förklaringar, som framställts för de egendomliga formerna med *e*, *æ*. Vad Vg I, särskilt KB vidkommer, synas mig formerna med *æ* enklare förklaras så som ovan skett, än t. ex. så som Kock, Ljudh. § 191 vill, genom antagande av en ljudlag $\bar{æ} > \bar{e}$ framför supradentala och interdental konsonanter. Vad särskilt *æigh* vidkommer, så står det ensamt i Vg I gentemot över hundra andra med *ei* eller *e*. — Vad Noreens förklaring av *pæm* vidkommer (Ark. VIII s. 178, not 1), så torde också den vara överflödig för detta fall, då utom detta blott 2 *pæm* finnas i hela lagen.

tonigt *a* i fornvästgötskan vanligen av *æ*. Detta är emellertid icke konsekvent genomfört i Vg I, och vad KB:s olika delar beträffar kan också här en tydlig olikhet spåras. Materialsamlingen är följande¹: fl. 1: *vælgöta* gp, *cristna* ns, *utan*, *coma* inf; *biscupær* np, *bocarläer* np, *bæræ* inf, *kallæ* inf, *boæ* inf, *brymsignæ* inf, *døpæ* inf, *haldæ* (2) inf, *vardvetæ* inf, *andæs* gs, *gravæ* inf; *sipen*, *byuþe* inf, *funer* gs; sma 4 *a*, 12 *æ*, 3 *e*. — fl. 2: *þerra* gp, *klerkar* np; *geræ* inf; sma 2 *a*, 1 *æ*. — fl. 3: *hovodtiundapo* 3ppti; *gyuæ* inf, *letæ* inf, *houodtiundæ* inf; *natter* gs; sma 1 *a*, 3 *æ*, 1 *e*. — fl. 4: *houodtiundæ* inf, *gæræ* inf; *vtæn*, *eller*; sma 2 *æ*, 2 *e*. — fl. 5: *hetta* inf, *øra* (2) ap, *calka* ap; *altæræ* (2) gs, *giuæ* (2), *tyundæ* as, *fermæ* inf, *væræ* inf; *allen* asm, *natter* gs, *eller*; sma 4 *a*, 6 *æ*, 3 *e*. — fl. 6: *altare* ns, *fyrnaff* infp, *hana* asf; *standæ* 3ppri, *stulpær* np, *finæ* asf, *haltæræ* gs; *altare* ns; sma 3 *a*, 5 *æ*, 1 *e*. — fl. 7: *marcha* gp, *fkapa* as, *bøta* inf; *gialdæ* inf, *meræ* asn, *værþæ* inf; *hæreþe*, *þagher*; sma 3 *a*, 3 *æ*, 2 *e*. — fl. 8: *bøta* inf; *wardæ* inf, *meræ* asn, *bøtæ* inf, *bondæ* ds, *tylftér* gs; *kaller* 3spri; sma 1 *a*, 5 *æ*, 1 *e*. — fl. 9: *glataff* 3pprip; *gialdæ* inf; sma 1 *a*, 1 *æ*. — fl. 10: *klocka* ns, *bana* as, *annar* nsm; *klockæ* (2) ns, *banæ* as, *klocchæræ* ds; *iardeghendi?* *mære* asn, *æller*; sma 3 *a*, 5 *æ*, 3 *e*. — fl. 11: — fl. 12: *ællar*, *øra* ap, *kalla* 3ppri, *sopnar* gs, *tylptar* gs; *mælæ* inf, *sopnær* gs, *uetæ* inf, *ællær*; *fargheþer*; sma 5 *a*, 4 *æ*, 1 *e*. — fl. 13: *annat* nsn, *marcha* gp, *lipan*, *balka* gp, *atta*, *somar* as; *scipæ* inf, *væræ* inf, *bolæ* gp, *oræ* gp; *gærþe* inf; sma 6 *a*, 4 *æ*, 1 *e*. — fl. 14: *fyrre* adv, *cristna* inf, *annar* nsm, *forfallaløs* nsm, *þighianda* asf, *bonda* as, *forfallaløsan* asm; *huslæ* (2) inf, *fyrre* adv, *olæ* inf, *ællér*, *þighiændæ* asf, *fyrdæ* nsn, *hialpæ* (2)

¹ *a*, *æ* i diftongerna *ia*, *iæ* medtagas ej här.

inf, *faræ* inf, *kallær* 3spri, *laghæ* adj; sma 8 *a*, 12 *æ*. — fl. 15: *ola* (3) inf, *bonda* (2) gs, *bonda* ds, *tyunda* as, *hiona* gp, *øra* ap, *alla* ap, *gøra* inf, *taca* 3ppri, *mæra* asn, *flera*¹ af, *vaka* inf, *lætæ* inf, *hufla* inf, *innan* adv; *bondæ* (2) as, *ælstæ* asn, *tyundæ* as, *fleræ*¹ af, *foknæ* gs; *æller* konj; sma 18 *a*, 6 *æ*, 1 *e*. — fl. 16: *annars*; *øræ* (2) ap; sma 1*a*, 2 *æ*. — fl. 17: *scipta* inf, *fiþan* adv, *annan* asm, *allan* asm, *langafreadaghi* ds; *tyundæ* (2) as, *sciptæ* inf, *lætæ* ap, *kuikkæn* asm, *fotæ* gs; sma 6 *a*, 6 *æ*. — fl. 18: *annærstægd* adv, *hauæ* (2) inf, *længgræ* adv, *halvæn* asm, *haluæn* asm; sma 6 *æ*. — fl. 19: *gyuæ* inf, *pænningæ* gp, *ællær*; sma 3 *æ*. — fl. 20: *enka* adj, *ællar* konj. *annarrær* gsf; *tyundæ* as, *varþæ* inf, *lætæ* inf, *ællæn* asm, *varæ* inf, *annarrær* gsf, *luæ* inf, *tiundæ* as, *standæ* inf, *þingæt* adv, *nøghæ* inf, *landboæ* as; sma 3 *a*, 12 *æ*. — fl. 21: *vaþabloð* ns; *fkæræ* inf, *kastæ* inf; sma 1 *a*, 2 *æ*. — fl. 22: *vrakæ* inf, *forboþæt* sup, *vrækæ* inf, *fridløfæn* asm; sma 4 *æ*.

Huru dessa ändelsevokaler fördela sig på de olika flockarna framgår ur följande översikt:

Fl.	<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>e</i>	Fl.	<i>a</i>	<i>æ</i>	<i>e</i>
1	4	12	3	12	5	4	1
2	2	1	—	13	6	4	1
3	1	3	1	14	8	12	—
4	—	2	2	15	18	6	1
5	4	9	3	16	1	2	—
6	3	5	1	17	6	6	—
7	3	3	2	18	—	6	—
8	1	5	1	19	—	3	—
9	1	1	—	20	3	12	—
10	3	5	3	21	1	2	—
11	—	—	—	22	—	4	—
				Sma 70 107 19			

¹ Formen *fleræ* kunde fattas såsom *flere*, men detta är svårligen fallet med *flera* 8: 4, 61: 11. Kanske föreligger här inflytande från stark flexion (jfr även Noreen, Aschw. gr. § 463.1, 321.2 b).

Medan sålunda balken i sin helhet har *a* bevarat i 35,7 %, är frekvensen av *a* mycket olika i olika delar. Frekvensen av *a* i de olika partierna är följande:

Flock 1—2	27,3 %	Flock 14—17	55,1 %
„ 3—6 (7)	23,5 (26,2) %	„ 18—22	12,6 %
„ 8—13	39,0 %		

Det är särskilt flockarna 12, 13, 15, 17 i vilka frekvensen av *a* är så påfallande, att det icke torde vara berättigat att betrakta det som en tillfällighet. I synnerhet gäller detta fl. 15, där *a* utgör 72 % av hela antalet. Vad den övre gränsen för denna grupp beträffar, känner jag mig mycket osäker: måhända bör gruppen 14—17 omfatta även fl. 12—13, som ha 6 *a* (5 *æ*)¹, måhända höra till densamma blott 15—17, som då hade att uppvisa *a* i 62,5 %. Däremot synes mig den undre gränsen, mellan fl. 17 och 18, vara synnerligen tydlig: att i 18—22 4 *a* förekomma får sin naturliga förklaring av de talrika, omedelbart förut stående formerna med *a*.

I Studier i nord. fil. III.10, sidd. 6 ff. säger Pipping, att efter *o*, *ø*, *e* står *i* i öppen stavelse blott i 18—19 %, medan i övriga fall står *e*. Men denna beräkning gäller blott, om siffrorna för KB och lekmannabalkarna sammanslås.² Det visar sig nämligen, att i KB *i* står efter de nämnda vokalerna i 12 fall av 26 d. v. s. i 46,1 %³

¹ Tecknen *æ* och *e* torde få betraktas såsom likvärdiga, då de motsvara fsv. oaccentuerat *a*.

² Pipping har ordnat beläggen från kyrkobalken och från lekmannabalkarna i två särskilda grupper, men hans procentberäkning hänför sig till hela antalet belägg.

³ I likhet med Pipping (loc. cit) har jag fattat *é* i *folké* ds 8: 12 såsom liktydigt med *e*. Noreen, som tidigare (Ark.

För lekmanabalkarna bliva siffrorna betydligt lägre än 18—19 %, nämligen för *o + i* 13,7 %, *ø + i* 17 %, *e + i* 15,6 %. Granskar man de 26 exemplen i KB, visar det sig, att två olika tendenser där göra sig gällande i de olika delarna. Fördelningen av *e* och *i* i öppen stavelse i KB är

Flock 1— 2:	1 <i>e</i>	14—17:	2 <i>e</i> , 4 <i>i</i>
3— 7:	3 <i>e</i>	18—22:	1 <i>e</i> , 5 <i>i</i>
8—13:	7 <i>e</i> , 3 <i>i</i>		

Detta torde bestyrka, att en bestämd skillnad råder mellan 18—22 (och troligen även 14—17) å ena sidan samt 3—7 (och 8—13) och lekmanabalkarna å den andra.

I detta sammanhang kan även antecknas, att de enda avvikelser från regeln, att efter *o*, *ø*, *e* står *o* ej *u* (utom i *-um*) finnas just i fl. 18—22: *ørtugh* 9: 4 (eljes *ørtogh*- 3 ggr) och *torvu* 9: 13.

Egendomliga skrivformer (representerande avvikande uttal?), som avgränsa ifrågavarande del av balken, stå att finna i beteckningen av konsonantiskt *i*. Detta tecknas 12 gånger med *y*, nämligen å följande ställen: *wigyæ* 3: 9, *byupe* 3: 10, *gengyærd* 3: 15 (2 ggr) *myod* 3: 17, *kikya* 5: 1, *kirkyä* 5: 11, *framlyvsum* 5: 12, *baklyvsum* 5: 12, *framlyvsum* 5: 13, *byvper* 5: 16, *Fyardæ* 7: 17, sålunda i huvudsak blott i flockarna 1, 2, 8. Formen *kikya* skall jag behandla längre fram. — Det förtjänar påpekas, att fl. 7 också i detta avseende överensstämmer med 3—6.

VIII s. 178 ff.) sökt förklara de former, där ändelsen i *ds* hos mask. och neutr. i Vg I tecknas *e*, *æ* såsom utgörande samma gamla kasusform, som föreligger i adverb, sådana som *heima*, *illa* m. fl., har senare (Aschw. Gr. § 389, Anm. 8) frångått denna mening och betraktar säkerligen med rätta *é*, *æ* i dessa fall såsom felskrifningar.

Frekvensen av kons. *i* tecknat med *y* i de olika delarna av balken är sålunda följande:

Fl. 1— 2:	5 <i>y</i> : 8 <i>i</i>	14:	1 <i>y</i> : 11 <i>i</i>
3— 7:	0 <i>y</i> : 14 <i>i</i>	15—17:	0 <i>y</i> : 9 <i>i</i>
8:	5 <i>y</i> : 1 <i>i</i>	18—22:	0 <i>y</i> : 16 <i>i</i>
9—13:	0 <i>y</i> : 16 <i>i</i>		

Förrän jag går vidare, är det kanske skäl att sammanfatta resultaten av den föregående undersökningen. Då jag nedan, likasom förut, sammanför fl. 1 och 2 samt fl. 8—13, sker detta blott för vinande av översiktlighet; mellan 1 och 2 har ju en stor del av balken bortfallit, varför det icke är möjligt att uttala sig med säkerhet om dessa flockars förhållande till varandra, och fl. 8—13 visa sinsemellan så stora olikheter, att jag ej vill uttala mig om deras inbördes sammanhang i språkligt hänseende.

Flock	1—2	3—7	8—13	14—17	18—22
Svarabhaktivokal	33,3 % <i>æ</i>	0 % <i>æ</i>	19,4 % <i>æ</i>	45,4 % <i>æ</i>	61,5 % <i>æ</i>
Starktonigt <i>æ</i> :	39,1 % <i>e</i>	74,4 % <i>e</i>	42,3 % <i>e</i>	22,0 % <i>e</i>	10,3 % <i>e</i>
Fsv. svagt. <i>a</i> :	27,3 % <i>a</i>	26,2 % <i>a</i>	39,0 % <i>a</i>	55,1 % <i>a</i>	12,6 % <i>a</i>
<i>o</i> , <i>ø</i> , <i>e</i> + <i>e</i> , <i>i</i> :	1 <i>e</i>	3 <i>e</i>	7 <i>e</i> : 3 <i>i</i>	2 <i>e</i> : 4 <i>i</i>	1 <i>e</i> : 5 <i>i</i>
kons. <i>i</i> :	5 <i>y</i> : 8 <i>i</i>	0 <i>y</i> : 14 <i>i</i>	5 <i>y</i> : 16 <i>i</i>	1 <i>y</i> : 20 <i>i</i>	0 <i>y</i> : 16 <i>i</i>

Den slutsats som omedelbart kan dragas av dessa siffror, är att den tolkning av de obestridliga olikheterna mellan KB och lekmannabalkarna, vilken Lindroth framställt¹, att nämligen cod. B 59:s skrivare småningom normaliserat, d. v. s. genomfört en konsekvent, från originalets avvikande ortografi,

¹ Se utförligt om Lindroths åsikt nedan sid. 22 ff. ävensom bemötandet på andra skäl sammastädes.

att denna tolkning är absolut omöjlig. Det är klart, att om skrivaren en gång ville normalisera, så bör detta enligt all rimlighet ha kommit till synes redan inom KB, då det är oförklarligt, varför han plötsligt vid övergången till lekmannabalkarna sökt göra det. De siffror som anförts, visa emellertid att någon sådan normalisering icke skett inom KB. Bjärtast framträder detta vid beteckningen av fsv. svagtonigt *a* och vid genomförandet av vokalharmonin *i:e*; i det förra avseendet blir 55,1 % *a* i 14—17 oförklarligt då 3—7 har 26,2 % och slutflockarna 12,6 % (lekmanbalkarna 21,1 %); i det senare visa slutflockarna en tendens direkt motsatt den som följes i lekmannabalkarna.

Det synes mig, som skulle den enklaste förklaringen av det skiftande skrivbruket (språket?) inom KB vara den jag ovan framställt: olika delar av KB härstamma från olika förlagor, som delvis haft olika skrivbruk (språk?). Väl kan sägas, att knappast någon av de anförda egendomligheterna ensam för sig är bevisande, men då så många tendenser peka i samma riktning, torde, trots de låga talen, olikheterna ej kunna bero på tillfällighet. Härvid är dock uttryckligen att märka, att endast vissa av de gränser jag angivit, kunna betraktas såsom fullt säkra: det väsentliga ligger ju i att vissa flockar bestämt kunna uppvisas, som äro varandra så olika, att de ej kunna härröra från samma källa.

Till de ovan anförda egendomligheterna för de olika flockarna kunna ännu fogas några av annan art, vilka enligt min mening äro av största vikt; därtill kommer, att de lämna viktiga bidrag vid bestämmandet av gränser mellan de olika delarna.

Det visade sig ovan, att fl. 2 och 3—7 hade flere gemensamma drag; ett skäl att ej föra dem

tillsamman utgöra formerna *gengerd* (4: 4) *gengerð* (4: 12) i 3—7, men *gengyærd* (3: 15) 2 gånger i fl. 2. Ett annat skäl lämnar beteckningen av konsonantiskt *i*.

Ordet *kirkia* uppträder 12 gånger i 3—7 i följande former: *kyrkiu* (5), *kyrkia* (5), *kyrky*, *kikya* sålunda 11 ggr med *y* i första stavelsen. Den sistnämnda formen, som ju även *eljes* är oriktig, torde bero på omkastning av vokalerna *i* och *y*; en sådan omkastning av bokstäver är ju icke ovanlig i lagen, t. ex. *galman* 57: 13 för *lagman*. I 1—2 förekommer ordet 6 gånger: 4 ggr med *i*, 2 med *y* i första stavelsen. I fl. 8 finnes ordet 2 gånger, båda med *i*. I fl. 10—13 har ordet än *i* (4 ggr) än *y* (3 ggr). I 14—17 har ordet formen *kiurkia* (2), i 18—22 *kirk-* (7) *kiurk-* (2); de sistnämnda formerna kunna bero på inflytande från 14—17.

Ordet *biskuper* förekommer i 3—7 4 gånger, i formerna *byscuper* *byscupi* *byscupe* *byscup*, sålunda alltid med *y* i första stavelsen. Detta ord tecknas i hela lagen på detta sätt blott på 2 andra ställen: *byscupe* 3: 16, *byscups* 35: 10. Fl. 8—13 7 gånger *biscup-*, 2 ggr *biscop-*; 14—17 4 ggr *biscup-*, 1 gg *biscop-*, 18—22 1 gg *biscop-*.

Ordet *vinter* förekommer i 3—7 2 gånger: *vitrum* 4: 3, *vittrum* 4: 4, sålunda med assimilerad nasal; senare i fl. 13 i formen *vinter* 7: 9.

Ordet *sokn* finnes i fl. 8—13 5 gånger i formen *fopn*, därjämte i fl. 10 en gång *fopen*. Denna form får väl betraktas såsom ett indicium för att en skrivare (den siste?) ej själv begagnat formen *fopn*, utan *fokn*, som förekommer i 14—17 2 gånger, i 18—22 1 gång.

Såsom en skillnad mellan 14—17 och 18—22 kunde anföras *or* 9: 11, *orsaker* 9: 19 jämte *ur* 9: 14, vilket i 14—17 är den enda formen (7: 17).

I flockarna 3, 10 förekommer nom. sg *maþer*, i fl. 12 *marder*; detta ord tecknas från och med fl. 12 med runan ʏ (5 ggr), (fl. 21 har därjämte formen *man ns*).

Vad innehållet i de grupper beträffar, för vilkas språkliga samhörighet ovan redogjorts, så måste erkännas att en likadan enhetlighet som i fl. 3—6 (7) (se sid. 5) icke kan spåras hos dem. Detta gäller i synnerhet fl. 8—12 och 13—17. Vad angår fl. 18—22 tror jag förklaringen ligger närmare till hands. Cederschiöld (Om Äldre Vgl, s. 18) har anmärkt, att fl. 21 med hänsyn till innehållet närmast hör till fl. 12, fl. 22 till fl. 14—16. Det senare uttalandet är svårt att förstå: varför skulle bestämmelsen om utstötande ur kyrka höra ihop med dem om prästens skyldighet att ge nattvard och förrätta smörjelse och dop eller om förbud för präst att verkställa förrättningar i annan socken? Snarare kunde man tänka på någon av de flockar, som beröra biskopens rättigheter. — Fl. 20 kunde närmast anses höra i hop med fl. 17; båda handla om tionden, och fl. 18 med fl. 15, vilka innehålla bestämmelser om begravning.

Som jag hoppas ovan ha visat, bilda fl. 18—22 språkligt en ganska bestämt avskild grupp för sig. Det olikartade innehållet tror jag bör förklaras så, att dessa flockar utgöra en tilläggsgrupp, tillkommen som komplettering till de föregående delarna av balken, vilka väl då förelågo ungefär i det skick vi nu hava dem.

Flock. 14—17 synas icke ha något mera enhetligt innehåll; fl. 14 och 15 höra synbarligen tillsammans, då båda handla om dop, smörjelse, nattvard, och fl. 15 fogar därtill bestämmelser om begravning. Fl. 16 kan då ha hört som tillägg till det föregående, naturligt nog, då prästens ekonomi var väsentligt

beroende av hans ämbetsförrättningar, och detta kan i sin tur ha framkallat bestämmelserna om tionden i fl. 17. Här, likasom ovan vid fl. 3—6 (7), är gränsen ej säker, medan det däremot torde vara tydligt, att fl. 15 och 17 bestämt skilja sig från efterföljande och före fl. 14 stående flockar.

Vad fl. 8—13 vidkommer, så vågar jag, som sagt, ej bestämt påstå, att de bilda en grupp för sig: de egendomligheter i språkligt avseende, som skilja de övriga grupperna från varandra, ge icke något bestämt utslag för dem, och ej heller synes innehållet ge någon säkrare ledning.

Såsom resultat av den föregående undersökningen kan antecknas:

Inom Kyrkobalken i Vg I kunna spår av olika förlagor med olika skrivbruk och olika språk skönjas. De partier, i vilka dessa spår stå att upptäcka, visa inom sig vissa överensstämmelser med hänsyn till innehållet. Den första gruppen omfattar flockarna 3—7, den andra åtminstone flock 15 och den tredje flockarna 18—22.

Huru olika språk och ortografi i de olika delarna av KB i själva verket äro, framgår kanske bäst av följande prov på normaliserad text ur KB, vari de tendenser i densamma jag sökt påvisa, äro konsekvent genomförda.¹

Af kyrkiu ret.

3.

Verþer maþer i kyrkiu drepen, þet er niþingsverk. Þa er kyrkia all uvighþ. Er þet firi tiu vitrum, þa scal givæ byscupi þrer marker firir vixl oc nattær

¹ Se även nedan sid. 43.

II.

Bruket av *c* och *k* i fornvästgötska lagtexter.

I det föregående har jag sökt visa, att KB i Vg I med hänsyn till språk och skrivvanor icke är enhetlig, utan att man inom densamma kan påvisa spår av olika källskrifter. Av de olikheter mellan olika delar av balken, som anförts, framgår, att språket i KB, åtminstone i vissa delar, högst betydligt måste avvika från lekmanabalkarnas språk. Såsom ovan nämndes, ha flere sådana olikheter påpekats av Pipping (Neuphil. Mitt. 1909, s. 182, not. 3). Hans uttalande har följande lydelse: — — — 'die Sprache in K ist von der der übrigen Teile des Gesetzbuches wesentlich verschieden. Die wichtigsten Unterschiede sind folgende: Normaler Svarabhaktivokal ist in K unbedingt *e*, sonst unbedingt *æ*. *E* statt *æ* in starktoniger Silbe tritt in K acht mal häufiger auf als sonst [41 % gegen etwa 5 %]. Der Uebergang *ia* > *iæ* in schwachtonigen Silben ist in K Ausnahme [20 %], sonst Regel [83 %]'. I 'Festskrift till K. F. Johansson', sid. 19, säger Pipping uttryckligen, att KB representerar en annan dialekt än lekmanabalkarna.

Denna Pippings åsikt har Hj. Lindroth sökt vederlägga. L. har påvisat (Festskr. t. Feilberg s. 266), att frekvensen av *c* är mycket olika i olika balkar, störst i KB, avsevärt mindre i de 7 följande. Med stöd av denna observation vill L. göra gällande, att P:s mening icke kan vara riktig. Efter att ha refererat P:s uttalande framlägger L. sin mening i följande ord (Ldsm. 1912 s. 126 f.): 'Detta är verkligen till en del¹ drag som beröra uttalet. Men

¹ Spärrningarna Lindroths.

då vi nu kunna påvisa ett likartat förhållande i fråga om en egenhet, som alls intet har med uttalet att skaffa (*c : k*), ock därtill finna, att samtliga egenheterna kunna¹ betraktas som vittnesbörd om blott ortografisk konservatism¹ (till en del visserligen med motsvarande i uttalet), så blir väl den sannolika slutsatsen att börja med endera av dessa två: antingen har skrivaren för KB haft en annan förlaga med äldre (särsk. mer latiniserande) skrivvanor (det vore i så fall en äldre hdskr.), eller har han visserligen haft bara en handskrift att följa, men har blott att börja med följt den med större noggrannhet; sedan har han (säkerligen i princip medvetet) moderniserat.' Ännu ett tredje alternativ påpekar L., nämligen att förlagan varit blott en, men 'heterogen, så att KB (direkt eller indirekt) härrörde från en hand med äldre skrivvanor än den, som fortsatt skrivningen. Men så länge inte något direkt talar därför, kan man väl lämna denna möjlighet ur räkningen.² L. ansluter sig bestämt till det andra av dessa alternativ³.

Redan ovan (sid. 15 f.) hoppas jag ha ådagalagt, att L:s mening ej kan vara riktig, även om hänsyn ej tages till den mening om KB:s komposition jag uttalat. Men utom de skäl jag tidigare anfört, kunna åtskilliga berättigade anmärkningar riktas mot L:s resonemang. — L. stöder på intet sätt yttrandet, att de av Pipping anförda olikheterna blott till en del hänföra sig till uttalet.⁴ Huru skall man

¹ Spärrningarna Lindroths.

² Detta alternativ kommer sålunda nära den åsikt om KB, som jag i det föregående framställt.

³ De exempel L. anför såsom bestyrkande denna teori, skall jag nedan upptaga till granskning.

⁴ Till vad P. anfört, kunna ännu fogas de av mig anförda.

förstå, att L. först säger 'detta är verkligen till en del drag, som beröra uttalet' och omedelbart därpå 'samtliga egenheterna kunna betraktas som ortografisk konservatism'; och vad menar L. med att denna ortografiska konservatism till en del har motsvarighet i uttalet? — Att den hdskr. som har mer latiniserande skrivvanor utan vidare vore äldre, är väl ett förhastat uttalande: Biskop Bryniulfs stadga och Lydekini exerpter t. ex. (som i stor utsträckning begagna *c* och *ch* för *k*-ljud) vore sålunda äldre än lekmannabalkarna i Vg I! Desto märkvärdigare är detta uttalande, då här är fråga om kyrkobalken, vid vars nedskrivande latinska skrivvanor väl lättare än eljes kunnat spela in.¹ — L:s yttrande, att man icke har någon anledning att tro på tillvaron av en lag utan kyrkobalk, har jag redan ovan (sid. 2) sökt vederlägga, och jag har även sökt framhålla, att ej, såsom L. vill, en skarp gräns mellan delar med olika förlagor måste förefinnas, utan tvärtom att en sådan skarp gräns i dylika fall vore högst märkvärdig (se ovan sid. 3 f.). Väd är väl t. ex. sannolikare än att en skrivare, som efter förlagan till KB tecknat *k*-ljudet med *c* i 52,8 %, i de följande balkarna, vilkas förlaga åtminstone företrädesvis begagnade *k*, någongång till följd av reminiscenser från KB skrev *c*, desto mera då detta *c* i lekmannabalkarna visar sig förekomma uteslutande i ofta förekommande ord. Ej heller själva grundprincipen i L:s resonemang kan jag godkänna, då det ju alls icke låge något orimligt i att en skrivare i fullkomligt likgiltiga fall (t. ex. *c* : *k*) 'moderniserade' (vilket enligt min mening dock ej här var fallet), medan han däremot i språkligt avseende troget följde sitt original.

¹ Jfr ovan sid. 3.

Emellertid lider också L:s statistik angående frekvensen av *c* och *k* av flere allvarliga fel, vilka göra det omöjligt att draga några slutsatser alls av densamma. Förrän jag dock ingår på en närmare granskning av L:s statistiska uppgifter, är det nödvändigt att undersöka ljudvärdet hos *c* och detta teckens användning i fornvästgötska lagtexter i allmänhet.

I sin skrift 'Studier över fornsvensk ljudlära' (sidd. 51—69, 543—548) har Kock undersökt ljudvärdet och bruket av *c* (och *k*) i ett antal fsv. skrifter och därvid beträffande *c* (= *k*) kommit till det resultat

1) att *c* i de granskade skrifterna från 1400-talet användes i inhemska ord i förbindelserna a) *sc* (hufvudsakligen i icke-första stafvelsen), b) *cl* (*cr*), c) *ct*, d) i vissa enskilda ord — men ej före palatala vokaler. I de granskade codices av landskapslagar¹ användes *c* efter delvis samma norm.

2) *k* (*c*) uttalades dialektiskt i fornsvenskan såsom guttural explosiva före det av den gutturala diftongen *au* uppkomna palata *ö*.

Vid granskningen av de fornvästgötska lagtexterna Vg I, II, III, IV (och additamenta)² finner man, att dessa regler icke gälla till alla delar. — Den reservation angående några landskapslagar Kock inlagt i de ovan citerade reglerna, har ock tydligen framkallats av några ord i Vg I, där *c* står framför *i*. Det synes dock, som om Kock ej ägnat tillräcklig uppmärksamhet åt de fall, där *c* står framför palatal

¹ Södermannalagen, Dalalagen, A. västgötalagen.

² I Biærkøarätten finnes intet *c*. — I citaten ange siffrorna sida och rad, vid Vg III (Ly) hos Klemming, Småstycken på fornsvenska, vid de övriga hos Collin-Schlyter, Corpus juris, vol. I.

vokal, och det tyckes ha undgått honom, att för *c* i vissa förbindelser gälla andra regler än de vanliga.

Vad de ovannämnda texterna angår, så kan först anmärkas, att de av Kock uppräknade förbindelserna alldeles icke äro de vanligaste: med lika stort skäl kunde då antecknas, att *c* ofta står i slutljud och framför *u* och *o*. Icke heller visar sig någon särskild benägenhet att undvika *sc* i början av ord. Det torde vara lämpligare att söka ange de fall, där *c* icke brukas. För användningen av *c*, utom i ursprunglig förbindelse */c*, gälla i ifrågavarande skrifter följande regler:

c brukas ej

- a) framför konsonantiskt *u* och *i*;
- b) framför svarabhaktivokal;
- c) framför hög (palatal vokal).

Undantag från den sista regeln bilda 1) *ø* då detta uppkommit ur äldre *au*, såsom Kock (loc. cit.) visat; exempel ur fvg. texter äro: *copt* Vg I, *cøp* Vg II, *cøper* Vg III, *faļu copogf* Br. St. Denna regel ger väl i sin mån bekräftelse åt den förklaring av formen *cøpo* (= *koppo*) *funder*¹ Vg II, som Kock (Ark. XX s. 63) föreslagit, och enligt vilken *cøpo* bör sammanställas med nynorska *kaup*. — 2) relativt oaccentuerat *æ*, som motsvarar normalfornsvenskt *a* t. ex. *tacæ* Vg I, *-licæ* Br. St., *luçæ* Vg III; i Vg II och Addit. finnas inga exempel, men detta kan bero på att *c* i dessa skrifter är jämförelsevis sällsynt; skrivningen *archæ* g s (kista) Vg II 135: 10 behöver ej tolkas så, att *c* ej skulle anses tillåtet², jfr t. ex. *chøpær* i Vg I (64: 14).

De enda verkliga undantagen äro den egen-

¹ Om formen icke är felskrivning för *copofunder*.

² Till denna stavning har kanske bidragit den latiniserande skrivningen *ærche*(*biscuper*).

domliga skrivningen *slercir* Vg III 208: 5 och det invid stående *clarc(ir)*. Förklaringen står troligen att söka dels i dittografiskt inflytande från första bokstaven, dels i analogisk anslutning till de former av detta ord, där *c* var riktigt tecknat t. ex. *clærc* a s.

I övriga fall betecknar *c* framför palatal vokal *ts-* eller *s-ljud*¹; utom de av Kock (loc. cit.) anförda exemplen kunna ur förevarande skrifter anföras t. ex. Vg II *fræncima* 99: 5, *guzciua* 99: 7, Addit. *manzcins*. Ett belysande exempel är *kirkia*, som aldrig tecknas med *c*; däremot finnes skrivningen *kircmessa* i Ly 183: 13.

En bestämd avvikelse från regel c) ovan visar sig emellertid, om man granskar bruket av *c* i ursprunglig förbindelse med föregående *s*, en förbindelse som också med hänsyn till sin frekvens är rätt anmärkningsvärd (se nedan). Det är nämligen i i denna, och endast i denna ställning *c* (med ljudvärdet *k*) kan stå framför palatala vokaler. Det synes som Kock skulle förbisett detta, då han (loc. cit. sid. 60) om *scill*, *scriptæ* (2) *scipæ* i Vg I KB säger, att *c* därstädes 'kan användas äfven före s. k. mjuk vokal'. Den ovan givna regeln är emellertid icke att fatta så, att i alla skrifter *sc* skulle kunna begagnas framför palatal vokal; åtminstone av förevarande skrifter är det utom i KB² i Vg I blott i Vg III, som detta bruk synes tillåtet. I denna

¹ Formen *slercir* är väl på visst sätt en reminiscens av att *c* kunde beteckna *s-ljud*; måhända beror *s* här, såsom Lidblom (Lydekinushandskriften, sid. 28) förmodar, på inverkan av det följande *skal*; obs. dock att i detta som vanligt i början av ord står *f*.

² I O förekommer dessutom *sculd* a s (= *fkiold*) 23: 8. Skrivaren har väl ärnat skriva *sciuld*; felskrivningen hade i så fall flere paralleller i Vg I.

skrift träffas: *scæppu* (3), *scæpnæ*, *scæppiu*¹, *scyld* (5), *scyllere*, *scyldir*, *scællæ*. Prof. H. Pipping har haft vänligheten påpeka för mig, att L. Larsson tidigare konstaterat, att i hdskr. 645 4:o (arnam. saml.) *c* i ursprunglig förbindelse *sc* står även framför palatala vokaler; i denna hdskr. är det t. o. m. regel, att *k*-ljud bl. a. i förbindelsen *s + k* tecknas med *c*, oberoende av det följande ljudet.² I annat fall uppfattades naturligtvis *c* såsom 'ensamt' och skulle då framför palatal vokal utlästs såsom *s*; härmed överensstämmer Kocks förklaring av skrivningar sådana som *blæscnt*, *frænscima*.

Det återstår att med några ord beröra förbindelsen *ch*. I samtliga här ifrågavarande skrifter betecknar *ch* säkerligen *k*-ljud. Detta synes mig framgå bland annat av skrivningen av ordet *mark*: detta ord förekommer utskrivet 69 gånger, av dessa 22 ggr tecknat med *ch*. Av dessa 22 former är hälften nom. acc. pl., där enligt ovanstående regel *c* ej begagnades till följd av den följande svarabhaktivokalen. Detta har säkerligen bidragit till den vanliga skrivningen med *ch* i detta ord i fsv. skrifter (se härom Kock, Ljudl. s. 91). Formerna *archæ*, *palchæ* bero naturligtvis på latinskt inflytande, likaså *chöpær*, *tacher*, *fœchenden*, *fœchia* i Vg I, KB och *schil*, *schipte*, *schulu* i Vg III (jfr härom Kock, Ljudl. 110 f. och nedan sid. 38, 42, not 3). — Detta är nog även fallet med de egendomliga skrivningarna *klocchæræ* d s, 6: 8, *kloccho* a s 6: 9. Ordet *klockæ* förekommer 3 gånger i flocken (10), och 6: 5, 6: 7 står *marchum*: då här *ch* = *k*, så utbyttes *k* i *klockæ* mot *ch*. På enahanda

¹ Det två gånger förekommande *a* i *scappu* antyder väl blott, att *æ*-ljudet i viss mån närmade sig till *a*; se Pipping (Neuphil. Mitt. 1909, 180 ff.).

² L. Larsson Isländska handskr. N:o 645 4:o, sid. LXXIII och not 1.

sätt har väl *klokchor* 4: 13 uppkommit av *klokka*. Benägenheten för stavning med *c* berodde kanske på inflytande av lat. *clocca*.

Av det ovanstående torde framgå, att då det gäller att med siffror belysa frekvensen av *c* och *k* i en skrift, får man en falsk bild därav, om man, såsom Lindroth gjort, jämför hela antalet *c* med hela antalet *k*; endast de *k* böra medtagas, vilka stå i sådan ställning, att *c* där kunnat brukas (enligt ovan angivna regler). Härtill kommer ännu att beträffande förbindelsen *s*-ljud + *k*-ljud först bör granskas, huruvida denna framför palatal vokal över huvud tecknas *sc*, *i* och för utrönande av om *k* i denna ställning bör medtagas eller ej. Den fullständiga statistiken för frekvensen av *c* i Vg I följer nedan; därvid är att beakta, att *sc* framför palatal vokal förekommer blott i KB och O, och att endast enkeltecknat *k* och *c* medräknats, däremot ej *ck*, *kk*, *ch*, *cc*, *cch* o. s. v. Den första kolumnen anger antalet *c*, den andra *k*, den tredje procenttalen för *c* av samtliga med *c* eller *k* betecknade *k*-ljud.¹

KB	111	99	52,8 %
Md	7	203	3,3 %
SM	—	58	0 %
VS	6	35	14,6 %
BB	6	62	8,8 %
O	2	25	7,4 %
AB	8	221	3,4 %
GB	6	126	4,5 %
RB	4	201	1,9 %
JB	10	281	3,4 %
M	—	28	0 %
JB	4	338	1,2 %
FS.	2	47	4,1 %

¹ Även latinska ord t. ex. *biskupær* och *paskæ* har jag medtagit, då de än skrivas på det ena, än på det andra sättet.

FB	—	91	0 %
LR	1	25	3,8 %
CB	9	7	63,1 %
Pl	23	29	44,2 %
BrSt	60	27	68,9 % ¹
VK	11	9	55,0 %

Det torde ej kunna bestridas, att den ovan anförda statistiken till full evidens visar, att Lindroths teori, att en normalisering med hänsyn till bruket av *c* och *k* ägt rum, är ohållbar. Man inser nämligen ej, varför en skrivare, som så framgångsrikt lyckats normalisera sin ortografi, att han, efter att i KB tecknat *k*-ljudet med *c* i 52,8 %, begagnat *c* i Md—FB i blott 2,9 %, sedan i CB—Pl plötsligt övergivit denna ortografi och tecknat *c* i medeltal i 47,1 % och i Br.St till och med vida föredragit *c* framför *k*. Det torde ej heller kunna förnekas, att statistikens siffror giva ännu ett bevis för den väl tämligen allmänt antagna åsikten, att CB—Pl ej ursprungligen hört till lagen, utan senare tillfogats (Richert, Tidskr. f. Fil. Bd IV, s. 1 ff.).² En annan, icke oviktig slutsats, som kan dragas av de ovan anförda siffrorna, är att skrivaren av cod. B 59 troget följt sitt (sina?) original, åtminstone vad bruket av *c* och *k* beträffar, något som förträffligt stämmer med att de egenheter i vissa delar av KB, som jag förklarat bero på olika källor, ännu kunna spåras i hans avskrift.

¹ Om i KB och Br.St. de latinska orden *biskupær* (21), resp. *biskupær* (13), *capituli* (2), *pancraſz*, *paſka*, *ſancta* (2), *canuncæ* ej medtagas, bli siffrorna för KB 90, 99, 47,6 %, för Br.St. 40, 26, 60,7 %.

² Siffrorna för LR (1 *c*, 25 *k*) äro så låga, att procenttalet är osäkert, men de grunder Richert anført (loc. cit.) göra det väl mer än sannolikt att LR även den, senare tillfogats, vare sig detta skett samtidigt med CB och Pl eller ej.

Vill Lindroth, trots det som ovan anförts, vidhålla sin åsikt, måste han sålunda antaga, att normaliseringen verkstälts av en skrivare, vars förlaga ej innehållit CB—VK. För min del kan jag, som sagt, ej annat än finna det vida naturligare att antaga, att det sporadiska bruket av *c* i Md—FB beror på att en skrivare (den siste?), som i KB enligt sitt (sina) original tecknat *k*-ljudet med *c* i 52,8 0/0, av misstag låtit *c* inkomma i den senare delen av lagen, vars förlaga icke alls (eller åtminstone mycket sällan) begagnade *c* (jfr även nedan sid. 43).¹

Det saknar ej sitt intresse att taga kännedom om vilka de ord i Md—FB äro, som tecknas med *c*. Dessa äro: *oc* (9), *biscupær* (8), *iac* (6), *lucae* (6), *fic* (4), *combær* (2), *com* (2), *scal* (2), *cristindom* (2), *flict*, *flicæ*, *luctri*, *luctu*, *fkærscutæ*, *sculd* (= *skiold*), *coll*, *collæ*, *clæpum*, *copt* (= *cøpt*), *vranct*, *cumbær*, *scap(æ)*, *conongi*. Som av detta synes, är det lagspråkets allra vanligaste ord (två dessutom med av latinet influerad stavning, sammanlagt 10 ggr) som tecknats med *c*, och nära nog alla dessa förekomma i KB.

Lindroth anför några specialfall som stöd för sin teori: dessa äro dels oriktiga, dels kunna de förklaras likaväl från den ståndpunkt jag intagit. *Latae* 19: 19 (VS 3, § 1) behöver ej ändras till *lucae*, såsom först Schlyter (Ordb.) med tvekan, senare Cederschiöld (Göteb. högskolas årsskrift 1898, sid. 15) föreslagit: utom det av Schlyter (Ordb.) anförda exemplet ur ME: *lata gul til stæps* anför Söderwall (Ordb.) flere exempel (N:o 11, 13) på att *lata* kan betyda '(över)lämna'. — Om *lati* 47: 9 (JB 13 pr)

¹ Ett slående exempel på att bruket av *c* och *k* kan lämna bevis för olika källor till en text, synas mig FB och Utg.B. i Vg II giva (se sid. 38 f. nedan).

yttra Collin-Schlyter '*taki*, ut videtur, hic antea scriptum fuit', men bortsett från att detta ord alls ej passar i sammanhanget (jfr t. ex. det liknande uttrycket 47: 16), så kan anmärkas, att en form *taci*, som L. tänkt sig i förlagan, skulle sakna varje motstycke i fvg. skrifter: framför *i* brukas *c* aldrig annat än i förbindelsen *sc*. — *Bokær* 40: 7 (RB 9 pr.) bör ej, såsom särskilda författare föreslagit, ändras till *bøtær*, utan är korrekt (se Pipping, Stud. i nord. fil. I.2 s. 13 f.). — *Holmskøp* 48: 3 (JB 14, § 4) kan bero på utbyte av *c* mot *k*, såsom Collin-Schlyter s. 48, not 68, förmoda; men behöver det ej; L. synes själv fästa mindre vikt vid detta exempel. — *lutt*, senare ändrat till *lukt* 22: 11 (BB 8), kan verkligen bero på felaktig avskrivning av *luct*, men behöver icke bevisa något beträffande förlagans stavning: i Vg I förekommer det ofta att bokstav överhoppats och senare blivit tillfogad. Vad *scikil* 7: 19 (KB 14, § 4) beträffar, skall jag senare upptaga detsamma till granskning, då detta ord i viss mån intager en särställning. — Såsom exempel kan ej heller tjäna *hortutu*, som L. förmodat vara att utläsa *hortucu*: Kocks förklaring (Ark. XXIX s. 335 ff.) av *hortutu* och *hortughu* (i Vg II) är uppenbarligen den riktiga.

I det föregående har jag påpekat, att bruket av förbindelsen *sc* avviker från användningen av *c* såtillvida som *c* endast i denna förbindelse kan brukas även framför palatal vokal i vissa fvg. skrifter. Även i ett annat avseende synes *sc* intaga en särställning: *sc* är nämligen i flere fornvästgötska skrifter vida sällsyntare än man av frekvensen av *c* hade skäl att vänta; i andra skrifter är *sc* mycket talrikare än vad proportionen ger vid handen, i jämförelsevis få är antalet *sc* ungefär det man har anledning

att vänta.¹ Till en början förbigår jag Vg I och upptager till granskning först övriga västgöta lagtexter och av dessa först dem, i vilka */c* är relativt sällsynt. Latinska ord uteslutas.

Bryniulfs stadga: Då ur statistiken de latinska orden (se sid. 37 noten)² utgå, återstå 40 *c*, 26 *k*. Förbindelsen *s*-ljud + *k*-ljud förekommer 11 ggr, blott framför icke-palatal vokal. Man kunde nu vänta, att förhållandet mellan */c* och hela antalet *c* skall vara detsamma som mellan */k* och hela antalet *k*, d. v. s. att *x* i ekvationen $x : 40 = (11 - x) : 26$, skall giva det sannolika antalet */c*. Detta antal blir här 6,7. I själva verket finnes i skriften blott 1 */c*, ordet *fol/co* 72: 17. Häremot kan icke invändas, att icke mindre än 18 *c* förekomma i ordet *oc*, som måhända haft en sigelartad karaktär (*ok* 7 ggr). Uteslutas *oc ok* visar ekvationen som sannolikt värde för */c* 5,9. — Det förtjänar ännu antecknas, att jämte *pa/scha* 71: 13 även skrivningen *pa/ska* 73: 4 förekommer.

Yngre västgötalagen. KB: 218 *c*, 395 *k*, 114 *s* + *k*.³ Det sannolika värdet för */c* enligt ekvationen ovan blir 40,5: faktiskt finnes denna förbindelse alls icke. Om de 197 *oc* och 28 *ok* ej medräknas, blir siffran 6,2. *Biscupær* förekommer 18 ggr, *biskupær* 55, *pa/scha* 3 ggr, *pa/ska* 16 ggr.

Vg II VS, Fr, O, Dr sakna h. o. h. *c*.

Vg II AB: 28 *c*, 289 *k*, 71 *s* + *k*. Det sannolika antalet för */c* är 6,2, om 3 *oc*, 108 *ok* uteslutas 8,6. Faktiskt finnes intet */c*. *Biscupær* 2 ggr.

Vg II GB: 19 *c*, 155 *k*, 40 *s* + *k*. Sannolika an-

¹ Då icke annorlunda uttryckligen säges, avser jag endast sådana förbindelser där *s* och *c* höra samman, sålunda ej t. ex. *hulcono*, *miscund*.

² Orden *blæscnt* och *frænscime* komma lika litet i fråga.

³ Med *s* + *k* avser här och i det följande *s*-ljud + *k*-ljud, oavsett vilken beteckningen är.

talet */c* 4,5, om 3 *oc*, 50 *ok* frånräknas 5,4. Faktiskt förekommer 1 exempel: *þriſcullæ* 145: 20. *Biscopær* förekommer 6 ggr.

Vg II RB: 67 *c*, 230 *k*, 69 *s + k*. Sannolikt antal */c* är 15,5, om 42 *oc*, 49 *ok* frånräknas 8,3. Faktiskt finnes 1 exempel: *ſcal* 158: 5.

Vg II PB: 158 *c*, 427 *k*, 101 *s + k*. Sannolikt antal */c* är 27,3, om 126 *oc*, 90 *ok* frånräknas 8,5. I balken finnes 1 exempel: *hæſcæpi*.

Vg II JB: 197 *c*, 239 *k*, 102 *s + k*. Sannolikt antal */c* är 46,1, om 154 *oc*, 6 *ok* frånräknas 15,9. I balken finnes intet */c*. *Biscopær* förekommer 3 ggr.

Vg II M: 12 *c*, 26 *k*, 9 *s + k*. Sannolikt antal */c* är 2,8, om 9 *oc* (intet *ok*) frånräknas 0,9. I balken finnes intet */c*.

Vg II FB och Utg.B. intaga en helt och hållet annan ställning i denna fråga och behandlas därför längre fram i annat sammanhang.

Granskar man de ovan undersökta balkarna i Vg II tillsamman blir resultatet följande: 699 *c*, 1,761 *k*, 406 *s + k*. Det sannolika antalet */c* blir 115,6; om 534 *oc*, 331 *ok* frånräknas 42,0. Faktiska antalet */c* är 3. — *Biscopær* 27 ggr, *biskupær* 57 ggr; *paſchæ* 3 ggr, *paſkæ* 16 ggr.

Additamenta. Stycket 1 innehåller *c* blott i ordet *oc*, som konsekvent skrives så, och tarvar därför ingen granskning.

Styckena II—VI behandlas längre fram, likaså VII 1—24. Collin-Schlyter yttra om VII 25—31 (s. XVIII): 'Det som på dessa 16 blad är skrifvet, är väl till stafsättet något olik det föregående, hvilket synes härröra deraf, att någon tid förlidit, innan detta blef skrifvet; men stilens fullkomliga likhet visar alldeles otvifvelaktigt, att detta är skrifvet af samma hand, som det öfriga af denna handskrift'.

Bruket av *c* och *k* i dessa delar av VII framgår av följande siffror:

VII 1—24: 91 *c* (därav 64 *oc*, 7 *fc*), 58 *k* (därav 1 *ok*, 14 *fk*);

VII 25—31: 1 *c* (varken *oc* eller *fc*), 36 *k* (därav 12 *ok*, 13 *fk*).

Olikheten mellan de båda delarna är sålunda åtminstone i detta avseende så stor man kan begära, och då VII 25 börjar med stor röd begynnelsebokstav, och då samtliga följande stycken av Addit. (se nedan) följa samma bruk av *c* och *k* som VII 24—31, har jag svårt att biträda C.-Schl:s mening (Vg I, s. XVIII f.) att samtliga delar av Addit. skulle härstamma från samma kodex. Det skäl som C.-Schl. anföra, nämligen att VII 23, 24 senare blivit införda i texten en gång till är knappast bindande. Vad som emellertid synes vara säkert, är att olika källor föreligga för de senare delarna av Addit. börjande från VII 25, vare sig skrivarens förlaga varit en och samma heterogena hdskr. eller flere olika. — Del VII 25—31 tillåter naturligtvis ingen beräkning.

De övriga delarna av Addit. torde ej tarva någon utförligare redogörelse, då i dem intet enda *fc* förekommer, medan antalet *fk* stiger till hundratal. Stycket VIII har genomgående *oc*, men eljes intet *c*; i de övriga styckena (utom IX) förekommer *oc* sparsamt, medan *ok* är det vanliga. Övriga ord med *c* äro: IX *luctar* 241: 19, X *fic* 242: 5, XIII *tacnum* 252: 4, *laghboc* 252: 6.

Vidhemsprästens anteckningar (Vg IV).¹ Som att vänta är förete dessa anteckningar stora olikheter sinsemellan. De delar härav, som enligt

¹ Lydekini excerpter (Vg III) upptagas nedan i annat sammanhang till behandling.

Collin-Schlyter (sid. XI) äro av yngre hand, fl. 3—5, 7, 8 (17) sakna helt och hållet tecknet *c*, likaså flockarna 1, 2, 6. Vad fl. 9 vidkommer, känner jag mig osäker: snarast hör den dock till de skrifter, där */c* är vanligt (se nedan). Av anteckningarnas övriga delar höra hit fl. 12—16, 18, 20.

Flock 12: 10 *c*, 50 *k*, 18 *s + k*. Sannolikt antal */c* är 3, om 7 *oc*, 18 *ok* ej medräknas blir talet 1,7. Intet ord med */c* finnes.

Flock 13 tillåter ingen beräkning: förbindelsen *s + k* uppträder 2 ggr, */callæff(un)*, */kallæff(un)*. Antalet *k* är 7, *oc* 6.

Flock 14: 51 *c*, 23 *k*, 3 *s + k*. Sannolikt antal */c* är 2,1, 37 *oc* frånräknade 1,1. Intet */c* finnes.

Flock 15: 63 *c*, 55 *k*, 7 *s + k*. Sannolika antalet */c* är 3,7, 58 *oc* frånräknade 0,6. Intet */c* finnes. *Biscupær* förekommer 1 gg.

Flock 16: 104 *c*, 57 *k*, 23 *s + k*. Sannolika antalet */c* är 14,7, om 82 *oc* frånräknas 6,4; faktiska antalet 4. *Biscupær* 7 ggr, *biskupær* 1 gg.

Flock 18: 23 *c*, 18 *k*, 4 *s + k*. Sannolika antalet */c* är 2,2, 18 *oc* frånräknade 0,8. Intet */c* finnes.

Flock 20: 2 *c*, 11 *k*, 2 *s + k*. Sannolika antalet */c* 0,3; *oc ok* förekomma ej. Intet */c* finnes.

Flock 19 (Konung Magnus stadga): 96 *c*, 77 *k*, 18 *s + k*. Sannolika antalet */c* är 9,9, 77 *oc* frånräknade 3,6; faktiskt antal 6. *Biskup-* 2 ggr, *biscup-* 6 ggr.

Som synes är i alla dessa skrifter med någorlunda stora tal differensen mellan det beräknade och det faktiska antalet */c* tillräckligt stor för att ej kunna bero på tillfällighet. I bestämd motsats härtill står frekvensen av */c* i följande texter:

Yngre västgöotalagen: */c* blott framför icke palatal vokal. — FB. 143 *c*, 142 *k*, 65 *s + k*. Sannolika antalet */c* är 32,5, om 103 *oc* frånräknas 14,3. Faktiska

antalet är 27. Emellertid är balken allt annat än homogen. Balken torde vara att indela i åtminstone 3 delar med hänsyn till bruket av *c*. Den första, innehållsförteckningen: 7 *c*, 27 *k*, 16 *s + k*. Sannolika antalet */c* är 5,8, om 7 *oc* frånräknas 3,5; faktiskt antal 3. — Den andra gruppen fl. 1—10 har intet *c*, 17 *k*, 13 *s + k*. — Den tredje gruppen 11—51: 188 *c*, 86 *k*, 36 *s + k*; sannolikt antal */c* är 20,8, om 85 *oc* frånräknas 9,9; faktiska antalet */c* är 24.

Utg.B: 101 *c*, 101 *k*, 24 *s + k*. Sannolika antalet */c* är 12,0, om 68 *oc* frånräknas 5,9; faktiskt antal */c* 21.

Additamenta: Styckena II—VI förete i huvudsak samma karaktär och kunna därför behandlas tillsammans. Förbindelsen */c* förekommer 24 ggr, endast i 1 fall (*scildir* 225: 4) framför palatal vokal, varför */c* i detta ord torde kunna betraktas såsom felskrivning och vid beräkningen förbigås. Siffrorna för dessa stycken bliva då: 90 *c*, 77 *k*, 32 *s + k*. Sannolika antalet */c* är 17,2, om 58 *oc* (intet *ok*) frånräknas 9,4. Faktiska antalet är, som nämnt 23. — Styck VII 1—VII 24: 91 *c*, 73 *k*, 21 *s + k*. Sannolika antalet */c* är 12,8, om 64 *oc*, 1 *ok* ej medräknas 6,6. Faktiska antalet */c* är 7.

Lydekini excerpter (Vg III). Såsom ovan nämnts, har denna skrift den egenheten gemensam med Vg I (KB) att där förekomma fall, där *sc* står framför palatal vokal, varjämte det finnes några ord vari *s + k* tecknas *sch* framför palatal vokal. Såvitt jag kunnat finna, är skriften i förevarande avseende tämligen homogen. Den klaraste översikten torde fås, om man särskilt undersöker de fall, där */c* står framför icke-palatal vokal och därefter de övriga: 567 *c*, 180 *k*, 91 *s + k*. Det sannolika antalet */c + icke-palatal vokal* blir 69,3, om 318 *oc*, 3 *ok* uteslutas 53,6. Faktiska antalet 63.

Framför palatal vokal blir antalet *c* 517, *k* 197, *s + k* 58. Sannolika antalet */c* är 42,0, om 318 *oc*, 3 *ok* frånräknas 29,9. Faktiska antalet 13.

Av detta framgår med all tydlighet, att även då */c* i vissa fvg. texter användes framför palatal vokal, detta icke där brukades i större utsträckning. Härpå tyda även att former med *sch* för att beteckna *s + k* framför palatal vokal förekomma.

Vidhemsprästens anteckningar (Vg IV):

Flock 9: 5 *c*, 3 *k*, 2 *s + k*. Sannolika antalet */c* är 1,2, om 1 *oc* frånräknas 1,1. Faktiska antalet */c* är 1.

Flock 10: 150 *c*, 5 *k*, 13 *s + k*. Sannolika antalet */c* är 12,6, om 106 *oc* frånräknas 11,6. Faktiskt antal 13.

I de ovan utförda beräkningarna av det sannolika antalet */c* har jag ej tagit ställning till frågan, huruvida *oc ok* böra medräknas eller ej, då jag velat anföra alla på frågans bedömande inverkan. I själva verket visar det sig, att om *oc ok* icke medtagas, det endast medför en kvantitativ förändring av det beräknade antalet */c*; blott i tre fall (Addit. VII 1—24, Vg III framför icke-palatal vokal, Vg IV 19) blir den beräknade siffran i ena fallet större, i det andra mindre än det faktiska antalet, vilket tydligen är att fatta så, att tendensen att undvika */c* ej förefunnits. Som huvudresultat av undersökningen torde emellertid kunna fastslås, att i vissa fvg. skrifter en bestämd tendens visar sig att undvika förbindelsen */c*, oberoende av antalet i övriga ställningar förekommande *c*.¹ Men då så är, så måste det även anses berättigat att anse de skrifter, där denna tendens

¹ Att jag verkställt specialberäkningar för det sannolika antalet */c*, även då talen varit låga, beror på att jag önskat framhålla, huru stor skillnaden mellan det faktiska och det beräknade antalet */c* i själva verket i de flesta fall är.

tydligt framträder, härröra från annan källa än de, i vilka sådan tendens ej kan spåras. Såsom resultat av den föregående undersökningen kan då antecknas:

I Vg II härröra FB fl. 11—51 och Utg.B. icke från samma källa som de föregående balkarna i lagen.

I Additamenta härröra åtminstone styckena II—VI¹ från annan källa än de övriga delarna.

I Vidhemsprästens anteckningar härstammar åtminstone flock 10 från annan källa än det övriga.²

De båda skrivvanor vid bruket av */c*, */k*, som jag ovan påvisat i fornvästgötska skrifter, torde ha ett visst intresse även därför, att det är möjligt att ange deras uppkomst.

I sådan västgöta skrift, vars skrivare ej i högre grad var påverkad av latinsk skrift, är */c* synnerligen ovanligt, saknas t. o. m. i större partier h. o. h., även om *c*-tecknet tämligen ofta förekommer, så att formerna med */c* göra intryck av att ha kommit in av misstag. Förklaringen till denna motvilja mot */c* i fvg. skrifter har antytts av Cederschiöld (Göteborgs högskolas årsskr. 1898 sid. 23) Cederschiöld förmodar nämligen, att *kuld* i Vg I JB 6 § 1 (45: 2), för */kuld*, måhända kunde vara ett intyg om att skrivarens närmaste original haft ligaturen *k̄*. Det förefaller mig uppenbart, att denna förklaring av felskrivningen är riktig, desto mera som den bekräftas av den i det föregående påvisade tendensen, att i vissa fvg. skrifter undvika */c*. Om nämligen en fvg. skrift uteslutande, i likhet med Fragg., eller företrädesvis begagnade *k̄* såsom tecken för

¹ troligen även VII 1—24.

² Till samma resultat har fil. mag. H. Ekholm kommit oberoende av mig och delvis på andra grunder.

$s + k$, kunde det ju ej falla en någorlunda trogen avskrivare in att upplösa ligaturen med annat än $/k$, och den föregående undersökningen har gett skäl för antagandet att åtminstone skrivaren av cod. B 59 beträffande c , k noga rättade sig efter sitt (sina) original (sid. 30). Att $/c$ dock förekommer rätt ofta i vissa fvg. skrifter, kan dels bero på att originalets författare följde latinsk ortografi (fl. 3—6 i KB Vg I), dels på att han latiniserade sina original, även om dessa hade \hat{k} (så den prästerlige excerpisten i Vg III, se strax nedan). — Det finnes emellertid även andra skäl som tala för att källorna till flere av de behandlade fvg. skrifterna just begagnat \hat{k} som tecken för $s + k$. Det är naturligt, att detta tecken lätt gav anledning till felskrivning, och den av Cederschiöld påpekade är icke den enda. Skrivningarna Bj: *quinku* 125: 3 (kap. 15 § 1), Vg II: *dankan* 126: 14, *vtlænkan* 121: 3, *ænker* 115: 11, *huinku* 164: 2 (senare ändrat till *huinzku*), Ly: *hwinku* 276: 15 förklarar Zetterberg (Bjärböarättens ljud- och böjningslära s. 47) och med honom Kock (Arkiv XII, s. 86) såsom ljudlagsenliga: s skulle bortfallit mellan n och k . Noreen invänder (Sv. etym. s. 26 f.) med rätta, att det vore egendomligt om s bortfallit i en så vanlig förbindelse som nsk , och antager, att formerna (också enligt N. ljudlagsenliga) äro bildade med suffixet $-ik$, icke med $-isk$. Härtill kan invändas, att åtminstone Noreen själv ej anfört mer än ett osäkert exempel på adjektivbildningar med detta suffix, nämligen *ænka* (se Tamm, Etym. ordb. under *enkom*). Enligt min mening bero dessa blott i fornvästgötska skrifter förekommande former på felläsning av det i originalet begagnade tecknet \hat{k} , vilket av förbi-seende utlästs såsom k .¹ Till de av Zetterberg

¹ Att den latiniserande Vg III uppvisar en sådan felskrivning är ej förvånansvärt: den prästerlige skrivaren begag-

anförda exemplen kunna fogas några liknande: Addit: *huinku* 224: 12 (senare rättat till *huinzku*), Vg IV: *ælskæðhi* 299: 4, varom C.-Schl. (not 17) yttra: 'D. Litt. / omiss. posteaque inter litt. *kæ* errato additam, inter litt. *lk* ponendum esse, demum, forte rec. manu, lineola est indicatum'. Det är emellertid rätt sannolikt, att *k* även kunnat felläsas såsom */*, och exempel därpå är måhända Vg II: *løfa* 107: 7, vilket i cod. H är ersatt av *løfka*. Det som synnerligen kraftigt synes tala för den förklaring av ifrågavande former, som här framställts, är skrivningen Vg II: */kristinðom* 134: 21, där *k* fellästs såsom *k̄*.¹

Det kan vara skäl att underkasta Vg I en likadan granskning som de ovan behandlade västgöta texterna. För lekmannabalkarna blir resultatet följande:

	antal		beräknat antal /c		faktiskt antal /c
	c	k	med oc ok,	utan oc ok	
Md	9	202	3,1	2,1	1
SM	intet c				
VS	6	35	1,3	1,3	0
BB	6	62	1,9	2,0	2
O	intet c				
AB	6	201	1,7	2,3	0
GB	1	125	0,2	0,3	0
RB	3	201	0,7	1,0	0
JB	9	280	2,6	3,4	0
M	intet c				
PB	4	338	1,0	1,4	0
FS	2	47	0,4	0,6	1
FB	intet c				

nade latinsk ortografi vid excerperingen av original, vilka hade tecknet *k̄*.

¹ Samma förklaring av *dankan* osv. har prof. H. Pipping oberoende av mig tänkt sig.

Såsom av ovanstående synes, tillhöra lek-mannabalkarna i Vg I den grupp av fornvästgötska skrifter, där */c* undviks; avvikelsen i FS betyder intet, då talen äro för låga för att de beräknade talen skola vara säkerställda mot tillfälligheters inverkan. Ännu tydligare blir detta faktum, om man granskar frekvensen av */c* i alla de balkar sammanlagda, i vilka *c* överhuvud förekommer. Man får då: 46 *c*, 1,491 *k*, 421 *s + k*. Sannolika antalet */c* är 12,6, om 8 *oc*, 460 *ok* ej medräknas 14,0, medan det faktiska antalet */c* är endast 4.¹ Detta resultat överensstämmer med den förklaring av *kuld* 45: 2 som tidigare berörts.

Vad KB vidkommer blir resultatet av undersökningen ett helt annat: 90 *c*, 99 *k*, 57 *s + k*. Det sannolika antalet */c* för hela balken blir (då *biscupær* ej medräknas) 27,1, om 43 *oc*, 20 *ok* frånräknas 21,2, medan det faktiska antalet */c* är 30. Såsom jag tidigare sökt visa, är KB ej enhetlig, och man har skäl att vänta, att olika skrivvanor i olika delar skola ha gjort sig gällande även med hänsyn till bruket av */c* och */k*. Om man granskar de grupper i KB vilka jag sökt visa vara olikartade, får man följande intressanta siffror: flock 3—6: 19 *c*, 4 *k*, 6 *s + k*², sannolikt antal */c* 4,9, om 10 *oc* frånräknas 4,1; det faktiska antalet är 6, dvs. förbindelsen *s + k* tecknas här alltid */c*.

Enahanda frekvensförhållanden visa sig i fl.

¹ Siffrorna för de återstående balkarna äro följande: LR: 1 *c*, 25 *k*, 10 *s + k*; sannolikt antal */c* 0,4, om 6 *ok* frånräknas 0,5; */c* saknas; CB: 12 *c*, 7 *k*, 1 *s + k*; sannolikt antal */c* 0,6, 4 *ok* frånräknade 0,8, */c* saknas. Pl: 23 *c*, 29 *k*, 12 *s + k*; sannolikt antal */c* 5,3, 13 *oc*, 13 *ok* frånräknade 4,6, faktiskt förekomma 2 */c*.

² */c* står här aldrig före palatal vokal i 3—6, vilket däremot stundom är förhållandet i 8—13, 14—17.

14—17: 19 *c*, 38 *k*, 14 *s + k*, sannolikt antal */c* 4,6—om 8 *oc*, 12 *ok* frånräknas 4,2; det faktiska antalet är 9.¹

Granskar man den sista delen, fl. 18—22. finner man: 3 *c*, 18 *k*, 5 *s + k* framför icke-palatal, 2 *s + k* framför palatal vokal. Beräkningen blir osäker vid så låga tal: */c* finnes alls ej.²

Det gives emellertid några andra omständigheter, som styrka det utslag det ovan anförda ger för dragande av en gräns mellan fl. 13 och fl. 14. Från och med fl. 14 begagnas *ok* vida oftare än *oc*, som dittills varit allena rådande (utom 1 *ok* i fl. 1 mot 13 *oc*), fl. 14—17 skilja sig åter från 18—22 genom sådana anmärkningsvärda skrivningar som *fakfœchen-den* (fl. 14), *fcriptæ* (2 ggr), *tacher* (fl. 17), medan den senare gruppen har blott 3 *c* i de vanliga orden *oc*, *luccæ*, *comber*; på tydligt inflytande från den föregående gruppen beror nog *sœchia*.

Det synes mig, som om man av det nu anförda vore berättigad att draga följande slutsatser:

i vissa fornvästgötska skrifter undviks förbindelsen */c*, i synnerhet framför palatal vokal; i andra förekommer den merendels ymnigare än bruket av *c* i andra ställningar gäve anledning att vänta;

av Vg I tillhöra av lekmannabalkarna åtminstone Md—FS, den förra kategorien

¹ *fœikil* beror enligt min mening på att ehuru */ci* kunde brukas framför palatal vokal, det dock skedde ogärna; såsom tidigare visats, framgår detta mycket tydligt av Vg III, den enda av de behandlade skrifterna, där */c + palatal vokal* i större antal förekommer.

² Angående fl. 7—13 har jag ej ovan uttalat någon bestämd mening. Siffrorna för */c /k* meddelar jag här för fullständighetens skull: 17 *c*, 29 *k*, 18 *s + k* (oberoende av följande ljud); sannolikt antal för */c* 6,7, om 9 *oc* frånräknas 3,9, medan faktiska antalet är 5.

och KB, betraktad såsom helhet, den senare;

av de olika grupperna som uppvisats i KB Vg I, höra fl. 3—6, 14—17 till den förra, 18—22 till den senare kategorien.

Till frågan om *l*- och *n*-ljudens kvalitet i de nordiska språken.

Av *Hugo Pipping*.

En av kardinalpunkterna i de nordiska språkens ljudlära har länge varit en regel angående de betingelser, under vilka *l*- och *n*-ljuden haft dental kvalitet.

Kock har i Ark. f. nord. fil. IX, sid. 268 uppställt följande lärosats:

'I det nordiska fornspråket voro *l*, *n* dentala ljud såsom långa. För kort *l*, *n* gällde följande regel: de voro dentala 1) i framljud 2) i omedelbar förbindelse med dental, utom när de efterföljdes av en dental, med hvilken de sammanstött först genom samnordisk synkope 3) troligen efter vokal med infortis; annars voro de supradentala.'

Frånsett mom. 3, vars innehåll av Kock själv framlägges med en viss reservation, anges betingelserna för dental kvalitet hos *l* och *n* väsentligen på samma sätt av Noreen i Aisl. Gr.³ § 40 och 41, Aschw. Gr. § 38 och 40 samt Pauls Gr.³ § 86. En olikhet i framställningen är den, att Noreen i Aisl. Gr.³ betecknar det icke-dentala *l*-et som kakuminalt och det icke-dentala *n*-et som alveolart (= supradentalt), medan Kock anf. st. icke gör någon skillnad mellan artikulationsställena för icke-dentalt *l*

och *n*. Jfr Celanders Om övergången av $\delta > d$ etc. Lund 1906, sid. 76.

Emellertid torde dessa regler behöva en icke obetydlig justering.

Synnerligen lärorik i detta avseende är ortografien i den isländska handskriften **AM 645, 4:o**, vars äldre del utgivits av L. Larsson 1885 jämte en inledning, i vilken redogöres för de i handskriften framträdande skrivvanorna. Denna redogörelse är emellertid ofullständig på en viktig punkt, nämligen i fråga om betydelsen av versalen *N*. Då Larssons avhandling utkom, hade man ännu icke¹ kommit på den tanken att med versalen *N* kunde betecknas ett dentalt *n*, långt eller kort.

Detta förklarar Larssons åsikt, att ett *N*, som anträffas i förbindelsen *nd*, icke skulle lämna stöd för antagandet att ett annat ljudvärde avsetts än det som betecknas med *n*.² Men numera torde denna åsikt icke kunna erkännas som riktig.

Larsson har visserligen rätt i, att det finnes fall, där användningen av versal synes hava framkallats av rent grafiska skäl. Sålunda brukas både i cod. **645, 4:to** och i **H** versal (resp. kort *s*) under förkortningstecken, utan att därmed åsyftas beteckningen av någon särskild ljudkvalitet. Se härom Larsson sidd. XVII f. samt nedanstående exempel-

¹ Jfr numera Åström Sv. L. VI.6, sidd. 98, 101, 109 ff.; XIII.2, sidd. 62 ff.; Kristensen Ark. XII 313 f.; Celanders Om övergången av $\delta > d$ i fornisländskan och fornnorskan, Lund 1906, sidd. 16 f., sid. 82. Något annorlunda Noreen Aisl. Gr.³ § 269.3, Pauls Gr.³ § 133 a.

² Se inledningen sidd. XVIII ff., sidd. LV f., sid. LVI not 1 och sid. LVIII med not 3. Sid. LVIII säges att *n* i *meint*, *munt* och *unz* tyckes visa, att *n* fördubblats före dentaler, men i not 3 tillägges: 'Att *n* ofta förekommer i st. f. *n* före och hopskrivet med *d* eger — — — — — ingen betydelse för denna fråga'.

samling, som kan verifieras med ledning av Larsson 'Ordförrådet'.

645: 5 ggr *as fveinen*, 6 ggr *nas ornen* etc., *dp dyRvm* (av *dýr* n.), *dp dvRvm* (av *dyrr* f. pl.), *dp forvm* [av *sár* n.), *dp tárvm* (av *tár* n.), *dsm etstóRvm* (av *ðettstórr* adj.), *dp óRvm* (av *or* f.).

H: 4 ggr *npm fúser* (av *fúss* adj.), *npm gollauser* och 7 ggr *npm lauser* (av *lauss* adj.), *npm víser* (av *víss* adj.) *as fveinen* (av *sveinn* m.).

Likaså synes det bero på vissa ligaturers (nþ, a nþ) bekvämhet, att man i cod. **645** finner skrivningarna:¹

synþar, *synþer*, *synþom* (3) jämte 11 former med nþ, *høfoþsynþer*; *synþga* jämte *synþogra*; *ns vanþe*, *gds vanþa* (5) jämte *ns vanþe* och *as vanþa*.²

Men det finnes å andra sidan fakta, som bevisa, att den man, som skrivit cod. **AM 645, 4:o**, förmått göra mycket fina distinktioner³ i fråga om *n*-ljudens kvalitet och för detta ändamål alternativt begagnat tecknen *N(d)* och *n(d)*. Jag hänvisar närmast till böjningen av subst. *hond* 'hand', sådan denna böjning framträder i Larssons 'Ordförrådet'.

I *nap* *hendr*, där förbindelsen *nd* efterföljes av det alveolara⁴ ljudet *r*, skrives 17 ggr *nd* och 2 ggr *Nd*. I de former av ordet, där intet alveolart ljud

¹ Se Larsson Ordförrådet, sidd. 322, 344 och 400.

² Jfr ock *pret.* *mvnþe* 'mindes' och *þanþi* 'spände'.

³ Man har rätt att i cod. **645** söka finare distinktioner än på andra håll. Larsson säger i sin utgåva, sid. XIV, 'att det isl. paläografiska systemet i denna handskrift står på sin höjd med hänsyn till rikedom och regelbundenhet på en gång'.

⁴ Jfr Noreen Aisl. Gr.³ § 34, anm. 2.

följde, skrives 17 ggr *nd* och 28 ggr *nd*. Då Larsson i 'Isl. handsk. N:o 645 4:o', sid. XVIII uppger, att *n* av rent grafiska skäl skulle använts med förkärlek, om ett *a* föregick, är det måhända försiktigast att ur statistiken lämna bort *gs* handar och *gp* handa. I detta fall fås siffrorna:

I förbindelsen *ndr*. I förbindelsen *nd* utan följande *r*.

17 *nd*, 2 *nd*

16 *nd*, 19 *nd*

I varje fall är versalen *N* i majoritet, där intet *r* följde efter förbindelsen *nd*, men i avgjord minoritet, om ett *r* följde.

Vill man gå så långt i försiktighet, att man jämför med varandra endast sådana former, där *n* föregås av samma vokaltecken, blir materialet så starkt reducerat, att slutsatserna på denna grund bliva osäkra. Men även vid sådant förfarande ser man åtminstone en skymt av det inflytande, som utövats av *r* i förbindelsen *ndr*. Ty i *ds* hende skrives *N* 5 ggr av 12, men i *nap* hendir, som nämnt, endast 2 ggr av 19.¹

Dessa fakta böra enligt min mening förklaras sålunda, att ljudförbindelsen *nd* var åtminstone i någon mån alveolariserad framför det alveolara ljudet *r*, men eljes dental. Dentalt *n* betecknades oftast med *N* och mindre ofta med *n*, medan *n* var normaltecken för ett *n*, som var alveolart eller närmast sig till det alveolara artikulationsläget. En ortografi *hond*, *pl*. hendir var emellertid svår att upprätthålla strängt, i synnerhet som kompromisser säkerligen förekommo även i uttalet. Men tendensen till en dylik ortografi är fullt tydlig.

¹ I ovanstående statistik äro naturligtvis de belägg utelämnade, där nasalen är återgiven genom förkortningstecken. Denna princip följes även längre fram, där motsatsen icke uttryckligen säges.

För att yttermera styrka min uppfattning vill jag tillfoga följande uppgifter:

undrask skrives i 645 alltid (6 ggr) med nd¹, men prep. och adv. *under* skrives med Nd 7 ggr av 23², och i pret. pl. samt pret. ptc. av verbet *finna* läses Nd i 11 fall av 15³,

endrbót, endrbóta, endrbøter skrivas alltid (5 ggr) med nd, icke Nd, men subst. *ende* skrives med N 4 ggr av 6,

ørendreke skrives alltid (2 ggr) med nd, men *ørende* alltid (3 ggr) med Nd.

Av mycket stort intresse vore de skrivningar, som anträffas i pres. ptc. och nd-stammar, om iakttagelsernas bärvidd icke vore begränsad på grund av den valfrändskap, som enligt Larsson råder mellan tecknen *a* och N. Trots de reservationer, som måste göras med anledning av Larssons iakttagelse, torde nedanstående upplysningar dock försvara sin plats.

I de adjektiviska formerna av pres. ptc. har jag räknat 41 fall av Nd (37 i sg⁴ och 4 i pl⁵) mot ett fall av nd (*nsf gangande*⁶).

¹ Subst. *undr* (ett belägg) skrives dock med Nd. Skrivaren har möjligen haft prep. *under* i tankarna, då han påbörjade skrivningen av ordet.

² I betraktande av Larssons tidigare nämnda uppgift, enligt vilken N av grafiska skäl användes med förkärlek efter *a*, får man kanske icke fästa någon avgörande vikt vid att t. ex. *ande* alltid (22 ggr) och *vandlega* alltid (9 ggr) skrivas med Nd.

³ Här kan i någon mån föreligga grafiskt inflytande från inf. fina. I verben *binda* och *senda* är Nd icke närmelsevis proportionellt lika vanligt som i preteritalformerna *fundo, fundenn*.

⁴ Se Larsson Ordförrådet under *belia, deyia, dyrka, fagna, fasta, ganga, glóa, gráta, lifa, lofa, óskialfande, óépande, renna, stýra, ugga, vella, vilia, ýla, épa*.

⁵ Se under *gráta, renna*.

⁶ För att undvika typografiska svårigheter återger jag ofta citaten ur Larsson i normaliserad form, där ingen vikt vilar på skrivningen.

Hos *nd*-stammarna, där *nap* slutade på *ndr*, har *nd* generaliserats i pluralis, såsom framgår av skrivningarna *nap búendr* (1), *frændr* (5), *lifendr* (1), *gp frænda* (1), *dp eigðndom* (1), *frændom* (1), *misgerðndom* (1).

I ordet *frændi*, som oftast användes i pluralis¹, har *nd* trängt in även i *sg* (*ns frænde* 2 fall) och i kompositionsformen (*gs frændliþs*). För övrigt skrivs *nd*-stammarnas singularformer, såvitt jag kunnat finna, alltid (44 ggr) med *nd*. Se Larsson under *ámélande*, *búande*, *húsbúande*, *dómande*, *eigande*, *fiánde*, *finnande*, *hlut-takande*, *hogguande*, *kennande*, *unnande*.

Pluralen *rekendr* 'boja' ersättes som känt någon gång med *rekander* och *rekende*², och ordet har därför icke upptagits tillsammans med de paradigm, som alltid visa *ndr* i *nap*. Man finner i **645** 2 belägg med *nd* och 2 med *nd* (se Larsson under *iárnrekendr* och *rekendr*). Alla fallen hänföra sig till *dp*.

De slutsatser jag på sid. 4 dragit ur den meddelade statistiken kunna icke rubbas av att skrivaren i en del fall underlåtit att med versalen *N* utmärka *n*-ets dentala kvalitet.³ De styrkas på ett anmärkningsvärt sätt genom paralleller hämtade från utvecklingen av *ld* framför *r*.

Vid första påseendet vill det synas, som om man på denna väg ej kunde komma till andra resultat än rent negativa sådana. I handskriften **AM 645, 4:0** betecknas i regeln⁴ både dentalt och icke-

¹ Hos Larsson 25 former i pluralis mot 5 i singularis.

² Se Noreen Aisl. Gr.³ § 412, anm. 2.

³ Se t. ex. Larsson under *glíkende* (3 *n*, 1 *N*), *kykuende* (4 *n*, 1 *N*), *rápvene* (2 *n*), *sannande* (1 *n*), *tíþende* (6 *n*). Men *fríþende* (1 *N*).

⁴ Jfr Larsson Isl. hdskr. N:o 645 4:0, sid. LVIII.

dentalt *l* på samma sätt d. v. s. med enkelt *l*. Där skrives *halda*, *valda* lika väl som *talþa*, *hvlþ*. I handskriften **H**, där dentalt *l* kan betecknas med *ll* (*hallda*, *valld*), men kakuminalt *l* endast med *l* (*talþa*, *hulþe*), skrives *al(l)dr*, *hel(l)dr*. Detta visar, att *l* i förbindelsen *ldr* icke var kakuminalt, men det kan mycket väl hava närmat sig till det alveolara artikulationsläget. Man får då fatta skrivningen *ll* som ett medel att särskilja dentalt eller alveolariserat *l* från det kakuminala, som alltid enkel-skrevs.

Att detta sistnämnda antagande är riktigt, att sålunda förbindelsen *ldr* var genomgående alveolariserad likasom *ndr*, framgår av förhållandena i fsv.

Enligt gängse regler¹ övergick dentalt *l* + *d* i den yngre fsv. till *ll* utom i ställning framför *r*.² Så förklaras motsatsen nsv. *äldre* men *hålla*. Saken är naturligtvis helt enkelt den, att *l* i förbindelsen *ldr* icke var rent dentalt. Kakuminalt torde det icke heller hava varit att döma av de nyssnämnda fisl. skrivningarna *alldr*, *helldr*. Men det kan givetvis hava blivit alveolariserat under inflytandet av det alveolara ljudet *r*.³ Alldeles på samma sätt var i det språk, som representeras av cod. **AM 645, 4:to**, *n* i förbindelsen *ndr* alveolariserat och icke rent dentalt.

¹ Se Noreen Aschw. Gr. § 292 och mom. 1. Jfr Tamm Fonetiska kännetecken, sidd. 78 ff. och Kock Ark. IX, sidd. 258 ff.

² Om dialektala avvikelser se Kock Ark. XI 325 ff., Noreen Aschw. Gr. § 291, anm. 1.

³ Fsv. känner en övergång *a* *ā* *å* för dentalt *l* + *d*, men icke för kakuminalt *l* + *d*. Se Tamm Fonetiska kännetecken sid. 14, Noreen Sv. L. I 354, Aschw. Gr. § 129.1, P. Gr.³ § 163 a, Kock Fsv. lj., sidd. 398 ff., Unders. i sv. spr. sidd. 47 f. Sv. ljudh. I 311, 372, 378. I ställning för gammalt *ldr* finner man dels *a* (nsv. *aldrig*), dels *å* (nsv. *ålder*). Vid

Även i St. homilieboken (H) spåras må h ä n d a en tendens att skriva ndr, men nd. Vid böjningen av verbet *senda* märkes i H, att (frånsett ligaturerna) fendr visar 11 nd mot 5 nd, medan i övriga former föreligga 16 nd mot 17 nd. Framför r finner man alltså här 69 % nd, men i övriga kombinationer endast 48 %. Formen *fiándr* skrives i H alltid (6 ggr) med nd, medan sing. *fiände* och kompositionsformen *fiánd(maþr)* bland 47 belägg visa 8 med nd. I en del andra fall är denna tendens dock icke uppvisbar. Beträffande böjningen av *hond* f. kan någon tvekan om den rätta uppfattningen råda. Lämnar man åsido de fall, i vilka handskriften har en ligatur av n och d¹, erhålles följande statistik:

<i>Nap</i> h e n d r	Övriga former
14 nd, 4 nd	53 nd, 24 nd

I det förra fallet föreligger alltså 78 % nd, i det senare endast 69 %, vilket stämmer förträffligt med de förhållanden vi funnit vara rådande i cod. 645, 4:o. Men om man anser ligaturen *nd* fullt likvärdig med n + d, blir resultatet ett annat. Man får då

<i>Nap</i> h e n d r	Övriga former
14 nd, 18 nd	53 nd, 52 nd

Om skillnaden mellan dentalt nd och alveolart ndr icke framträder i den ortografi, som represen-

bedömandet av dessa fall bör märkas, att enligt en del forskares mening vokalförlängningen ägt rum endast för antesonantiskt *ld*, samt att grundformen till nsv. *ålder* kan hava påverkats av mlt. *olde*, *older*, *olderdom*. Vidare bör ihågkommas, att enligt Hesselman Spr. och Stil V 103 f. utvecklingen *a* > *å* för *ld* icke inträtt likformigt över hela det svenska språkområdet.

¹ Sådana ligaturer återgivas i Wisén's upplaga av H med kursivt *Nd*. Se Wisén, sidd. IX f. Larsson i 'Ordförrådet' följer samma princip vid återgivandet av formerna i H.

teras av handskriften **H**, beror detta väl närmast därpå, att artikulationsstället för ljudförbindelsen *nd* under inflytandet av det följande ljudet *r* väl drogs ett stycke tillbaka, men icke fullt så långt som till den punkt, där artikulationen för det av gammalt alveolara ljudet *n* ägde rum. Härvid blev det i viss mån en smaksak, om *n* i förbindelsen *ndr* skulle anses stå närmare till det dentala *n* eller det alveolara *n*. Skalderna synas hava ansett, att *n(dr)* stod närmare till det dentala läget, eftersom det finnes talrika belägg för rimmen *ndr* ~ *nd* + vokal.¹ Men att skrivaren av cod. **AM 645, 4:0** haft en motsatt uppfattning, synes mig vara rätt tydligt.

Det fina gehör för språkets minsta skiftningar, som framträder i den nämnda handskriften, torde utgöra en maning att efterse, huruvida icke konsekvenserna av de skrivningar med **N** och **ll**, som anträffas i de äldsta isländska handskrifterna, kunna dragas ännu strängare än som hittills i allmänhet skett.

I viss mån skulle det ligga närmast till hands att till behandling upptaga frågan om ljudvärdet för versalen **N** i ligaturen **Nf**, som är mycket vanlig i cod. **AM 645, 4:0** (se Larsson sidd. XVIII ff.), och där **N** enligt Larsson kan vara använt med samma betydelse som *n*. Men det synes mig dock, att åtskilliga andra skrivningar, som anträffas i Larssons 'Ordförrådet' erbjuda större intresse och en säkrare vägledning vid bedömandet av de frågor, som vi här upptagit till diskussion.

Synnerligen viktiga fall anträffas bland preteritalformerna av svaga verb, hörande till 2:ndra eller 3:dje klassen. Jag vill fästa uppmärksamheten på följande former.

¹ Se Celanders sidd. 68 och 81.

Kahle Die Sprache der Skalden, sidd. 123 ff.

Av *stæla*¹: **PI** *ptc nsm* aflsteldr.

Av *greina*²: **H** *3sii* greinde, greíndefc, *ptc asf* greínda, *nsn* greínt. **EI** *3sii* greinde.

Av *hóla*: **H** *3sii* hólldifc.

Av *pína*³: **H** *3sii* píndifc, *ptc nsm* píndr 3 ggr, píndr 3 ggr, píndr, *asm* píndan, *nsm* ópíndr, *npm* ópínder. **645** *ptc nsm* píndr.

Av *sýna*: **H** *3sii* lýnde 2, lýnde 3, lýnde 3, lýndi, lýndefc. *3pii* lýndo, lýndo, lýndofc. *3sik* lýnde, lýnde, lýndefc. *ptc nsm* lýndr 2, *npm* lýnder, lýnder, *nasn* lýnt 2, lýnz c. **645** *1sii* lýnda. *3sii* lýndesc. *1sik* lýnda.

Av *tína*: **H** *1pii* tíndom 2, *ptc npm* tínder, *apf* tíndar, *nasn* tínt 2.

Av *týna*: **H** *ptc asn* týnt, *asf* týndo, *apn* týndo **645** *3sii* týnde.

Av *tæla*: **H** *ptc nsm* tælldr, *asn* tællt.

Av *selia*: **237** *ptc nsn* fellt. **H** *3sii* fellde, fellde 2. *3pii* felldo 2. *ptc nsm* felldr 2, *asm* felldan. **645** *2sii* fellder.

I det stora flertalet av dessa verbformer har enligt gängse mening ett enkelt *l* eller *n* genom ljudlagsenlig synkope av en mellanliggande vokal sammanstött med en efterföljande dental konsonant.⁴

¹ Se F. Jónsson *Opuscula Philologica*, Kjøbenhavn 1887, sid. 247; Larsson *Ordförrådet*, sid. 6.

² *i*-typerna utan prick användas icke här.

³ Verbets främmande ursprung (jfr Fr. Fischer *Die Lehnwörter des Altwestnordischen*, sid. 63) gör, att dess vittnesbörd om dentalt uttal av *n* böra användas med en viss reservation.

⁴ Att detta antagande bör utsträckas även till pret. *sellda* skall jag söka visa i det följande. Verbet *pína* står däremot ej i samma kategori som de övriga verben, emedan det svårigen kan bevisas, att pret. pínda skulle utvecklats ur en äldre osynkoperad form. Ordet *pína* kan nämligen vara bildat (av

Då nu *l* och *n* i dessa former så ofta anträffas med beteckningen *ll*, *n*, frågar man sig ovillkorligen, om icke ett *l* eller *n*, som genom ljudlagsenlig synkope sammanstött med en efterföljande dental, därvid dentaliserats. Att denna fråga i allmänhet icke besvarats jakande¹, beror enligt min mening på två felaktiga föreställningar.

1. Man har med orätt tagit som en given sak, att preteritalformerna *vanða*, *talða* uppkommit genom ljudlagsenlig synkope av bindevokalen, ehuru dennas bortfall kan ha skett analogiskt i anslutning till motsvarande företeelse hos de långstaviga verben.

2. Man har icke betänkt, att en förtidig analogisk synkopering av mellanvokalen kan ha rubbat den ljudlagsenliga utvecklingen i mer än ett avseende. Det är icke nog med, att bindevokalen kan hava försvunnit innan den uppnådde den svagtonighetsgrad, som betingade både det ljudlagsenliga bortfallet och omljudsverkningen², utan härtill kommer, att den föregående konsonantens förmåga av assimilering med en efterföljande dental kan hava gynnats, där densamma före sammanstötningen med

subst. *pína*, som är lånord) efter synkopetiden. Men böjningen *pína* ~ *pínda* avspeglar i alla fall säkerligen en levande, inhemsk typ och har därför en viss beviskraft.

¹ Åström Sv. L. VI.6, sidd. 97 och 104 har påpekat, att Degerforsmålet har dentalt *l*, (*n*) + *d* i samma fall, där de äldsta fisl. handskrifterna hade *lld*, (*Nd*), bl. a. i motsvarigheterna till fisl. **deillde*, *sellde*, och drog (sidd. 109 f.) därav den riktiga slutsatsen, att *ll*, (*N*) i dylika fall beteckna dentalt *l*, *n*. Jfr Celandersid. 77.

² Jfr min framställning i *Xenia Lideniana*, sid. 174. Resonemanget gäller lika väl för andra ordklasser som för verben och avlägsnar skälen för antagandet att ett *i*, som synkoperats efter kort rotstavelse, icke skulle verkat omljud.

dentalen gränsat till en helt obetonad vokal, men försenats där detta icke var fallet.¹

Under trycket av föreställningen om typen *vanða*, *talða* såsom en ljudlagsenligt bildad grupp av former har man gripit till rätt betänkliga utvägar för att förklara övriga hithörande former.

Om *sel(l)da* plägar det sägas, att denna form visar dentalt *l* + klusilt *d*, emedan här skulle föreligga ett bindevokallöst preteritum, där *l* och den interdental spiranten stått sida vid sida redan i urg. tid.² I-omljudet blir man då tvungen att förklara såsom beroende på lån från presenssystemet.³ Men mot dessa antaganden kunna rätt vägande skäl anföras. (Jfr Wadstein PBB XVII 416 ff.)

Redan gentemot den urg. preteritalstam **salð* från vilken man utgår, känner jag en stark tvekan. Preteritalformerna *kunna* < **kunþa*, *unna* < **unþa* och *olla* < **wolþa* tala icke till förmån för preteritalmärket *ð* i ett bindevokallöst preteritum. Å andra sidan kan man visserligen anföras de bindevokallösa preterita *munda*, *skylda* och *vilda*, hos vilka Collitz, anf. st. sid. 180 förutsätter urgammal ändelsebetoning och följaktligen enligt Verners regel en övergång *p* > *ð*. Emellertid kan *ð* hos dessa tre verb förklaras även på annat sätt. De äro alla hjälpverb, som ofta användas proklitiskt, varvid Vernersk växling måste inträda, vare sig att rotvokalen var svagare

¹ Att svagton gynnar assimilering är väl en internationell fonetisk regel. Jfr Kock Undersökningar i svensk språkhistoria, sid. 17 och nu senast Sahlgren SNF VI.2, sidd. 5 f. Se ock Celanders sid. 18, och framför allt Kock Ark. IV 163 f., VI 50 f., där motsatsen *deilde* ~ *valðe* betraktas ur denna synpunkt. Kock Ark. IX 268 anser, att grannskapet till en svagtonig vokal i vissa fall gynnar uppkomsten av dental kvalitet.

² Kock PBB XVIII 453; Noreen Aisl. Gr.³ § 230 anm. 4; Collitz Hesperia I, sidd. 69 o. 180, not 1.

³ Collitz Hesperia I, sid. 69.

betonad än ändelsevokalen eller tvärtom. Verbet *selia* är däremot självständigt och uttalades i regeln med starkton. Den preteritala form **salða*, från vilken man velat utgå, står med sin kombination av preteritalmärket *ð* och frånvaron av bindevokal fullkomligt ensam bland alla urn. preterita av självständiga verb.¹ Och därför synes den mig rätt miss tänkt.

Vissa västgerm. former, som man åberopat som stöd för en grundform utan bindevokal², torde icke hava någon beviskraft. Collitz³ menar, att fht. *stalta*, *twalta*, *qualta* visa sekundär förlust av bindevokalen och varnar för att ställa dylika verb och vgerm. *salda* i samma kategori som *munda*, *skulda*. Om Collitz dock håller på, att frånvaron av bindevokal i vgerm. *salda* är äldre än i *talda*, beror denna hans ståndpunkt enbart på den i fisl. mötande motsatsen *sel(l)de* ~ *talpe*. Den som med stöd av vgerm. *salda* vill påstå, att fisl. *selda* i urgerm. saknat bindevokal, rör sig sålunda i cirkel, ty det enda argumentet för att vgerm. *salda* redan tidigt skulle saknat bindevokal är enligt Collitz just fisl. *sel(l)da*.

¹ Jag lämnar här åsido den omtvistade frågan om *ē*-verbens preterita. Tämligen allmänt torde det anses, att de från början varit bindevokallösa. Jfr Sievers PBB VIII 90 ff., Streitberg Urg. Gr., sid. 341 och Collitz Hesperia I 94, not 1. Men gotiskan visar formerna *habaida*, *libaida* etc., och Noreen menar (P. Gr.³ § 246.2, sid. 208), att fisl. *hafða*, *lifða* etc. kunna gå tillbaka på liknande former med mellanvokal.

Enligt Collitz Hesperia I 126 beror stämtonen i preteritalmärket hos germ. bindevokallöst *sagda*, *habda*, *libda* på en ieu. utveckling $gh + t > gdh$, $bh + t > bdh$, som givetvis icke har någonting att skaffa med den postulerade urn. preteritalformen **salða*.

² Jfr Kock PBB XVIII 453.

³ Hesperia I 180, not 1.

En viktig synpunkt är, att böjningen *selia* ~ *sel(l)da* gärna bör sammanhållas med paradigm *setia* ~ *setta*, såsom även pläгат ske.¹ Men pret. *setta* kan svårligen hava uppkommit ur en bindevokallös form, ty denna skulle ljudlagsenligt hava lytt **sassa*.²

Knappast mindre djärvt än antagandet, att pret. *selda* och *setta* vore gamla bindevokallösa preterita, är påståendet att vokalen *e* i nämnda preterita skulle lånats från presenssystemet. Detta påstående kan icke försvaras med en hänvisning till former sådana som *keför*, *vendr*, *gnýða*, *knýða*.³ Generalisering av en vokal inom ett böjningsmönster med variabel vokal i rotstavelsen plägar till en början drabba jämförelsevis sällsynta ord. Småningom råka allt flere paradigm in i det nya böjningssystemets attraktionsfär, men sist, om någonsin, duka språkets vanligaste ord under för sådana inflytelser. Här finge man antaga, att två ytterst vanliga verb, *setia* och *selia*, genomgående skulle ha fått analogiskt omljud i preteritum vid en tidpunkt, då vokalväxlingen *etia* ~ *atta*, *huetia* ~ *huatta*, *velia* ~ *valða*, *telia* ~ *talða* var fullt levande, och verb, som i frekvens ingalunda kunde mäta sig med *selia* och *setia*, icke hade att i preteritum uppvisa annat än sporadiska fall av omljud eller omljudda former alternerande med oomljudda.⁴

¹ Jfr Kock PBB XVIII 454.

² Jfr Collitz sid. 14 not 1, sid. 180 not. 1. Detta påstående kan naturligtvis icke rubbas genom en hänvisning till Gommorstenens *sAte*. Då de närmast liggande runorna äro starkt skadade, är tolkningen av dessa fyra runor ytterst osäker. Jfr emellertid Bugge Tidskrift for Philologi VII 348, Kock PBB XVIII 454, Noreen Aisl. Gr.³ § 503, anm. 2.

³ Förtecknade hos Noreen Aisl. Gr.³ § 502, anm. 2 och § 503.

⁴ Jfr uppgifterna hos Noreen i Aisl. Gr.³ § 502 f.

Noreen Aisl. Gr.³ § 502, anm. 2 antager, att omljudda former, sådana som *keför*, *vendr* kunnat uppkomma på den grund, att de osynkoperade formerna av participiet ljudlagsenligt skulle haft omljud. Att tillämpa denna förklaring på participierna *seldr*, *settr* vore föga lämpligt¹, emedan ifrågavarande particip — i motsats till många andra, som höra till samma böjningsgrupp — aldrig uppvisa några osynkoperade former.

De här påpekade svårigheterna hava väl stått klara för de fleste, och det är sannolikt för att undvika dem, som Kock tänkt sig², att *selda* och *setta* äro ombildningar av **salda* och **satta*, gjorda efter mönstret av långstaviga verb hörande till 3:dje svaga klassen. Men också denna utväg är föga lycklig. Ty den, som opererar med bindevokallösa preterita, bör, såsom redan påpekades, utgå från ett pret. **sassa* icke från **satta*. En annan svårighet är, att presensbildningen hos typerna *fella*, *mōta* avviker och redan i förlitterär tid avvikit så starkt från presenssystemet hos *selia*, *setia*, att man ej inser, huru dessa former, framom presens av *velia*, *etia*, skulle kunnat tjäna som utgångspunkter för en proportionsanalogisk ombildning av pret. till *selia*, *setia*. En annan sak är, att sedan pret. *sel(l)da*, *setta* väl var bildat på ljudlagsenlig väg, en så stor likhet med de likaledes ljudlagsenliga preteritalformerna *fel(l)da*, *mōtta* uppkom, att detta ledde till förlusten av osynkoperade participialformer.

Med skäl betecknar Noreen i sin Aisl. Gr.³ § 503, anm. 1 den av Kock givna förklaringen som mycket osäker.³

¹ Säkerligen har Noreen icke heller avsett någonting sådant.

² Kock PBB XVIII 453 f.

³ Jfr ock Noreen P. Gr.³ § 246.2: 'Auffallend ist der Umlaut in wn. *selde*'.

Vid letandet efter en bättre förklaring bör man till en början observera, att det finnes en preteritalform, som i alla avseenden är analog med *sel(l)da*.¹ Av verbet *dynia* anträffas hos Arnórr iarlaskáld (Morkinskinna 114; F. Jónsson Det norsk-islandske skjaldesprog sid. 106, Den norsk-islandske skjalde-digtning A sid. 351, B sid. 324) en preteritalform *dyndo* i rim med *vndar* (läs *undan*). Kock har i PBB XVIII 441, understödd av F. Jónsson, uttalat som sin mening, att en senare skrivare här ersatt ett äldre *dundu* med *dyndu* för att åstadkomma skothending, som på detta ställe väntas snarare än aðalhending. Men detta antagande finner jag högst osannolikt. Det kan icke bero på ett misstag av en skrivare, att den ifrågavarande handskriften uppvisar en form, som på en gång fyller rimmets strängaste fordran och därjämte visar samma kombination av *i*-omljud och klusilt *d* efter enkelt (*l*), *n*, som föreligger i den säkert belagda formen *sel(l)da*.

Här föreligger tydligen en gemensam orsak till omljudet och till övergången $\delta > d$. Och denna gemensamma orsak är, att bindevokalen *i* i båda fallen synkoperats ljudlagsenligt, varvid utvecklingen tog precis samma riktning som hos de långstaviga verben. De enkla ljuden *l* och *n* hava blivit dentala i *sel(l)da*, *dyndo* (formen skulle i de äldsta handskr. givetvis ha skrivits **dyndo*), lika väl som i *hól(l)difc*, *tæll(l)dr*, *greinde*, *sýnde*, δ har efter dentalt *l*, *n* övergått till *d*², och *i* har verkat omljud. Formerna *selda*, *dynda* (och *setta*) repre-

¹ *setta* skiljer sig från *selda* med hänsyn till de sista skedena av preteritalmärkets utveckling.

² Åström Sv. L. VI.6, sidd. 109 f. och Kock Ark. IX, sid. 261, hava för längesedan framhållit, att supradental kvalitet hos *l*, *n* synes fördröja den efterföljande dentalen δ :s övergång till *d*.

sentera den ljudlagsenliga utvecklingen av grundformerna **saliðō*, **ðuniðō* (och **satiðō*).

Vid förtidig analogisk synkope, som ju lättligen kunde inträda i de kortstaviga verbens preteritum i anslutning till motsvarande ljudlagsenliga företeelse hos de långstaviga, tog utvecklingen, såsom ovan delvis redan sagts, följande riktning.

1. Den bindevokal *i*, som föll, icke ljudlagsenligt på grund av sin svagtonighet, utan analogiskt på grund av inflytandet från de långstaviga verben, hade före sitt bortfall icke nått den svagtonighetsgrad, som vid ifrågavarande tidpunkt fordrades för att omljudsverkningen skulle inträda. Därför saknas omljudet i typen *valða*, *vanða*.

2. Emedan *l*- och *n*-ljudens förmåga av assimilerings med en efterföljande dental icke var lika stor, där de båda ljuden ända till tidpunkten för sammanstötningen haft en relativt starkt betonad vokal mellan sig, som där en helt obetonad vokal försvunnit, förblev *l* kakuminalt och *n* alveolart i de på analogisk väg synkoperade preteritaltyperna *valða*, *vanða*. Jfr hos Larsson skrivningarna *duallþa*, *hulþe*, *talþa*, *spanþe* (icke -ll-, -N-).

3. Uppenbarligen emedan *ð* i förlitterär fisl. tid blivit *d* blott efter dentalt *l*, *n*, men icke efter kakuminala eller alveolara ljud, kvarstod *ð* i denna typ en tid framåt, såsom framgår av de hos Larsson förtecknade formerna *duallþa* etc. (se mom. 2).

De båda typerna **saliðō* > *selda* och **taliðō* > *talða* inrymma emellertid icke alla belagda former.

I fsv. *salde* 'sålde' (jämfte *sælde*¹) visar utvecklingen *a* > *ā* ≥ *å* (jfr *halda* > *hålla*), att här har förelegat dentalt *l*, icke kakuminalt som i fsv. *valde* (< **valðe*) > nsv. *valde*. Jfr Noreen Sv. L.

¹ Jfr t. ex. Noreen P. Gr.³, § 246.2.

I 354, Aschw. Gr. § 129.1, P. Gr.³ § 163 a, Kock Fsv. lj. sid. 398, Sv. ljudh. I, sid. 378.

Till uppkomsten av denna form kunna olika omständigheter hava bidragit. Dels har väl inflytandet från en förlitterär inf. **salia* påverkat formen *sælde*¹, dels kan *salde* betraktas som en kompromiss mellan den ljudlagsenliga formen *sælde* och ett obelagt **salðe*, som uppkommit på samma sätt som fisl. *valðe*.

Även den fortsatta utvecklingen av fsv. *salde* har försiggått på kompromissernas väg. Den ljudlagsenliga utvecklingen skulle hava gett **sälle*, men *d* i *sælde* har bevarats under inflytandet av de många preteritalformer, som innehålla ett *d*.

Fno. pret. pl. *soldum*² bör givetvis bedömas på samma sätt som fsv. *salde*. Detsamma gäller fvn. pret. ptc. *taldr*, som anträffas i rimmet *ógnvaldr*, *níu taldar* hos Sighuatr, Víkingarvísur 9: 6. Jfr Celandersid. 62 och sid. 83, not 1. Dock kan man möjligen läsa **ógnveldr*, *níu *teldar* med ljudlagsenlig böjning av verbet *telia*. Jfr den fsv. växlingen *-valder ~ -vælder* i mansnamn.³

Tvivelaktiga äro några fno. preteritalformer,

¹ Detta antagande innebär ingen inkonsekvens å min sida. Jag har bestritt sannolikheten av att det fisl. verbet *selia* skulle ombildat sitt preteritum från **salda* till *selda* på en tid, då *velia ~ valða* var den förhärskande typen. Men detta hindrar icke, att en förlitterär fsv. böjning **salia ~ sælde* kan hava utjämnats till **salia ~ salde* vid en tidpunkt, då den förhärskande typen var **valia ~ *valðe*. I det förra fallet var det fråga om en utjämning, som skulle lett till en avvikelse från den vanliga typen. I det senare fallet gäller det en utjämning, som betecknade ett närmande till den vanliga typen.

² Se Noreen Aisl. Gr.³ § 503, anm. 2.

³ Noreen Uppsalastudier, sid. 20, not 2, Aschw. Gr. § 411, anm.

som spelat en viss roll i den grammatiska litteraturen.¹

Dittografi kan föreligga i Fno. hom.

(*allra*) *valldra* Unger sid. 68: 17,

(*holld*) *hulldr* Unger sid. 73: 31,

där *ll* sålunda icke behöver ange dentalt uttal av *l*. (I den ifrågavarande urkundens språk har *ð* blivit *d* även efter samn. kakuminalt *l*. Jfr Wadstein sid. 106, Hægstad Vestn. Maalføre, sidd. 52, 64 f.)

I Fno. homiliebokens

var valldr Unger sid. 74: 5

kan skrivaren hava trott, att adj. *val(l)dr* 'vållande' förelåg.

I Spec. Reg. har Celanders (sid. 86) 1 gg funnit formen *vallðer*, men anger ej beläggstället.

Om dessa former äro äkta, kunna de alla bedömas på samma sätt som fsv. *salde*, såvida man icke vill antaga, att en dialektisk övergång *lð* till *l(l)d*, inträtt. Som stöd för ett antagande av denna sistnämnda art kunna dock åberopas yttranden av Wadstein i Fno. Hom. ljudl., sid. 134. Jfr ock Celanders sid. 86.

Böjningen *skilia* ~ *skilða*, *pilia* ~ *pilða* avviker både från typerna *selia* ~ *selda*, *selia* ~ **salda* (jfr fno. *soldum*) och *telia* ~ *talða*. Olikheten beror antagligen på att kronologien för *i*-omljudet av *e* var en annan än för *i*-omljudet av övriga vokaler. Uppkomsten av typen *skilia* ~ *skilða* kan förklaras på olika sätt.

En möjlighet är, att *i*-omljudet av vokalen *e*, som ju stod *i* mycket nära, inträdde vid en grad

¹ Wadstein Fno. Hom. ljudl., sid. 134; Celanders sid. 86; Noreen P. Gr.³ § 133 a.

av svagtonighet, som ännu icke var tillräcklig för framkallande av omljud hos de övriga vokalerna. Urn. **skeliðō* hade därför blivit **skiliðō*, medan formen **taliðō* ännu var oförändrad. Vid denna tidpunkt inträdde analogisk synkope av *i*, och resultatet måste då bli formerna *skilða* och *talða*.

En annan möjlighet är följande.

Man hade, sedan *i* synkoperats på analogisk väg utan att verka *i*-omljud, och innan omljud verkats av kvarstående *i* (*ǣ*), en böjning:

**skelia ~ skelða, *valia ~ valða.*

Därpå inträdde omljudsverkningen av kvarstående *i* (*ǣ*), men tidigare i **skelia* än i **valia*. Böjningen *skilia ~ *skelða* stack emellertid för mycket av från den vanligare typen **valia ~ valða*, som på den tiden visade samma vokal i presens och i preteritum. Därför ombildades *skilia ~ skelða* till *skilia ~ skilða*.¹

Vid ljudlagsenlig synkope erhöles givetvis pret. *skilda*², och det är möjligt, om också icke säkert, att denna form är belagd. Se C e l a n d e r sid. 54 (Hauksbók).

Preteritalformen *selda* är icke den enda, som enligt min mening blivit orätt bedömd vid försöken att pressa in fakta i något av de hittills rådande systemen.

¹ Jfr Pipping Mém. de la Soc. Néophil. IV, sid. 308.

² Mönstret *vilia ~ vilda* (bindevokallöst pret.) måste även gynna uppkomsten av pret. *skilda*. Omljudet i pret. *vilda* beror säkerligen på inflytande från optativen, som spelat en stor roll vid utvecklingen av detta verbs former. Jfr N o r e e n Aisl. Gr.³ § 522, anm. 3 (samt § 513, anm. 2 och 3, § 514, anm. 4, där inflytande från optativen på pret. ind. av andra hjälpverb omtalas).

Noreen antar (jfr sid. 2, not 1 och den därstädes citerade litteraturen), att *ll* och *n* i fall sådana som *hølldisc*, *greinde* beteckna ett *l* eller *n*, som på grund av sekundär förlängning dentaliserats. Det har redan förut framhållits av andra (se den nämnda litteraturen), att förlängning av konsonant i ställning framför annan konsonant vore en vid den ifrågasvarande tidpunkten rätt oväntad företeelse. Ej heller är det rådligt att utan tvingande skäl ansätta ett olika kvantitetsvärde för *ll* i *hølldisc* och i *hallda*, där Noreen tvekar att ange lång kvantitet för *l*. Varje teori, som tillåter antagandet, att *ll* och *n* i typerna *hølldisc*, *greinde* betecknar kort dentalt ljud, erbjuder avgjorda fördelar framför Noreens uppfattning av de hithörande problemen.

Celander sidd. 16, 82 och 84 f. anser, att kort dentalt *l*, *n* föreligger i *hølldisc*, *greinde*. Men jag tror, att Celander oriktigt uppfattat dessa formers förhistoria. Om jag förstått Celander rätt, tänker han sig utvecklingsgången på följande sätt.

1. Sedan bindevokalen synkoperats, har *ð* enligt en av Celander själv uppställd regel övergått till *d* efter ett bakre *l*, *n*, som avslutade en *lång* rotstavelse.

2. I ställning framför det klusila *d*-ljudet hava de bakre ljuden *l* och *n* övergått till dentaler.

Denna Celanders uppfattning finnes uttalad med tämligen stor bestämdhet på sid. 86, där det säges: 'Då dentaliteten av *l*, *n* i alla dessa former — såväl *ðeillð(e)*, *huíllðe*, *sýnðe* som *stullðe*¹, *synnð* — är sekundär i förhållande till utvecklingen av *ð* > *d* — — — — —.'

Det finnes emellertid viktiga omständigheter, som tala för, att Celander här förväxlat orsak och

¹ Tryckfel för *stullðr*.

verkan, att det är dentaliteten hos *l* och *n* i *hólldifc*, *greinde*, som framkallat övergången $\delta > d$ och icke omvänt. Ej heller kan det vara riktigt, att rotstavelsens längd skulle spelat den roll i fråga om den ljudlagsenliga utvecklingen, som Celander velat tillskriva densamma.

Jag skall i det följande diskutera en hel del fakta, som vida mera osökt foga sig efter min uppfattning än efter Celanders.

Celander har sidd. 13—18 på ett övertygande sätt visat, att kort dentalt *l*, *n* föreligger i de hos Larsson belagda formerna *ſcalldu*, *ſcaldu*, *mvndo*, *mundu*, *huru* de än skrivas. Om man utgår från den av mig företrädde ståndpunkten bliva dessa former omedelbart begripliga. Konsonanterna *l* och *n* hava ljudlagsenligt sammanstött¹ med ett följande δ . Därvid skola *l* och *n* bliva dentala, och efter dentalt *l*, *n* skall δ övergå till *d*. Även Celander är (sidd. 17 f. och 88) åtminstone till en viss grad benägen att förklara motsatsen *skaldu*, *mundu* ~ *valðe*, *dunðe* därmed, att *l*, *n* i den förra gruppen hade (post)dental, i den senare supradental (resp. kakuminal) artikulation. Men denna förklaring står i intet direkt sammanhang med hans förklaring av växlingen $\delta \sim d$ i preteritum av de svaga verben. Här förfäktar Celander — trots skrivningarna *hólldifc*, *greinde* etc. — den meningen, att δ i *deilde*, *greinde* blivit *d* efter bakre *l*, *n* och påstår, att det är rotstavelsens kvantitet,

¹ I det föregående har det visserligen blott varit fråga om sammanstötning genom ljudlagsenlig synkope av en mellanvokal. Men då det betonats, att hindret för övergången varit en analogiskt synkoperad vokal av en viss betoningsgrad, är det klart, att övergången $l\delta$, $n\delta > ld$, nd måste äga rum vid ljudlagsenlig sammanstötning, även där ingen mellanvokal funnits.

icke kvaliteten¹ hos *l*, *n*, som fäller utslaget mellan *ð* och *d* i typerna *valðe*, *deilde*, *dunðe*, *greinde*.

Tydiligen medveten om svagheten i detta resonemang har Celanders i reserv en annan förklaring av *skaldu*, *mundu*. Enligt denna skulle övergången *lð*, *nð* > *ld*, *nd* i dessa former framkallats av deras bruk i proklis framför en starktonig infinitivform.²

Jag påstår icke, att en dylik specialförklaring vore i och för sig oantaglig. Men jag annoterar som ett plus för min åsikt, att jag alls icke behöver anlita någon specialförklaring för formerna *mundu*, *skaldu*. De foga sig omedelbart efter samma regler som dem jag tillämpat vid förklaringen av de svaga verbens preteritalformer. Att den föregående stavelens längd icke spelar någon avgörande roll vid den ljudlagsenliga utvecklingen av ljudförbindelserna *l* + *ð* och *n* + *ð* framgår å ena sidan av pret. *sel(l)da* < **salidð*, där *l* blivit dentalt och *ð* övergått till *d*, fastän rotstavelsen är kort, samt å den andra sidan av pret. *girnþa*³, där — trots rotstavelsens långa kvantitet — *ð* kvarstår, detta synbarligen emedan det alveolara *r*, som föregick *n*, hindrat *n* från att dentaliseras vid sammanstötningen med *ð*. Motsatsen *sýnda* ~ *girnþa* förefaller fullt naturlig för den som anser, att den äldsta övergången *ð* > *d* efter *l*, *n* inträdde blott om *l*, *n* var dentalt.⁴ För

¹ Jfr de bestämt formulerade uttalandena i kap. XIII, sidd. 87 och 92.

² Celanders sidd. 18, 88 och framför allt 92, där det tidigare alternativet med tämligen stor bestämdhet tillbakavisas.

³ Enligt Larsson Ordförrådet växlade i de äldsta isl. handskrifterna *girnþa* med *girnda* (jfr *fyrnda*). Formerna *girnda*, *fyrnda* kunna kanske förklaras som nybildningar efter mönstret *nefna* ~ *nefnda*. Beträffande de anförda fakta (icke deras förklaring) se Celanders sidd. 4 ff.

⁴ Jfr Åström Sv. L. VI.6, sid. 110 och Kock Ark. IX, sid. 261. Båda dessa forskare anför pret. *girnþa* som bevis

Celander, som menar att *l-* (*n-*)ljudets dentalitet i dylika fall uppkom som en följd av övergången $\delta > d$ är formen *girnpa* besvärlig och kräver en specialförklaring. Celander antager, att *girnpa* uppkommit genom en kompromiss mellan *girnda* och *girða*, där *n* fallit i trekonsonantisk förbindelse. Förklaringen är fyndig, men obehövlig. Och den säger oss icke, varför typen *girnpa*, där *n* aldrig skrives med versal, förekommer i de äldsta handskrifterna, medan dessa samma handskrifter i typen *nefnda*, där *n*-ets dentalitet stundom uttryckligen anges genom versalen *N*, alltid visa klusilt *d*.¹ Även här förekom ju bortfall av *n*.

Från min ståndpunkt sett, förefaller allt detta fullt naturligt. I pret. *nefnda* har *n* dentaliserats vid ljudlagsenligt sammanträffande med en dental, varpå δ efter dentalt *n* (som kunde tecknas med versalen *N*) övergick till *d*. I pret. *girnpa* har *n* under inflytandet av *r* bibehållit sin alveolara kvalitet, och i ställning efter detta alveolara *n* (alltid tecknat med *n*) har δ (*p*) till en tid kvarstått.

Emellertid är det ju naturligt, att dessa typer ömsesidigt kunnat påverka varandra. Formerna *girnda*, *fyrnda*, som bildats i anslutning till typen *nefnda*, uppträda redan i de äldsta handskrifterna och äro där till och med i majoritet.² Senare upp-

för att övergången $\delta > d$ efter *l*, *n* till en början uteblivit, om *l*, *n* var supradentalt eller kakuminalt. Mitt resonemang är egentligen blott en upprepning av Åströms, då denne säger: 'Icke håller kan det gärna vara riktigt att med *Wimmer* (a. st.) göra skrifningen med *p* (resp. δ) efter *l* ock *n* beroende af rotstafvelsens korthet, då man ju har de tydliga fallen *girnp* och *girnpesc*, som strida däremot.'

¹ Jfr *nemnder*, *nemndom* samt 12 preteritalformer av *nefna* skrivna med *n*. Dessutom *efnt*, *efnd*, *efndi* (med *n*). För *girnpa*, *girnda*, *fyrnda* finnas 8 belägg med *n*.

² 5 *d* mot 3 *p*, se Celander sid. 6.

träder typen *nefnþa*, och det är väl troligt, att böjningen *girna* ~ *girnþa* bidragit till dess uppkomst. Denna förklaring av formen *nefnþa* är kanske icke uttömmande, men då Celanders synes ha visat, att *nefnþa* är sekundärt i förhållande till *nefnda*¹, är frågan om uppkomsten av typen *nefnþa*² av ingen betydelse i detta sammanhang.

Vid studiet av övergången *ð* till *d* i de fall, där *ð* sammanträffat med *l*, *n* efter synkopering av en mellanliggande vokal, har man försummat att draga upp paralleller med utvecklingen *ð* > *d* efter *l* i de fall, där ingen mellanvokal funnits.

Vanligen säges kort om gott, att *lð* i det sistnämnda fallet skulle gett *ld* i förlitterär tid.³ Men granskar man litteraturen i ämnet samt det föreliggande materialet något närmare, skall man med lätthet finna, att *ð* i den urg. förbindelsen *lð* är bevarat ännu på de äldsta isl. handskrifternas tid, om *l* på grund av association med former, i vilka ingen dental följde, hade bibehållit sin kakuminala karaktär.

Ett synnerligen beviskraftigt belägg är fisl. *stulðr* 'stöld', som i de äldsta isl. handskrifterna alltid skrives *stulþr*. Hos Larsson finner man 6 samstämmiga belägg, hänförande sig till olika kasusformer. Enligt Tamm Om fornn. fem. afleda på

¹ Jfr Celanders sidd. 6 och 57.

² Likasom de äldsta handskrifterna hava *nefnda* med klusilt *d*, hava de även *eflda*. Enligt mitt sätt att se saken bör *l* här hava varit dentalt. Det dubbelskrives emellertid aldrig. Kanske beror detta på att en sammanställning konsonant + dubbelkonsonant + konsonant föreföll stötande. Jfr Celanders sid. 85. Knappast torde *l* i *eflda* hava haft annan kvalitet än *n* i *nemnda*.

³ Jfr Noreen Aisl. Gr.³ § 217.1 och anm., P. Gr.³ § 61 a.

ti och på *iþa*, sidd. 20 och 26 är detta ord likasom fsv. *styld* f. en stam på *-ti*, enligt Sievers PBB V 114 och Kluge Nom. Stammb.² § 133 en stam på *-tu*, men alla synas vara ense om att aldrig någon vokal synkoperats mellan *l* och *ð*.¹ Att *l* här var kakuminalt trots det redan urgermanska grannskapet till en dental, framgår av följande omständigheter.

1. Nsv. och redan den yngre fsv. hava formen *stöld* med ett *ö*, som uppkommit ur *y* i ställning för kakuminalt *l*. Se härom Kock Ark. IX 59, Sv. ljudh. I 546, sid. 459, Noreen Aschw. Gr. § 116, sid. 109.

2. Nsv. *stöld* < fsv. *styld* visar ingen assimilation *ld* > *ll*, och denna assimilation skulle ovillkorligen ha inträtt, om *l* här varit dentalt. Se Kock Ark. IX 258 f., Noreen Aschw. Gr. § 292.1.

3. I de hos Larsson upptagna formerna av fisl. *stulþr* enkelskrives *l* alltid. Då beläggen äro få (endast 6) har detta sistnämnda faktum icke någon avgörande betydelse, men det står i full samklang med de under momenten 1 och 2 påpekade omständigheterna.

Orsaken till att fisl. *stulðr*, fsv. *styld* ~ *stuld* visa kakuminalt *l* är säkerligen den, att ordet så nära ansluter sig till verbet *stela* med dess olika former. Detta finnes antytt hos Kock i Ark. IX. Där säges på sid. 260: 'Vissa av dessa ord' — fsv. *styld* hör till de kort förut uppräknade orden — 'hade l, emedan *l*-ljudet först genom den samn. synkoperingen sammanstött med dentalen — — — —; i andra kan *l*-ljudet måhända bero därpå, att de ord, från hvilka de på nordisk ståndpunkt avletts, hade

¹ Jfr Noreen Aschw. Gr. § 409.3 b, där växlingen fsv. *stuld* ~ *styld* ställes i en helt annan kategori än de i anm. 3 upptagna fallen med synkoperad mellanvokal.

detta ljud'. Sid. 259 sammanställer Kock *stöld* med *stulen*.

Det intressantaste vid detta ord är nu den omständigheten, att, såsom fisl. *stulþr* visar, δ i den urgermanska förbindelsen *lð* bevarats som spirant, där *l* icke varit dentalt.

Detta faktum ger ett mycket kraftigt stöd åt mitt påstående, att i preteritaltyperna *hól(l)da*, *sýnda* övergången $\delta > d$ framkallats av den dentala kvaliteten hos *l*, *n* och icke omvänt. I motsats till vad Celanders antagit, är det icke rotstavelens längd, som spelar den avgörande rollen för den ljudlagsenliga utvecklingen. Fisl. *vald* (jfr d. pl. *vǫlldom* i St. Hom.) står med avseende å rotstavelens längd i urn. tid i samma kategori som *stulðr*, men visar övergång $\delta > d$, emedan *l* i *vald* var dentalt, vilket bl. a. framgår av skrivningen med *ll*.

I fråga om den kakuminala kvaliteten hos *l* stödes fallet *stulðr* av fsv. *byld*, nsv. *böld*, fsv. *kyld*, nsv. *köld*, där *l* och δ säkerligen också stått sida vid sida i urg. tid. Se härom Tamm Om fornn. fem. afleda på *ti* och på *iþa*, sid. 28, Fonetiska kännetecken, sid. 78 f., Kock Ark. IX 58 f., 258 ff., Sv. ljudh. I 546, sid. 459, Noreen Aschw. Gr.³ § 116 och § 292.1, Falk-Torp Et. Wb. I 121 (*Byld*). Att med Falk-Torp Et. Wb. I 592 (*Kulde*) skilja nsv. *köld* från fsv. *kyld* och härleda ordet ur en grundform **kôlipô* är föga tilltalande, då det står fast, att fsv. *byld* gett nsv. *böld* och fsv. *styld* gett nsv. *stöld*.

Den kakuminala kvaliteten hos *l* i fsv. *byld*, *kyld* har givetvis bevarats i anslutning till *bulin* och **kulin*, nsv. *bulen*, *kulen*. Se Kock Ark. IX 259.

Tamm Om fornnordiska fem., sid. 28 och Fonetiska kännetecken, sid 79 hade redan sammanställt *böld* med *bulen*, *köld* med *kulen* och *stöld* med *stjåla*, men han tänkte sig förklaringen av dessa former

annorlunda än Kock. Tamm menar att *ld*, ehuru representerande den urg. förbindelsen *lð*, bevarats i nsv. *stöld*, *böld*, *köld*, emedan dessa ord skulle anslutit sig till avledningar på *d*, i vilka annan konsonant än *l* föregick. Kocks förklaring är dock vida bättre, ty antagandet att *l* var kakuminalt förklarar på en gång övergången $y > ö$ och uteblivandet av assimilationen $ld > ll$. Härtill kommer, att nsv. dialektformer vittna om, att *l* i dessa ord verkligen var kakuminalt. Se Kock Ark. IX 59.

Ett stöd hade fsv. *styld*, *byld*, *kyld* med kakuminalt *l* i ordet **dæld* (nsv. *däld*), om grundformen var **ðǣliðō*¹, samt i en eventuell fsv. motsvarighet till fisl. *fiðlð* < **feluðō*.² Ty här var *l* kakuminalt på den grund, att *l* och *ð* i flere kasus sammanstött genom analogisk synkope likasom i pret. *valða*. Hesselman har nämligen i Västn. stud. II gjort troligt, att kortstaviga subst. av denna typ förlorat sin mellanvokal på analogisk väg i nsg och därmed likställda kasusformer. Men denna typ är rätt svagt företrädd och kan endast på omvägar (genom ett obelagt fisl. **stylð* ~ **stulð* f.) hava påverkat fisl. *stulðr*. Dessutom är den av Kock givna förklaringen till *l*-ets kakuminala karaktär i typen *styld* så enkel, att man ej behöver söka andra förklaringsgrunder. Vad jag här haft att tillägga är iakttagelsen, att de äldsta fisl. handskrifterna i ordet *stulðr* (skrivet *stulþr*) bevara *ð* efter kakuminalt *l*.

Av denna iakttagelse framgår, såsom redan antytts, att den övergång $ð > d$ efter *l*, som föregick nedskrivandet av de äldsta isländska handskrifterna, var betingad enbart av den dentala karaktären

¹ Jfr Tamm Fonetiska kännetecken, sid. 79; Hægstad-Torp Gamalnorsk Ordbok, sid. XLVIII.

² Jfr Hægstad-Torp anf. ställe.

hos likvidan *l*, men icke av den tidpunkt, vid vilken *l* och *ð* kommit att stå invid varandra.

Av stort intresse äro de olika formerna för fisl. *hǫlðr* 'självägande man'. Skrivningen *haul(l)dr* (med *d*, icke *ð*) är säkert belagd i fisl. handskrifter redan på den tid, då ljudförbindelserna *ld* och *lð* ännu höllos strängt åtskilda från varandra. Meningarna hava varit delade därom, huruvida skrivningen *au* här betecknar *o*¹ (resp. en ur *o* sekundärt utvecklade diftong²) eller en med *o* avljudande diftong.³ Celanders argument mot Falks påstående, att *haul(l)dr* till sitt ursprung är likvärdigt med *hǫldr*, utgöres av ett motpåstående, enligt vilket en form *hǫldr* med *d* icke kan förklaras, och Celanders ansluter sig därför till den Johansson-Noreenska hypotesen om en urgermansk växling **xalupís*: **xaulpís* med ieur. anor.

Det torde väl icke råda mer än en mening därom, att man endast i yttersta nödfall bör förklara den i fisl. ~ fno. tid anträffade växlingen *hǫlðr* ~ *hǫldr* (*hauldr*) såsom en reflex av processer, som försiggått i urtiden.

Den Johansson-Noreenska stamformen utan vokal mellan *l* och *p* och med diftong i rotstavelsen finnes icke heller förtecknad i FFT 84. Att med Celanders a priori förklara en form *hǫldr* för omöjlig torde icke vara rådligt.

Det riktigaste förfaringssättet synes mig vara att helt enkelt acceptera förekomsten av en växling *hǫlðr* ~ *hǫldr*, samt att söka förklaringen till densamma i någon växling inom paradigmet, som icke

¹ Jfr Larsson Ordförrådet, sid. 167.

² Falk Ark. f. nord. fil. V 123 f.

³ K. F. Johansson Beiträge zur griechischen Sprachkunde, sid. 135, not 1; Noreen Aisl. Gr.³ § 166.3; Celanders anf. st., sidd. 63 f.

ligger alltför långt bortom uppkomsten av de äldsta litterära minnesmärkena.

Till en början åtnöjer jag mig att konstatera följande fakta:

1. I de av Wisén utgivna Carmina Norroena förekommer ordet *hōldr* 28 ggr i pluralis men blott 1 gg i singularis.

2. I sju av dessa 29 fall rimmar *hōldr* med ett ord som innehåller *ld* < urg. *lð*. Belägg: Vellekla 4: *hiald-Viðurr* ~ *hōlda*. Vellekla 12: *hōlda* ~ *halda*. Eiríksdrápa 23: *giöld* ~ *hōldar*. Geisli 6: *skiöldungr* ~ *hōldum*. Íslendingadrápa 25: *hōld* ~ *aldri*. Hrynhenda Sturlu 12: *mildir* ~ *hōldar*. Hrafnsmál 19: *hōlda* ~ *hervaldir*.

I två fall rimmar *hōldr* med en form, som redan i förlitterär tid innehållit ljudförbindelsen *ld*, ehuru urg. *lð* icke föreligger.¹ Glymdrápa 7: *hugfyldra* ~ *hōlda*. Eiríksdrápa 22: *eldrinn* ~ *hōlda*.

I tre fall rimmar *hōlðr* med en form, som i de äldsta handskrifterna åtminstone i regeln visar *lð*. Oláfsdrápa 2: *dylði* ~ *holðar*. Geisli 4: *meginfiolði* ~ *holða*. Hrynhenda Sturlu 9: *gylðir*² ~ *hōlða*.

3. Stammen **haluþ-* har ljudlagsenlig synkope av andra stavelsens vokal i hela pluralen, men av singularens kasusformer hava nom. gen. och ack. fått *u* synkoperat på analogisk väg.

4. Ovan sid. 10 hava anförts säkra exempel (*hølldifc*, *sýndo* etc.) på att alveolart *n* och kaku-minalt *l* blivit dentaler vid ljudlagsenligt sammanträffande med en efterföljande dental.

Ur dessa fakta framskymtar följande av oss redan tidigare funna regel:

Där *l* efter ljudlagsenlig synkopering av en efter-

¹ Jfr Celanders anf. st., sidd. 41 och 57.

² Om en form *gil(l)dir* se Celanders sid. 64.

följande vokal sammanstötte med interdentalen *ð*, blev *l* dentalt¹, varvid *ð* övergick till *d*.

Där *l* sammanstötte med *ð* genom analogisk synkope av en mellanvokal, bibehöll *l* sin kakuminala karaktär, och övergången *ð* > *d* uteblev. Ordet *holdr* visar vanligen *ld*, emedan det företrädesvis användes i pluralis, där synkoperingen överallt var ljudlagsenlig. De jämförelsevis sällsynta formerna med *lð* härstamma från de sparsamt företrädda singulara kasusformer, i vilka mellanvokalen synkoperats på analogisk väg.

Tanken på att bevarat *lð*, *nð* i vissa fall kunde bero på inverkan från former, i vilka mellanvokalen ljudlagsenligt skulle bevarats, har icke varit främmande för Celanders², men han tyckes icke hava tänkt på, att dessa formers makt att bevara *ð* kan hava varit densamma, vare sig att mellanvokalen ljudlagsenligt kvarstod eller synkoperades analogiskt.

Mycket huvudbry har vållats av de växlande skrivningar, som möta oss i namnet på folkslaget vnder. Utom att rotvokalen *i* växlar med *e* har det sagts, att också *ð* växlar med *d*. Se härom Dahlerup Ágrip, Forord sid. XXI, S. Bugge Ark. f. nord. fil. II 228 ff., Noreen Aisl. Gr.³ § 404, Celanders anf. st., sidd. 49, 50, 51, 52, 54, 62, 69, 70.

Beträffande Celanders behandling av problemet måste det till en början påpekas, att Celanders indragit i diskussionen några former, som alls icke höra hit.

St. Hom. 68: 16—17 *vendes monnom* betyder icke 'vender' utan 'illgärningsmän'. Förf. till denna

¹ Märk skrivningen *haulldr* med två *l*. Larsson Ord-förrådet sid. 167, Celanders sid. 63.

² Se anf. st., sid. 12, not 2 och sidd. 73—75.

skrift kan omöjligen hava sagt, att Kristus skulle valt det dödssätt, som plägade drabba vänderna.

Betydelsen 'illgärningsmän' föreligger även i Palæografisk Atlas, Oldnorsk-Islandsk Afdelning 1905, n:r 34.

rad 4: uændif monnum

rad 5: uendif manna.

Orden ingå i en prosaisk parafras av Markús Skeggiasons vers:

Vorgum eyddi Vinða fergir

men utgöra en omskrivning av *vorgum*, icke av *Vinða*.

Mycket osäkert är även, om mitt förslag att sammanställa ortnamnet *Windau* (Sjonhem II *uitau*) med folkslagsnamnet *vender*¹ är riktigt. Märkas bör, att även den krokiga å, som mynnar ut vid *Windau*, på kartan bär namnet *Windau* och i germanernas mun kanske haft ett namn, vars förra led framkallats av åns vindningar eller ställts i samband med dem.²

Bland viktigare belägg för folkslagsnamnet *vender* kvarstå t. ex. följande:

Rimmet *Venða ~ spenði* hos Arnórr Jarlaskáld. Se S. Bugge Ark. II 229, Celanders sid. 61, not 1 och sid. 62.

Rimmet *Vinðr ~ vönðusk* hos Oddr Kíkinaskáld. Se Celanders s. 62.

Rimmet *Vinða ~ unði* hos Þjóðólfr Arnórsson. Se Bugge Ark. II 229.

¹ Se Pipping Neuphil. Mitt. 15/11—15/12 1902, sid. 2. Noreen Aschw. Gr., sid. 495 f. Celanders anf. st., sid. 49, not 1. Jfr Ark. f. nord. fil. XXII, sid. 66, not 1.

² Det heter på Sjonhemstenen II [han. ua]rp. tauþr. a. uitau. Måhända har ristaren velat säga, att döden inträffade på floden Windau.

Vidare synes det vara klart, att skrivningarna *Vindland* och *Vendland* förekomma. Se S. Bugge Ark. II 228—230 och Celander sidd. 49, 52 och 54. Här kan, såsom Bugge sid. 230 och Celander sid. 51 påpekat, ställningen framför *l* hava påskyndat utvecklingen $n\delta > nd$.

Beträffande de skrivningar med *d*, som förekomma i simplex *Vindr*, menar Bugge Ark. II 230, att ett efterföljande *r* likasom *l* skulle hava påskyndat övergången $n\delta > nd$. Celander sid. 50 f. anser detta antagande vara ur fonologisk synpunkt svår-förklarligt och menar, att motsättningen *vinðr* ~ *vinða* är av helt och hållet grafisk natur. Om sannolikheten av detta sistnämnda antagande kunde med skäl tvistas, men då Celander samtidigt visar, att handskriften **Holm. 2, 4:to**, i vilken Bugge anser sig ha konstaterat förekomsten av växlingen *Vindr* ~ *Vinða*, ofta använder δ som tecken för δ (fastän detta icke framgår med nödig tydlighet ur Munch-Ungers edition), så kan man egentligen icke fästa någon avgörande vikt vid de former med δ , som anträffas i denna handskrift.

I cod. **Holm. 18, 4:to** finnes formen *vinðversca*, men då samma handskrift har *tiðenðe*, är det ej säkert att ett uttal med klusilt *d* åsyftas. Se Celander sid. 52.

Enligt Celander sid. 54 har Fríssbók 6 *Vindr* och 3 *Vinðr*, 3 *Vinda*, 1 *Vindom*, 1 *Vinðom* och 9 *Vindland*. Celander anmärker härtill, att formen *Vindr* kan vara påverkad av *Vindland*¹, samt att säkra fall finnas, om än icke alltför talrika, i vilka δ står för väntat δ .

Viktiga för bedömandet av frågan om före-

¹ Det dentala *l* kan hava bidragit till att dentalisera *n* i den föregående förbindelsen $n\delta$, varefter δ övergick till *d*.

komsten av klusilt *d* i *Vinðr* (~ *Vindr*) äro ännu två skalderim, nämligen:

Geisli 29: 8 *Vindversk of hrðe gindu*
Halldórr ókristni: *Vinda skeiðr ok gindo*

I den senare versen hava *alla* handskrifter *Vinda*¹ (se F. Jónsson Heimskringla I 454 noten), men det är å andra sidan omtvistat, huruvida man har att läsa *gindu* eller *ginðu*. Se härom Celanders sidd. 69 ff.

Slutsumman av den föregående undersökningen är följande:

Säkert belagda äro formerna: *Vinðr*, *Vinða* och *Venða* (se framför allt de på sid. 32 anförda rimmen) samt *Vindland*, *Vendland*. Därjämte finnas vissa indicier för förekomsten av formerna *Vindr* (*Vinda*), om också dessa former icke kunna anses som fullt säkert belagda.

Alla dessa former, både de säkra och de mindre säkra, kunna förklaras med lätthet, om man utgår från de synpunkter jag anlagt vid bedömandet av växlingen *hplðr* ~ *hpldr*.

Nom. pl. av folkslagsnamnet *Vinðr* skulle ljudlagsenligt lyda **Viniðr*, men andra stavelsens vokal är här synkoperad på analogisk väg. Om genom-synkoperingen skedde, förrän omljud verkades av ett *i*, som ljudlagsenligt skulle kvarstått, erhöles formen *Venðr*, eljes *Vinðr*.

Om man med flertalet grammatiker anser, att ett *i* synkoperat efter kort rotstavelse icke verkat omljud, erhålles enligt min regel för övergången *nð* > *nd* en ljudlagsenlig g.pl. *Venda*. Anser man med (Wadstein² och) mig, att vokalen verkat om-

¹ Skrivningen *Vindversk* i Geisli torde icke vara avgörande. Jfr de många fall av *d* = *ð* som anträffas här. Se Jónsson Den norsk-islandske Skjaldedigtning A I, sid. 464.

² Wadstein PBB XVII 412 ff.

ljud vid ljudlagsenlig synkope, även om den föregående rotstavelsen var kort, fås *Vinda*. Påverkad av n. pl. **Weniðr* (>**Viniðr*) kunde denna form alternativt utbyta sitt *i* mot *e* och sedan bibehålla denna vokal till en tid, oberoende av de förändringar, som nominativen eventuellt undergick efteråt. Eller: omljudets inträde i g.pl. *Vinda* kunde hindras därigenom, att detta omljud icke inträtt i nominativen, när *i* synkoperades i genitiven.¹ Eller: vokalen *e* i gen. beror på lån från nom. *Venðr*, vars uppkomst nyss förklarades.

Ett stort intresse erbjuda de femininer på urn. *-iþō*, i vilka denna avledningsändelse föregicks av ljudförbindelsen *-rn-*.

Om vi hos Larsson slå upp formerna för **fyrnþ*, *girnþ*, *(á)girnþ* och *(góþ)girnþ* finna vi i de enstaviga formerna 3 nd och 5 nþ, i de tvåstaviga formerna (bland vilka jag räknar ns *girnþen* med bestämd slutartikel) 2 nd och 23 nþ.

Formerna med nþ äro i så avgjord majoritet, att man ej kan undgå att här finna en bekräftelse på det av mig tidigare uppställda påståendet: 'Även där *n* genom ljudlagsenlig synkope kom att stå framför *ð*, bevarade *n* sin alveolara och *ð* sin spirantiska kvalitet, såvida *n* föregicks av det alveolara ljudet *r*'.

En specialförklaring kräva då beläggen med nd. Sannolikt har avledningsändelsen *d* inkommit från typen *reynd*, *hefnd*, där den är ljudlagsenlig icke blott enligt Celanders teori, utan även enligt min, eftersom *n* här genom ljudlagsenlig synkope² sammanträffat med *ð* utan att föregås av ett *r*. Omvänt hava ju enligt ett antagande, som gjorts av Celan-

¹ Jfr Pipping Mémoires de la Société Néophilologique à Helsingfors IV 300.

² Jfr Hesselman Västn. stud. II.

der, formerna *as* *huílp*, *gs* *sálp* ar vid sidan av normalformerna *huíl(l)d*, *deil(l)d* uppkommit genom systemtvång [inflytande från *kyr(r)ð*, *fylgð* etc.].¹

Fisl. *eldr* och motsvarande östnordiska former hava länge vållat forskarna stora svårigheter.² Åsikterna hava företrädesvis vacklat mellan grundformerna **ailiðaz* och **ailðaz* samt en stamväxling **ailiðaz* ~ **ailðaz*.

Det åligger mig i detta sammanhang att visa, att de olika nordiska formerna av detta ord äro kompatibla med de av mig uppställda reglerna. I åtskilliga punkter sammanfaller min framställning givetvis med tidigare uttalanden av andra forskare.

I likhet med Celanders (och andra) utgår jag från en grundform **ailiðaz*, vars mellanstavelse undergick ljudlagsenlig synkope i en del kasusformer, analogisk synkope i andra. Möjligen äro ett fåtal osynkoperade former bevarade i fsv.³

¹ Se härom Celanders sidd. 3, 9—12 och 57. För min del ville jag till Celanders förklaring foga ännu följande anmärkning. Om *huílp*, *sálp* ljudlagsvidrigt bibehöllo kakuminal kvalitet hos *l* i anslutning till *huíla* (subst. och verb) och till flertalet former av adj. *sáell*, måste övergången *ð* > *d* givetvis utebliva. Jfr ovan sidd. 25 ff. om *stulpr*. Märk att *l* alltid enkelskrives i *huílp*, *huílp* ar, *sálp* ar, medan flere belägg för dubbelskrivning anträffas i *huíl(l)d*, *huíl(l)d* ar.

² Jfr t. ex. Holtzmann *Altdeutsche Grammatik* I.1, sid. 70. Löffler *Sv. L.* I 271 ff. Schagerström *Ark.* IV 346, noten. Kock *Medeltidsordspråk* II 33. *Sv. ljudh.* I 199 f. Noreen (se registren till grammatikerna och) nu senast *P.Gr.*³ § 41 b och § 144 II a. K. F. Johansson *Ztschr. f. d. Phil.* XXXI 285 ff. Zupitza *KZ* XXXV 265. Celanders *anf. st.* sidd. 8 f. och 66, samt *Ark.* XXII 31. Tamm *Et. Ordb.* sid. 122, *Fonetiska kännetecken*, sid. 79. Falk-Torp *Et. Ordb.* I 327, *Et. Wb.* I 460 f. FFT sidd. 3 f. Lindgren *Sv. L.* XII.1. sid. 61. Hægstad-Torp *Gamalnorsk Ordbok* sid. XLVIII.

³ Se Noreen *Aschw. Gr.* § 384, anm. 2.

Vid ljudlagsenlig synkope av mellanvokalen utvecklade sig $l + \delta$ till samnordiskt dentalt $l + d$, i de äldsta isländska handskrifterna ofta (18 ggr av 36 i St. Hom.) återgivet med lld och i fsv. och nsv. reflekterat av $ll < ld$ — ett icke ovanligt uttal. Vidare måste, vid ljudlagsenlig synkope av mellanvokalen, den samnordiska diftongen $\ae i$ i första stavelsen kontraheras, en process, som återspeglas av vokalen i fisl. *eldr* (och fsv. **ælder*?¹). Den omständigheten, att både fsv. och nsv. hava att uppvisa former med ld , beror framför allt därpå, att l och δ i flere kasus sammanstött genom analogisk synkope, varvid l bibehöll sin kakuminala kvalitet. I någon mån föreligger kanske också inflytande från det alveolara nominativmärket r , som framför sig icke tolererade förbindelsen dentalt $l + d$. Det var, som tidigare påpekats², endast dentalt $l + d$, icke kakuminalt eller alveolart $l + d$, som i fsv. övergick till ll . Det nsv. uttalet *eld* med slutet e -ljud, som motsvarar varken fisl. *el(l)dr* eller fsv. **ælder* har uppkommit i de former, där ingen ljudlagsenlig synkope av mellanvokalen inträdde.³

Ser man saken på detta sätt, får man samma förklaring för växlingen $ll \sim ld$ i nsv. *ell \sim eld* som för växlingen *holdr \sim hōlör* i fvn.⁴ utan att för någotdera av dessa paradigm ansätta mera än en urg. stamform. Detta resultat kan icke vinnas med tillhjälp av Celanders teori. Clander är, såsom

¹ *ældh* Legend. III 128: 28, *ældhennom* ibid. 128: 29.

² Se ovan sid. 7.

³ Man har rätt att antaga, att den analogiska synkopen inträdde först efter det att lagen om kontraktion av den samnordiska diftongen $\ae i$ för konsonantgrupp i ord med accent 1 (se Kock Alt- und neuschw. Acc. § 117 och § 247) upphört att verka, eller att det var på grund av avvikande accentförhållanden, som kontraktionen uteblev vid analogisk synkope.

⁴ Se ovan, sidd. 29 ff.

tidigare nämnts, tvungen att ansätta två olika urformer för fvn. *hōlðr* och *hōldr*. Alltså måste han i fråga om nsv. *eld* ~ *ell* göra detsamma eller också anlita två olika förklaringsgrunder för den uppenbarligen alldeles enahanda växlingen i dessa två paradigm.

Den omständigheten, att de äldsta fisl. handskrifterna aldrig förete någon form **elþr* är i viss mån påfallande, men kan icke användas som avgörande argument mot min uppfattning.

Genom ovanstående undersökning anser jag mig ha visat:

1. att ett *l* eller *n*, som genom ljudlagsenlig samnordisk synkope kommit att stå framför en dental eller interdental konsonant, redan i förlitterär tid antagit dental kvalitet, såvida *l* eller *n* icke föregicks av det alveolara ljudet *r*. Exx. fisl. *pret.* *greinde*, *hōlldifc*, *sýndo*, *tælldr*, *selldo*, *dyndo* (= **dyndo*), *gpl.* *hōllda*, *ellda*, men *pret.* *girnþefc*, *nsg* *girnþ*. Alla dessa former, utom *dyndo* och *hōllda* finnas belagda hos Larsson. Jfr ock *ptc.* *npf.* *gvll hyrnþar* i *Þrk.* 23: 1, *Cod. Reg. fotol.* utg. sid. 34: 18 f.

2. att *ð* redan förlitterärt övergått till *d* efter dentalt *l* eller *n*, detta oberoende av rotstavelens kvantitet och oberoende av om *l*, *n* och *ð* stått sida vid sida ända från urg. tid eller sammanstött genom synkope. Jfr beläggen *greinde...ellda* under mom. 1. De fall, i vilka de äldsta handskrifternas *l(l)d*, *nd* svarar mot urg. former utan mellanvokal, behöva icke särskilt exemplifieras, emedan det här icke är fråga om någon förändring av gängse mening.

3. att de äldsta isländska handskrifterna icke visa någon övergång *ð > d* efter kakuminalt *l* eller alveolart *n*. Kakuminalt *l* eller alveolart *n* kan vid denna tid anträffas framför *ð* (skrivet *þ*).

a. om *l* eller *n* och dentalen sammanstött genom analogisk synkope, innan den mellanliggande vokalen uppnått en av de lägsta svagtonighetsgraderna. Exx.: *pret. dualþe, hulþe, talþa, spanþe, hrunþo*. Alla dessa former finnas belagda hos Larsson.

b. om *l*, *n* bibehållit sin kakuminala, resp. alveolara karaktär i anslutning till former eller ord, i vilka ingen dental följde omedelbart efter det nämnda ljudet. Ex.: fisl. *stulþr*, som är belagt hos Larsson.

Fallet *stulþr* är särskilt intressant, emedan förbindelsen *lð* här är urgermansk, och övergången $\delta > d$ det oaktat uteblivit på grund av *l*-ets kakuminala kvalitet.

I pluralen *hendr* var, såsom ovan visats, *n* (och även *d*) alveolariserat under inflytande av det efterföljande *r*-et. Men här hade *d* blivit klusil redan innan *d* och *r* sammanstötte.

Innan jag lämnar frågan om behandlingen av förbindelserna *l + ð* och *n + ð*, vill jag ännu omtala några hithörande ord, som erbjuda ett visst intresse.

Celander sid. 64 diskuterar ordet *gylðir* 'heiti på varg' och vill skilja det etymologiskt från *gil(l)dir* med samma betydelse. Att *d* i den senare formen är förlitterärt, visas dels av ett rim med *Hildir* i *Húsdrápa*, dels av en skrivning med *ll* i cod. **AM 748**. Utan att i övrigt inlåta mig på etymologien för dessa ordformer¹ vill jag påpeka, att växlingen *lð ~ ld* här icke bereder några svårigheter. Den ljudlagsenliga utvecklingen gav givetvis under alla omständigheter *ld*. Men om *l* bibehöll sin kakuminala kvalitet i anslutning till besläktade paradigm, uteblev övergången $lð > ld$.

¹ Jfr nu senast Noreen *Xenia Lideniana*, sidd. 11 ff.

Grundformen till fvn. *fiolði* 'mängd' var säkerligen **feluþan-*. Jfr Kluge Nominale Stammb.² § 119. Den ljudlagsenliga formen skulle ha lytt **fioldi* och det är möjligt, ehuru icke säkert, att densamma finnes belagd på ett eller annat ställe.¹ Normalformen *fiolði* finner sin förklaring på två olika vägar. Dels föreligger inflytande från det likbetydande *fiolð* (< **feluþō*)², där *l* och *ð* i flertalet kasus av singularen torde ha sammanstött genom analogisk synkope³, dels har *l* mot ljudreglerna bevarat sin kakuminala kvalitet i anslutning till adv. *fiol*, vilket ymnigt brukades såsom första led av en sammansättning. I en mängd av dessa sammansättningar såsom *fiolkunnigr*, *fiolmenni*, *fiolmálugr* har *l* aldrig sammanstött med ett dentalt ljud och har givetvis haft kakuminal kvalitet.

Fvn. *ynði* n. 'det som skänker behag' har bevarat alveolart *n* i anslutning till verbet *una* 'finna behag i' och subst. *unað* n. 'känsla av tillfredsställelse'.

Grundformen till fvn. *kulði* 'köld' är något osäker. Kluge Nom. Stammb.² § 119 antager med tvekan, att en mellanvokal gått förlorad. Hultman Hälsingelagen, sid. 196 ansätter med något större bestämdhet en grundform **kulipan-*. Såsom framgår av det som ovan sagts om fsv. *kyld*, kan *l*-ets kakuminala kvalitet här hava bevarats på associativ väg, och därvid måste även *ð* förbliva spirant. Skrivningen med *þ* i den hos Larsson belagda formen *kulþe* är sålunda icke en tillräcklig anledning för antagandet att en mellanvokal en gång funnits. Hultman synes vilja antaga, att en mellanvokal *i* funnits, för att därmed förklara frånvaron av *a*-omljud. Men det

¹ Se Celanders sidd. 35, 36, 51, 54.

² Jfr Hægstad-Torp Gamalnorsk Ordbok sid. XLVIII.

³ Hesselman Västn. stud. II.

är icke uteslutet, att *u* här bevarats genom association med något besläktat ord. Jfr fisl. *kul* n. 'Kuling', 'Blæst'. Hultman sid. 189, FFT 41.

Fisl. *vanði* m. 'vana' har säkert kunnat bevara alveolart *n* i anslutning till adj. *vanr* 'van', och därvid måste *ð* förbliva spirant. I H stavas alltid (5 ggr) *vanþe* med *n*, icke med *n*. Tidigare har påpekats (se sid. 3), att skrivningen *vanþe*, *vanþa* i cod. **AM 645, 4:to** beror på skrivarens förkärlek för ligaturen (a)*nþ*.

Ordet *synð* f. 'synd' har jag överhuvud icke indragit i diskussionen här ovan. Det har sagts, att detta ord skulle gå tillbaka på ett urg. **sunjipô* (Falk-Torp Et. Wb. II 1227, FFT 444, Weigand-Hirt II 1010) eller **suniði* (FFT 444, jfr Kluge Et. Wb.⁶ 387), emedan de äldsta fisl. handskrifternas *synþ* skulle visa, att nasalen och spiranten sammanträffat först genom synkope. Emellertid kan det hända, att detta ord är ett lånord i de nordiska språken. Se härom Frank Fischer Die Lehnwörter des Altwestnordischen, Palæstra LXXXV, framför allt sid. 41. I sådant fall kan detsamma icke anföras som bevis för den ljudlagsenliga utvecklingen av de omtvistade ljudförbindelserna. Om ordet *synð* är inhemskt, torde det finnas förklaringsmöjligheter, på vilka ingen ännu synes hava tänkt. Jag vill dock ännu överväga dessa möjligheter, innan jag framlägger mina tankar härom för offentligheten.

Sedan jag nu framlagt skäl för antagandet att ett *n*, som genom ljudlagsenlig synkope sammanstött med en följande dental konsonant, därvid redan i förlitterär tid dentaliserats, utom då processen hindrades av grannskapet till ett *r*, torde det vara lämpligt att till diskussion återupptaga frågan om ljudvärdet för förbindelsen *nf* i cod. **AM 645, 4:o**.

Till en början skall jag meddela några statistiska uppgifter av intresse.

Subst. **kyn** *n*.

G s skrives 7 ggr med *n*. I övriga former skrives alltid (16 ggr) *n*. I g s av *mannkyn* skrives 2 ggr *N*, 2 ggr *n*, i n a s 2 ggr *n*.

Subst. **steinn** *m*.

I n s, där även enligt förut gängse mening dentalt *n* föreligger, skrives alltid (1 gg) *N*, i g s alltid (2 ggr) *N*. I övriga former alltid (24 ggr) *n*. Sammansättningarna *drangsteinn*, *gimsteinn*, *hornsteinn* äro tagna med i beräkningen.

Subst. **sueinn** *m*.

I n s 12 *N*, 1 *n*; i g s alltid (8 ggr) *N*. Frånsett skrivningen *lveinen* (5 ggr), om vars betydelse jag yttrat mig ovan sid. 3, anträffas av a s 5 belägg, alla med *n*. I övriga kasus 17 *n*. Sammansättningen *lðrisueinn* medräknad.

Räkneordet **ein**.

N a s m alltid *N* (11 ggr); g s m n 6 *N*, 2 *n*; g s f 1 *N*; d s f 10 *N*; g p intet belägg. I övriga kasus alltid (39 ggr) *n*.

Poss. pron. **minn**.

N a s m 23 *N*; g s m (n) 7 *N*, 1 *n*; g s f 1 *N*; d s f 3 *N*; g p obelagd. I övriga kasus 52 *n*, intet *N*.

Poss. pron. **sinn**.

N a s m 39 *N*; g s m n 23 *N*, 3 *n*; g s f 11 *N*; d s f 38 *N*; g p 10 *N*, 1 *n*. I övriga kasus 129 *n* och 1 *N*.

Bestämda fristående artikeln *enn*.

Nasm 109 *n*, 8 *n*: *gsmn* 40 *n*, 5 *n*; *gsf* 4 *n*; *dsf* 6 *n*, 1 *gg nn*; *gp* 2 *n*. I övriga former 76 *n* och 2 *n*.

Bestämda slutartikeln *enn*.

Gsmn slutar i åtminstone 51 fall på *nf*. Se Larsson under *akr*, *dagr*, *fiánde*, *frípr*, *fundr*, *grípungr*, *heimr*, *heller*, *hof*, *hrútr*, *konungr*, *kross*, *lýpr*, *niste*, *óss*, *oxe*, *óvinr*, *páfe*, *postole*, *skip*, *staþr*, *sueinn*, *tré*. Skrivning med *n* har jag antecknat i 4 fall: 2 *croffenf* samt 2 *fueinfnens*, där *s* är angivet genom förkortningstecken.

Vid tillfogandet av avledningsändelser är användningen av *n* framför *f* ej på långt när lika fast. Jfr Larsson Ordförrådet under *skynseme* (3 *n*, 4 *n*), *skynsamlegr* (2 *n*), *skynsamlega* (1 *n*), *hreinsa* (6 *n*).

Skrivarens obenägenhet att använda ligaturen *nf*, där *s* icke hör till en kasusändelse utan till en avledningsändelse, kunde måhända bringas under samma synpunkt, som Larsson anlägger, då han i 'Isländska handskriften N:o 645, 4:o', sid. XIX yttrar: 'Han har dock härvid noga tagit i akt att aldrig skriva ihop bokstäver, som höra till hvar sin del av ett sammansatt ord'. Men med en sådan uppfattning stämmer det icke synnerligen väl att, såsom Larsson anmärker (sidd. LXVIII f.), versalen *R* nästan alltid användes som tecken för *rr*, även om de båda ljuden höra till var sin del av ett sammansatt ord (t. ex. *foraþ* 35: 4). Man bör därför också taga i övervägande, om icke orsaken till motsatsen *meinf* ~ *hreinfa* kan vara den, att *meinf* är en ljudlagsenlig form, där *n* dentaliserats framför *s*, medan *n* i *hreinfa* bibehållit det alveolara uttalet av *n* i anslutning till ett större antal former av adj. *hreinn*.

Onekligen finnas skäl, som kunna tala för både den ena och den andra uppfattningen.

Så snart det en gång medgivits, att i cod. **AM 645, 4:0** *n* i ligaturen *nþ* (och delvis kanske även *aN*) synes beteckna alveolart *n*, kan man icke förneka möjligheten av att *N* i ligaturen *Nf* haft samma betydelse. Men saken är dock icke alldeles densamma i de olika fallen. Ty skrivningen *nþ* är belagd i ett ganska litet antal fall, och skrivningen *nþ* är den vanligare. I genitiverna av typen *meinf* uppträder skrivningen *Nf* massvis och är obetingat den normala. Och medan fallen *vanþe*, *synþ* ej uppvisa några motsvarigheter i de övriga av Larsson excerperade handskrifterna, finner man därstädes följande belägg, som stödja typen *meinf* i **645, 4:0**:

Rb *hallsteinf* (jfr *nsgr* *þorstein*, *gsgr* *þorsteinf*).
einf.¹

Pl *drottenf*.

El *lærefveinf* (men *læresueinom*, *samlerefueinom*), *einflego*, *enf* (jämf 3 *enf*).²

Den omständigheten, att intet *t*-inskott mellan *n* och *s* anträffas i typen *meinf*, bevisar ej, att *N* här icke skulle ha betecknat ett dentalt ljud. Ty inskottet av *t* i grupperna *lls* > *l(l)ts*, *nns* > *n(n)ts* kan lika väl hava berott på kvantiteten som på kvaliteten hos *l* och *n*.³

Ett viktigt hinder för antagandet att *N* i ligaturen *Nf* skulle beteckna dentalt *n* + *s* i typen *meinf*, *sueinf* etc. synes vid första påseendet föreligga

¹ Dock 3 ggr *einf* och 1 gg oriktigt *nsf* *ein*, *gsf* *ein*ar. Men *nasm* *ein* (4 ggr), *dsf* *eini*, *eine* (6 ggr), *gsf* *ein*ar (11 ggr), allt med riktig användning av *N*.

² Riktig användning av *N* i *nasm* *en* (14 ggr mot 5 *en*), *dsf* *enne* (2 ggr) och *gp* *enna* (1 gg).

³ Jfr Kock Ark. IX 260 f.

däri att, såsom Celanders påpekar¹, *n* i gsg *Sueins* hos skalderna icke är belagt i rim med *nn*. Men detta förhållande kan icke vara helt avgörande, eftersom *nn* i nominativtypen *Sueinn*, där alla anse, att dentalt *n* är det normala, icke sällan rimmar med alveolart *n*.² Om Celanders (sid. 82) har rätt i, att denna sistnämnda omständighet beror på alveolarisering av nominativens *nn* genom association med andra former av paradigmet, låter det helt visst tänka sig, att *n* i typen *meins*, fastän ljudlagsenligt dentalt, i stor utsträckning alveolariserats under inflytandet av de kasus, där enkelt *n* stod intervokalt eller i slutljud. I skalderimmen råkar blott det sistnämnda uttalet vara belagt, och flertalet fisl. handskrifter bevara endast ett fåtal belägg för de ljudlagsenliga formerna. Men i cod. **AM 645, 4:0** äro de sistnämnda avgjort förhärskande.

Ser man på saken på detta sätt, undgår man antagandet att skrivaren av cod. **AM 645, 4:0**, som i förbindelserna *nd* (vanligen skriven i ligatur; se Larsson Isl. handskr. etc., sid. XX) och *nd* gjort en märkvärdigt säker åtskillnad mellan rent dentalt *N* och alveolariserat *n*, skulle ha låtit *N* i ligaturen *Nf* beteckna alveolart *n*. Men då få vi även en hel mängd nya bevis för påståendet att ett *n*, som genom ljudlagsenlig synkope sammanstött med en följande dental konsonant, därvid dentaliserats (såvida denna övergång icke hindrades genom grannskapet till det alveolara ljudet *r*).

Då jag i det föregående kommit till den slutsatsen, att *n* och *l* i de nordiska språken förlitterärt blivit dentala, om de sammanstött med en efterföl-

¹ Celanders sid. 82. Jfr Kahle Die Sprache der Skalden, Strassburg 1892, sidd. 120 ff.

² Jfr Celanders sid. 81, Kahle sidd. 134 och 242.

jande dental eller interdental konsonant genom ljudlagsenlig synkope och dentaliseringen icke hindrades av grannskapet till det alveolara ljudet *r*, har jag genomgående förutsatt, att analogisk synkope i stor utsträckning kunnat inträda hos kortstaviga ord hörande till samma böjningsgrupp som långstaviga, vilka genom ljudlagsenlig synkope förlorat en vokal i motsvarande ställning. Jag har redan i Xenia Lideniana, sid. 174 f. påvisat, att man genom antaganden av denna art — som för övrigt stöddas av kända paralleller hämtade från gotiskt och västgermanskt område — kan avskaffa en del viktiga undantag från omljuds- och brytningsreglerna. Även Hesselman har i Väst. stud. II antagit, att det i de nordiska språken förekommit fall, i vilka kortstaviga ordgrupper förlorat en vokal på analogisk väg i anslutning till en ljudlagsenlig vokalförlust hos långstaviga ord hörande till samma böjningsgrupper. Sålunda har Hesselman anf. st., sid. 8 antagit, att avledningarna på *-iþō* bortkastat *i* på ljudlagsenlig väg, endast om de voro långstaviga, medan *i*-förlusten hos de kortstaviga beror på systemtvång. Likaså menar Hesselman (sid. 7), att kortstaviga neutrala adjektivformer av typen *spakt* < **spakata*¹ förlorat andra stavelsens vokal på analogisk väg i anslutning till den ljudlagsenliga förlusten av mellanstavelsens vokal hos de långstaviga.

Denna sistnämnda hypotes, kombinerad med vår teori om dentaliteten hos ett *n*, som genom ljudlagsenlig synkope sammanstött med en dental eller interdental, synes kasta ljus över frågan om assimilationen *nt* > *tt*.

Noreen Aisl. Gr.³ § 257.2 (jfr P. Gr.³ § 131 a)

¹ Då jag här i tredje stavelsen använder vokalen *a*, som är belagd i gotiskan, innebär detta intet påstående, att just denna vokal skulle förelegat i urn.

uppställer den regeln, att *nt* i fvn. blivit *tt* i svagtonig stavelse, samt i starktonig, om *n* och *t* icke sammanstött genom synkope. Denna formulering av regeln medför emellertid kravet på specialförklaringar för formerna *nasn satt*, *eitt*, *mitt*, *pitt*, *sitt*, och det har med skäl sagts, att de förklaringar, som givits, icke äro tillfredsställande, särskilt icke vad beträffar *eitt* och *satt*.¹

Utgående från de teorier, som förfäktats här ovan, kan man uppställa den regeln, att dentalt *n* + *t* i fvn. assimilerats till *nt*, där associationer icke trädde hindrande emellan. Däremot inträdde ingen assimilation av alveolart *n* och *t*.

Exempel på ljudlagsenlig assimilation äro enligt denna regel:

- a. $\left. \begin{array}{l} *band > *bant > batt \\ *brantar > brattr \\ *sprintan > spretta \end{array} \right\} \text{Jfr Noreen Aisl. Gr.}^3 \text{ § 257.2.}$
- b. $\left. \begin{array}{l} *sanpata > *sannt > satt^2 \\ *ainata > *æint > eitt \\ *mīnata > mīnt > mitt \end{array} \right\} \text{Helt annorlunda i Aisl. Gr.}^3 \text{ § 257.2 a.}$
- c. $\left. \begin{array}{l} *bundanata \\ *bundinata \end{array} \right\} > bundit \quad \left. \begin{array}{l} *stulanata \\ *stulinata \end{array} \right\} > stolit \quad \left. \right\} \text{Jfr Noreen Aisl. Gr.}^3 \text{ § 257.2 b.}$

¹ Redan för 16 år sedan har jag hört detta kraftigt framhållas av prof. Lidén. *Eitt* var i det äldre språket aldrig obestämd artikel och aldrig svagtonigt. *Pat er satt* är en stående fras, där man väntar en ljudlagsenlig form av adjektivet. Jfr för övrigt Tamm's viktiga uttalanden i PBB VII 447. Tamm är starkt benägen att uppfatta *satt* som en ljudlagsenlig form och yttrar: 'Die pronominalformen *mitt*, *hitt* u. s. w. zeigen, dass die nordische assimilation des *nt* zu *tt* nicht vor der synkopierung des endungsvokals im neutr. der pronomina und adjektive zu setzen ist'.

² Eller **sanpata > *sanpt > *santt > *satt?*

Inom gruppen *a* förekomma blott sådana belägg, i vilka *n* enligt allas mening varit dentalt. Detsamma gäller belägget *satt* inom gruppen *b*. I fallen *eitt*, *mitt* (*pitt*, *sitt*) inom gruppen *b* har enligt vår teori det *n*, som sammanstött med *t* och assimilerats med detta, blivit dentalt genom sammanstötningen med *t*, emedan den vokal som legat mellan *n* och *t* synkoperats på ljudlagsenlig väg.

Detsamma gäller fallet **bundanata* inom gruppen *c* och väl även **stulanata*. Det är föga troligt, att betoningsförhållandena varit så fint nyanserade, att en nämnvärd olikhet i betoningsgraden skulle framträtt i en icke bitonig stavelse av ett fyrstavigt ord, allteftersom rotstavelsen var lång eller kort. Man torde därför få antaga, att tredje stavelsens vokal synkoperades samtidigt i **bundanata* och i **stulanata* och ljudlagsenligt i båda dessa typer.

De urnordiska fyrstaviga **bundanata*, **stulanata* bildade sålunda en grupp för sig, inom vilken långstaviga och kortstaviga understödde varandra vid assimilationens genomförande, och denna uteblev heller aldrig. Den underlättades för övrigt också därigenom, att den åstadkom en förändring av stammen, som icke omfattade mera än en ringa del av hela dess ljudmassa och lämnade rotstavelsen intakt.

Helt annorlunda ställde sig saken i de former av *n s n*, som i urn. tid voro trestaviga. En assimilation av *nt* till *tt* i formerna *seint*, *vant* skulle hava rubbat ett större procenttal av stammens ljudmassa än motsvarande assimilation i typen *bundit*, *stolit* och skulle därtill hava rubbat ljudförhållandena i själva rotstavelsen, som väl får anses vara jämförelsevis väl skyddad mot förändringar, vilka stöta kravet på samhörighet mellan paradigmatets olika former.

Vidare utgjorde typerna *seinn*, *vanr* säkerligen

en proportionsvis mindre del av de i litterär tid enstaviga adjektiven än typen *bundinn*, *stolinn* av de synkoperande. Och framför allt fanns inom de urn. trestaviga formerna av *nasn* fritt spelrum för betoningsdifferenser i alla stavelser, allteftersom rotstavelsen var lång eller kort. Ljudlagsenlig synkope av andra stavelsens vokal, dentalisering av *n* och assimilering av *nt* > *tt* inträdde blott inom den långstaviga undergruppen **ainata* > *eitt*, medan den kortstaviga gruppen **wanata* ljudlagsenligt skulle bevarat andra stavelsens vokal och aldrig kunde uppvisa ljudlagsenlig dentalisering av *n*, emedan *n* före sammanträffandet med *t* efterföljts av bitonig vokal. Faktiskt uppträder assimilationen *nt* > *tt* aldrig inom den kortstaviga, urn. trestaviga gruppen **wanata* > *vant*.

Att former utan assimilation förekomma även hos långstaviga (t. ex. *seint*, *hreint*, *vænt*) beror på flere särskilda omständigheter:

I. Proportionsanalogien *asm spakan* ~ *nasn spakt* = *asm seinan* ~ *nasn seint*.

Orsakerna till att proportionsanalogien *gamals* ~ *gamalt* = *bundins* : *x* icke åstadkom samma verkan äro angivna i det föregående. I typen *bundinn*, *stolinn* utgjorde *n* blott en ringa del av hela stammen och hörde icke till rotstavelsen, varjämte typen i fråga utgjorde ett stort procenttal av sin grupp, de synkoperande adjektiven. I typen *seinn* utgjorde *n* en icke obetydlig del av stammens ljudkvantum och hörde till rotstavelsen, varjämte typen i fråga utgjorde blott en obetydlig del av de i litterär tid enstaviga adjektiven.

II. Den nära samhörigheten med gruppen *vanr*, *linr*, där en ljudlagsenlig assimilation *nt* > *tt* icke var möjlig och assimilation faktiskt ej är belagd.

III. Det är åtminstone tänkbart, att alveolart *n*

någon gång införts i formerna *seint*, *hreint* o. s. v. från *seinan*, *hreinan* o. s. v., i vilket fall ingen assimilation kunde äga rum.

Vid bedömandet av hithörande former böra vi givetvis taga i betraktande skrivsättet i de äldsta isländska handskrifterna.

Jag har antecknat nedanstående belägg och anför dem i en form, som delvis är normaliserad utom med hänsyn till beteckningen av *nt*.

645: *meint* 1 gg.

[auþ]sýnt 4 ggr; vant 1 gg; [ó]vænt 2 ggr;
allóvænt 1 gg.

H: [ó]hreint 6 ggr; sýnt, allsýnt, auþsýnt 6 ggr; [á]vant 5 ggr; órvænt 1 gg.

hreint 1 gg; vant 1 gg; óvænt 1 gg; órvænt 2 ggr samt fallet iafnt 7 ggr, som dock icke är fullt jämnställt med de övriga, emedan *n* här är postkonsonantiskt.¹

237: *einsýnt* 1 gg.

Dessa beteckningar synas tillåta följande slutsatser:

1. Där *n*, såsom fallet var i de långstaviga adjektiven, genom ljudlagsenlig synkope sammanstötte med ändelsen *t* i *nasn*, blev detta *n* ljudlagsenligt dentalt. Vid strängt ljudlagsenlig behandling assimilerades *nt* till *tt* [*eitt*, *mitt*, *pitt*, *sitt*, *it*²; jfr ock *satt*, som haft dentalt *n(n)*, redan förrän den vokal, som föregick *t*, synkoperades], men genom systemtvång kunde förbindelsen *nt* ej sällan bevaras.

¹ Alls icke jämförligt är fallet fornt i *Rb*, emedan *n* här föregås av det alveolara ljudet *r*.

² Om pron. *it* såsom urspr. långstavigt se Kock Ark. XXIV 189 f.

2. I kortstaviga adjektiv, där *n* och *t* sammanstötte genom analogisk synkope, erhöles förbindelsen alveolart *n + t*.

De 5 beläggen för *á vant* i H utgöra icke något avgörande bevis mot denna åsikt — icke ens om man ser bort från att ljudvärdet för ligaturen *nt* måhända icke är fullt säkert. Ty efter mönstret *asm hreinan ~ asn hreint* kunde till *asm vanan* bildas *asn vant*. Nybildningar av denna art kunde göras så mycket lättare, som *nt* hos de långstaviga kan hava växlat med *nt* under inflytandet av de kasusformer, där alveolart *n* var ljudlagsenligt. Och då *hreint* växlade med *hreint*, var det ej underligt, om *vant* växlade med *vant*. Men nybildningarna av typen *vant* voro säkerligen av ungt datum, eftersom assimilation till *tt* aldrig anträffas inom denna typ.

Bland bevisen för att *nt* icke skulle assimilerats till *tt* i starktonig stavelse, om de båda ljuden sammanstött genom synkope, anför Noreen i Aisl. Gr.³ § 257.2.a fallen *blint* av *blindr* och *leipint* av *leipindr*. Men det är klart, att kravet på samhörighet mellan de olika formerna i ett paradigm måste utgöra ett allvarsamt hinder för en böjning *blindr ~ *blitt*, *leipindr ~ *leipitt*. Det finnes sålunda inga garantier för att formerna *blint*, *leipint* verkligen äro ljudlagsenliga. Härtill kommer ännu, att det första steget mot assimilationen *nt > tt* säkerligen bestod däri, att *n* förlorade sin stämton. Men stämtonen gick helt visst lättare förlorad i *-nt < *-nata* än i *-nt < *-ndata*.

Innan jag lämnar frågan om assimilationen *nt > tt*, vill jag ännu diskutera några verbformer, som jag antecknat hos Larsson.

Formerna äro delvis normaliserade utom i fråga om beteckningen av *nt*.

H: kent (3), minti, minztu, minzþu, minstu,
minzt, mint, áminter, ræNtr, sýNzc.
beint, greint, hent, kent (7), mintom, mintesc,
mintisc, mintr, minter, amintr, rænter (2),
rænt, reynt, sent (2), sýnt (2), tínt (2), týnt.
efnt, pínt, ræntesc, reynt, týnt.

645: minte (2), mintesc (2).

kent (3), leynt, mintesc, minztu, reynt,
sýnt, sýnzc, týnt (2), týnzc (5).

Rb: kent.

Grg: tínt.

Pl: mintesc.

El: kent, minte, *sýnt (står svnt).

Utan vidare begripligt är, att nt uppträder så ofta i verben *kenna* och *minna* samt i 2sii *rantu* 'du sprang'. Enligt allas mening var geminatan *nn* dental, redan förrän den sammanstötte med en efterföljande dental. Att nt här icke assimilerades till tt, berodde på systemtvång. Skrivningar sådana som kent, minte bero säkerligen endast på att dentaliteten hos *n* icke alltid utmärktes genom versal.

Formerna av typen ræNtr, sýNzc, beint, greint, reynt, tínt, týnt stödja vårt antagande, att *n* dentaliserats, om det sammanstött med en följande dental genom ljudlagsenlig synkope. Systemtvång är orsaken till att den fortsatta assimilationen *Nt* > *tt* icke inträtt.¹ Skrivningarna leynt, sýnt, týnt bero säkerligen främst på att dentaliteten hos *n* icke alltid utmärktes genom versal. Jfr ovan om kent, minte.

Antagandet att assimilationen *Nt* till *tt* inom verbalböjningen i mycket stor utsträckning förhindrats genom systemtvång kan knappast kallas djärvt

¹ Assimilation föreligger i fisl. *vætta* 'vänta' < **wānatian*. Jfr Falk-Torp Et. Wb. II 1367. Annorlunda Hellquist Ark. XIV 179 f.

och icke heller nytt. Bland verbformer, för vilkas räkning detta antagande måste göras också enligt hittills gängse regler, kan jag nämna:

H: *2spi* montu, monto, muntu (2 ggr), montu (2 ggr), munt, *2spi* ant (av *unna*), *2sii* rantu.
645: *2spi* munt (munt 4 ggr), *2spi* cant (2 ggr).

I alla dessa fall var förbindelsen *nt* mycket gammal.¹ Noreen Aisl. Gr.³ § 257, anm. 2 nämner visserligen *kannt* och *munt* bland de former, där *nt* beror på 'nybildning', men bevarandet av *nt* kan i alla fall enligt inga hittills uppställda regler betraktas som ljudlagsenligt.²

Vid sidan av de ovan uppräknade fall, där skrivningen *Nt* vittnar om att ett *n*, som genom ljudlagsenlig synkope sammanstött med en följande dental, därvid dentaliserats, kunna uppräknas en hel del fall, i vilka skrivningen *llt* visar detsamma i fråga om *l*. Hos Larsson har jag anträffat följande former:³

A. *Nasn* av adjektiv.

H: indællt, fúllt, óheimillt.

B. Preteritalformer av verb.

H: *1sii* mællta, *2sii* mællter, *3sii* mællte (2 ggr), *ptc. nasn* mællt (6 ggr), mælltfc, *ptc. asn* tællt, *ptc. nsm* vélltr, *nsn* véllt.

Pl: *1sik* mælltak, *3sii* *mællte? (står meltle).

¹ Märk dock även Verners teori om att *kannt* vore en jämförelsevis sen nybildning i st. f. *kanst*. Se Verner (Vibæk) sidd. 62 f., Tamm PBB VII 451 f.

² Jfr Noreen Aschw. Gr. § 235, anm. 2: 'Durch systemzwang bleibt *nt* in der 2. sg. prät. ind., z. b. *rant* 'liefst' (*kant* 'kannst') u. dgl.'.

³ Beläggen återges normaliserade utom i fråga om skrivningen *ll* (och *N*).

Tyvärr saknas här full möjlighet att bevisa, hurusom utvecklingen tagit en annan riktning, där *l* och *t* sammanstött genom analogisk synkope av en mellanvokal. I fråga om dentaliseringen av *n* hade vi att åberopa motsatsen mellan *t(t)* uppkommet ur dentalt *n + t* i de lång- eller flerstaviga formerna *satt, eitt, mitt, pitt, sitt, it, bundit, stolit* och den på grund av *n*-ets alveolara kvalitet alltid kvarstående ljudgruppen *nt* i den kort- och enstaviga typen *vant, lint*. Motsvarande bevisföring kan icke presteras i fråga om förbindelsen *-lt*, och de kortstaviga, enstaviga formerna på *-lt* äro alltför fåtaliga, för att man ur deras ortografi, jämförd med de långstavigas, skulle kunna draga några bestämda slutsatser. Hos Larsson finnes intet belägg för denna grupp. Med orätt för Larsson *ával(l)t* och *ofval(l)t* under adj. *valr*. Senare leden av dessa ord är *al(l)t* = got. *allata*. Se härom Kock Ark. XIV 258 ff. och v. Friesen Till den nordiska språkhistorien, sid. 14 f.

Det kunde tyckas, som om utvecklingen av förbindelserna *lR* och *nR*, där dessa uppkommit genom bortfall av mellanliggande vokal, skulle kunna lämna värdefulla upplysningar angående övergången av kakuminalt *l* och alveolart *n* till dentaler. Emellertid stöta vi här på en mängd svårigheter, som göra värdet av våra iakttagelser på detta område tvivelaktigt.

Urgerm. dentalt *z* motsvaras som känt i litterär tid av alveolart *r*, såvida inga speciella ljudlagar under mellantiden framkallat assimilation. Mellan *z* och *r* ligger utan tvivel en hel serie övergångsljud. Som gemensamt tecken för dem användes *R*, men det synes omöjligt att avgöra, på vilket stadium ljudets dentala kvalitet skall anses ha försvunnit och ersatts av alveolar sådan.

En annan svårighet består däri, att $\mathfrak{r} > r$ i de flesta fall utgjorde en del av en böjningsändelse. I många fall, där \mathfrak{r} försvunnit på grund av någon ljudlag, kunde detta ljud eller dess descendent r återinföras genom systemtvång, varvid bilden av den regelrätta utvecklingen i hög grad fördunklades.

Synnerligen lärrika i sistnämnda avseende äro de fall, i vilka geminatan nn kommit att stå framför \mathfrak{r} .

I likhet med Kahle IF V Anz. sidd. 75 f.¹ håller jag för troligt, att \mathfrak{r} ljudlagsenligt fallit efter nn , vare sig detta nn är urgermanskt eller i urnordisk tid utvecklats ur $n\mathfrak{p}$. Jfr pluralerna *menn* 'män' och *tenn* 'tänder'. Sedan \mathfrak{r} genomgående blivit r i sådana paradigm, där ingen föregående konsonant funnits av den art, att den kunnat framkalla bortfall eller assimilation av \mathfrak{r} , infördes r mångenstädes efter nn . Men då även förbindelsen nnr var ljudlagsvidrig, ersattes den trots systemtvånget ofta med \mathring{r} såsom i *me \mathring{r}* (*mennr*) 'män', *te \mathring{r}* (*tennr*) 'tänder'.²

Eftersom \mathfrak{r} föll efter nn , är det i hög grad troligt, att samma bortfall ägde rum efter ll , och detta antagande göres även av Noreen i Aisl. Gr.³ § 267.4.a och P. Gr.³ § 77, fastän Noreen anser det möjligt, att \mathfrak{r} efter lp (och $n\mathfrak{p}$) hunnit bliva r förrän \mathfrak{p} assimilerats med det föregående ljudet. Men oaktat \mathfrak{r} fallit efter ll , får man söka med ljus och lykta efter former, där intet r finnes efter ll på den plats, som engång intagits av \mathfrak{r} . På grund av systemtvång finner man undantagslöst eller nästan undantagslöst³

¹ Annorlunda Noreen Aisl. Gr.³ § 267.4.b. Jfr ock P. Gr.³ § 77. Falk och Torp synas ansluta sig till Kahle, eftersom de i FFT sid. 13 härleda *enn* 'ännu' ur **anpiz*.

² I *su \mathring{r}* 'söder' har r införts under inflytandet av de betydelsebesläktade orden *nor \mathring{r}* , *austr*, *vestr*.

³ Jfr Noreen Aisl. Gr.³ § 267.4.a.

formerna *nsm allr*, *gsf allrar*, *gp allra* samt *3spi fellr* 'faller' m. fl.

Men om vi nu hava klart för oss, att *r* kan uppträda nästan regelbundet i en ställning, där *r* engång funnits, men icke kan ha bevarats, i varje fall icke på ljudlagsenlig väg, och om vi vidare betänka, att ljudet *r* icke under alla faser av sin utveckling varit dentalt, finna vi huru olämpligt det vore att grunda vår uppfattning av ljuden *l* och *n*-s historia på utvecklingen av förbindelserna *lr*, *nr*. Däremot torde det vara allt skäl att vid fortsatta undersökningar rörande *r*-assimilationerna¹ fästa avseende vid de resultat, till vilka jag tror mig hava kommit genom ovanstående undersökning, och som i korthet kunna sammanfattas på följande sätt:

1. Kakuminalt *l* och alveolart *n* blevo i förlitterär tid dentala, om de genom ljudlagsenlig samnordisk synkope hade sammanstött med ett följande dentalt eller interdental ljud och icke föregingos av det alveolara ljudet *r*.

2. Inom böjningsgrupper, till vilka hörde dels långstaviga, dels kortstaviga ord, inträdde hos de kortstaviga ofta förtidig analogisk synkope. Ljuden *l* och *n* dentaliserades icke, då de på denna väg sammanstötte med ett efterföljande dentalt eller interdental ljud.

Motsatsen fisl. *steinn*, *stóll* ~ *suanr*, *salr* behöver sålunda icke bero på en divergerande ljudlagsenlig utveckling.

¹ Att reglerna för desamma ännu icke stå fast på alla punkter framhålles av Noreen i P. Gr.³ § 77. Jfr Aisl. Gr.³ § 267.2.b. Aschw. Gr. § 295. Jfr ock M. Kristensen N. T. f. Fil. IV R.3, sid. 75.

P D 1503

59

v. 6

